

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anton Gale

**Aktivno državljanstvo med mladimi – primerjava stališč ameriških in slovenskih
študentov**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anton Gale

Mentorica: doc. dr. Simona Kukovič

**Aktivno državljanstvo med mladimi – primerjava stališč ameriških in slovenskih
študentov**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

**Najprej se iskreno ponovno zahvaljujem mentorici doc. dr. Simoni Kukovič,
moj intelektualni dolg do vas je ogromen,
sodelavcu Cvetku, za pomoč pri oblikovanju magistrskega dela,
staršem Antonu (1944–2008) in Mariji,
sinovoma Maksu in Janezu – res je vse mogoče, samo želeli si je treba –
in seveda najbolj ženi Katarini.
Vsem še enkrat hvala – iskreno iz srca.**

Aktivno državljanstvo med mladimi – primerjava stališč ameriških in slovenskih študentov

V magistrskem delu smo preučevali dejavnike, ki vplivajo na aktivno državljanstvo. Almondu in Verbi (1963) je ključna lastnost demokratičnih režimov ravnovesje med vladno močjo in vladno odzivnostjo (Kirbiš 2011, 32). Vedenje političnih elit je odvisno od politične kulture, zato so pomembne demokratične vrednote državljanov, še bolj pa pripravljenost državljanov, da pojasnijo, utemeljijo in zapišejo svoje zahteve in pričakovanja in tako pritiskajo na politične elite. Posledica tega pritiska je kakovostnejša demokracija s kakovostnimi demokratičnimi političnimi institucijami. Dvig kakovosti demokratičnih političnih institucij pomeni izboljšanje kakovosti življenja na vseh področjih. Pri tem odigrajo odgovorno vlogo izobraževalni sistemi s prenosom znanj in veščin, ki ustvarjajo aktivne državljane, kar je nujno za stabilnost demokratičnih režimov. Prenos prodemokratske politične kulture je ključen za usodo političnih sistemov, hkrati so demokratične politične orientacije ovira za avtoritarne težnje (Kirbiš 2011, 6). Magistrsko delo omogoča vpogled v različnosti in podobnosti med stališči o dejavnikih aktivnega državljanstva v dveh populacijah anketirancev; študentov in študentk South Dakota State University in Univerze v Ljubljani. Ugotovili smo, da so slednji izrazili višje ocene aktivnega državljanstva kot respondenti South Dakota State University, navkljub njihovi daljši demokratični tradiciji.

Ključne besede: aktivno državljanstvo, politična socializacija, politična participacija, edukacija za demokracijo.

Attitudes towards active citizenship among youth – comparing the views of students in United States and Slovenia

This Master Thesis addresses the research question of issues regarding the concept of active citizenship are present. The key feature of democratic regimes according to Almond and Verba (1963) is the balance between government power and government responsiveness (Kirbiš 2011, 32). Since the behaviour of political elites depends on a political culture, the democratic values of citizens are important, however in order to achieve their preferences, by putting pressure on political elites and ruling entities the willingness of citizens to articulate their preferences is crucial. The consequence of this pressure is a better quality democracy with high-quality democratic political institutions. Raising the quality of democratic political institutions is an increase in the quality of life in all areas of society. Educational systems with the transfer of knowledge and skills that create active citizens play a responsible role, which is necessary for the stability of democratic regimes. Key for the fate of political systems is a transfer of a pro-democratic political culture; at the same time, pro-democratic political orientations are an obstacle to authoritarian tendencies (Kirbiš 2011, 6). The master's thesis provides an insight into the diversity and similarities between the positions regarding the factors of active citizenship in the two populations of respondents; students of the South Dakota State University in the United States and students of the University of Ljubljana. We found that the latter expressed higher ratings of active citizenship than South Dakota State University respondents, despite their longer democratic tradition.

Keywords: active citizenship, political socialization, political participation, education for democracy.

KAZALO

1	UVOD.....	8
2	METODOLOGIJA.....	11
2.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja in cilji magistrske naloge	11
2.2	Hipoteza magistrskega dela	11
2.3	Raziskovalne metode in tehnike	12
2.4	Struktura magistrskega dela.....	13
2.5	Omejitve magistrskega dela.....	14
3	TEORETIČNI DEL.....	15
3.1	Participacija	15
3.2	Proces politične socializacije	15
3.3	Konvencionalna in nekonvencionalna (protestna) politična participacija	16
3.3.1	Dejavniki politične participacije	19
3.4	Aktivno državljanstvo	20
3.5	Nacionalna država, narodnostna zavest, državna (državnostna) zavest, nacionalizem in patriotizem.....	24
3.6	Edukacija za demokracijo	28
3.7	Šolski sistem v Republiki Sloveniji iz zgodovinske perspektive	32
3.7.1	Obdobje srednjega veka.....	33
3.7.2	Obdobje reformacije	33
3.7.3	Obdobje razsvetljenega absolutizma	34
3.7.4	Čas Ilirskih provinc.....	35
3.7.5	Obdobje po marčni revoluciji do prve svetovne vojne	36
3.7.6	Obdobje med prvo svetovno vojno in do konca druge svetovne vojne	38
3.7.7	Obdobje po drugi svetovni vojni	39
3.7.8	Obdobje po osamosvojitvi Republike Slovenije.....	42
3.8	Šolski sistem v ZDA iz zgodovinske perspektive	43
3.9	Domovinska in državljanska vzgoja	46
3.10	Analiza kurikularne prenove vzgojno-izobraževalnega sistema Republike Slovenije	47
4	EMPIRIČNI DEL.....	51
4.1	Primerjalna analiza rezultatov iz slovensko-ameriškega bilateralnega projekta »Aktivno državljanstvo in domoljubje med mladimi: primerjava ameriških in slovenskih študentov«.....	55

4.2	Rezultati in interpretacija primerjalne analize po vsebinskih sklopih	57
4.2.1	Vzorec in demografski dejavniki	57
4.2.2	Stališča do metod in načinov političnega odločanja	62
4.2.3	Konvencionalna, nekonvencionalna (protestna) in civilnodružbena participacija	70
4.2.4	Ocena zanimanja za politiko	77
4.2.5	Frekvenca političnega prepričevanja in frekvenca politične razprave	80
4.2.6	Pripadnost različnim združenjem in skupinam	84
4.2.7	Merjenje notranje in zunanje politične učinkovitosti	91
4.2.8	Konvencionalna in nekonvencionalna politična participacija	97
4.2.1	Samoocena respondentov	104
5	ZAKLJUČEK	106
6	LITERATURA.....	108
	PRILOGE:.....	118
	PRILOGA A: Shema izobraževanja za aktivno državljanstvo - sistemski pregled..	118
	PRILOGA B: Pregled pozitivne zakonodaje, ki ureja izobraževanje in vzgojo v RS	119
	PRILOGA C: Zemljevid držav in opredelitev izobrazbe kot ustavne kategorije.	120
	PRILOGA Č: Shema sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji	121
	PRILOGA D: Shema sistema vzgoje in izobraževanja v ZDA	122
 KAZALO TABEL:		
	Tabela 4.1: Določitev vzorca po članicah UL in dejansko število respondentov.....	59
	Tabela 4.2: Sodelujoči respondenti SDSU po smereh oz. katedrah	60
	Tabela 4.3: Razdelitev po spolu (respondenti SDSU in UL, glede na število in spol)...	61
	Tabela 4.4: (Ne)strinjanje s trditvami (v odstotkih) med respondenti UL in SDSU	66
	Tabela 4.5: Stališča respondentov do različnih dejavnosti aktivnega državljana	72
	Tabela 4.6: Samoocena zanimanja respondentov UL in SDSU za politiko	78
	Tabela 4.7: Frekvenca politične diskusije in političnega prepričevanja	82
	Tabela 4.8: Pripadnost različnim skupinam/združenjem respondenti UL in SDSU	88
	Tabela 4.9: Izraženo (ne)strinjanje s trditvami respondenti UL	93
	Tabela 4.10: Različne oblike politične participacije respondenti UL in SDSU	100
	Tabela 4.11: Samoocena respondentov UL in SDSU – aktiven državljan	104

KAZALO SLIK:

Slika 3.1: Struktura aktivnega državljana	23
Slika 4.1: Parametri kompetence	57
Slika 4.2: Strankarska identifikacija Američanov od leta 1988–2016	69
Slika 4.3: Mnenje Američanov glede potrebe po tretji politični stranki.....	69

SEZNAM KRATIC:

UL – Univerza v Ljubljani

SDSU – South Dakota State University

ZDA – Združene države Amerike

IKT – Informacijsko komunikacijska tehnologija

RS – Republika Slovenija

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

ZSMS – Zveza socialistične mladine Slovenije

FDV – Fakulteta za družbene vede

CPUI – Center za proučevanje upravno-političnih procesov in institucij

CPS – Center for Political Study

1 UVOD

Teolog Friderich Gustav Emil Martin Niemöller, ki je bil najprej vnet zagovornik nacistov, nato pa je preživel več nacističnih internacij od leta 1937 do 1945, je zelo dobro argumentiral, kaj lahko pomeni nezanimanje¹ za politiko. Naše nezanimanje še ne pomeni, da se politika ne bo zanimala za nas. Sobivanje ljudi temelji na sodelovanju, na dejanjih, ki jih politologija imenuje politična participacija. To pomeni sodelovati pri nečem, gre torej za »/.../dejavnost (aktivnost), kjer je posameznik udeležen (sodeluje) z drugimi v nekaterih družbenih procesih, igrah, športu ali skupnih prizadevanjih« (Brezovšek 1995, 202). Politična participacija je nekoliko ožji pojem, ki označuje sodelovanje v političnih aktivnostih, kot pravi Verba in drugi (1995), je politična participacija »srce demokracije« (Verba 1995 in drugi, 1).

Zmanjšanje politične participacije, zlasti konvencionalne, je notorno dejstvo sodobnih demokratičnih družb. Razumljivo je, da zato »/.../ poteka aktivna razprava tako o državljski in domovinski vzgoji kot tudi o aktivnem državljanstvu med mladimi« (Center za proučevanje upravno-političnih procesov in institucij, 2009). To zavedanje je tudi jasno razvidno iz poročila Evropske komisije (2015, 82), ki si prizadeva, »/.../ da se spodbuja nove in učinkovite oblike participacije mladih v Evropi /.../«.

Demokratizacija mora biti usmerjena k oblikovanju novih institucionalnih oblik, ki zagotavljajo nove mehanizme socialne kohezije, odgovornosti in kontrole nad političnimi odločitvami. Brez takšnega aktivnega državljana se lahko zelo hitro zabriše razlika med političnim razumevanjem demokracije kot kolektivnega procesa odločanja in terapevtsko državo (demokracijo), ki se ukvarja z individualnimi subjektivnimi perspektivami (Nolan 1998) oziroma z »demokracijo emocij« (Giddens 1994, 16), v kateri imajo prebivalci zgolj občutek večje vključenosti in smisla skupnosti. Nadaljnji korak v tem procesu je zatorej poskus vključevanja nevklučenih in oblikovanje ter spodbujanje koncepta »aktivnega državljana« (Brezovšek in Kukovič 2012, 28). Politično participacijo, krovni izraz za bogat univerzum instrumentov, zato ne gre enačiti zgolj z udeležbo na volitvah

¹ »Najprej so prišli ... Ko so nacisti prišli po komuniste, sem ostal tiho; nisem bil komunist. Ko so zaprli socialne demokrate, sem ostal tiho; nisem bil socialni demokrat. Ko so prišli po sindikaliste, nisem spregovoril; nisem bil član sindikalistov. Ko so prišli po jude, sem ostal tiho; nisem bil jud. Ko so prišli po mene, ni bilo nikogar več ki bi spregovoril« Friderich Gustav Emil Martin Niemoeller, 1976.

kot najbolj konvencionalno obliko. Jasno je, da se kot nasprotje demokratičnemu primanjkljaju oblikujejo instrumenti, ki imajo za cilj spodbuditi javnost k aktivnemu političnemu participiranju. Cilj teh spodbud je, da se poveča legitimnost izvoljenih predstavnikov. Kot bistvenega pri tem Haček in drugi (2016) opredelijo izobraževalni sistem. »Edukacija za demokracijo je torej vsekakor nujen pogoj preživetja vsakega posameznika in celotne družbe, kajti demokracija je tisti družbeni red in vrednota, ki v današnjem času najbolj izpopolnjujeta posameznika kot svobodno bitje, s tem pa postavljata meje osebne svobode proti razmerju z drugimi« (Haček in drugi 2016, 9). Tako je razumevanje deliberativne demokracije, ki ne obstaja *per se*, pač pa je njen pomemben imperativ »edukacija za demokracijo« (Haček in drugi 2016, 8), tj. zavedanje, da državljani niso zgolj pravni adresanti, ampak sodelujejo pri vladanju. Rezultanta demokratičnega izobraževanja je na izobraževanju utemeljen koncept aktivnega državljanstva (Kukovič in Haček 2014b).

V preteklosti se je interakcija med posameznikom in oblastjo zelo spreminjala, od popolnega podrejanja državljana politični skupnosti, do posameznika, ki je izrazito nasprotoval neki politični skupnosti. Bernard Crick (1998) loči tradicionalni ideal državljanstva, pri čemer izpostavi »dobrega državljana«, ki je brezpogojni konformist in »aktivni državljan«, ki se angažira z namenom odpraviti nepravčnosti. »Demokracijo lahko razvijajo le politično pismeni² in komunikacijsko interaktivni državljani. Te interakcije potekajo kot vzajemno informiranja med državljani in državo« (Novak 2007, 301). Omenjene interakcije med državljani in državo potekajo predvsem na podlagi določenih pravil,³ ki se vzpostavijo s procesom politične socializacije. Vsak posameznik v procesu politične socializacije v različnih obdobjih procesa učenja individualno pridobiva določene vrednote, sposobnosti, prepričanja in ravnanja, ki so skladna z nekim političnim sistemom. Agenti, ki omogočajo proces politične socializacije, so mnogoteri, od družine, vasi, soseske, medijev, do šole. »Razvoj deliberativne demokracije ni mogoč

²»Politična pismenost, ki vključuje tudi nekatere druge pismenosti, kot so literarna, funkcionalna, tehnološka, medijska in kritična, pomeni sposobnost vzajemne komunikacije pri vključevanju državljanov v politiko in njihovo sposobnost uveljavljanja človekovih pravic« (Novak 2007, 301). »Z izrazom »politična pismenost« nimamo v mislih samo poznavanje političnih in socialnih institucij in idej, pač pa tudi sposobnosti, vrline in stališča posameznika, katere ta potrebuje, da je dober državljan v svoji odrasli dobi. Slednje temelji tudi na njegovih analognih izkušnjah pridobljenih tako zunaj, kot zunaj šole« (Crick 1998, 64).

³ Jasno razmejimo med tistim, kar je v družbi sprejeto in kaj ni. Tisto, kar v družbi ni sprejeto in velja za odklonsko ravnanje, urejajo pravni predpisi (npr. kazenski zakonik Republike Slovenije).

brez argumentiranja za in proti posvetovalnega ali dogovornega človeka (lat. *homo consultabilis*), ki sodeluje z drugimi, da bi skupno rešili probleme, ob katerih se sam čuti nemočnega« (Novak 2007, 296).

Politično socializacijo lahko razumemo tudi kot konstrukt starejše populacije in političnih elit nad mlajšimi generacijami. Ta konstrukt je nujen za razvoj in kontinuiteto vsakega političnega sistema. Izobraževalni sistem je pomemben instrumentarij za vzgojo državljskih in demokratičnih vrednot, s katerim se posameznik vključi v družbo. Mladi so ključen vir prihodnosti vsake družbe, zato je vzgoja posameznikov v duhu državljskih in demokratičnih vrednot nujna, saj bi bil popoln nesmisel, da bi bila politična participacija, ta krovni izraz za bogat univerzum instrumentov, zreducirana zgolj na najbolj konvencionalno obliko, udeležbo na volitvah. »Toda ali zadošča, da je participacija omejena na glasovanje na volitvah vsake štiri leta in izbiro predstavnikov, ki bodo odločali v imenu volivcev?« (Brezovšek in drugi 2016, 211). Seveda ne zadošča. V svoji kratki zgodovini je človeštvo izoblikovalo mnogo oblik družbenih ureditev, ki jim je skupno to, da nobena ni končna. Pri tem se strinjamo, da demokratizacija ni nikoli dokončan proces (Huntington 1991).

Sintagmo politične participacije razumemo kot smisel demokracije, zato »mora biti glas ljudi jasen in glasen« (Verba in drugi 1995, 1). Kot pravi Brezovšek (1995), omogoča priložnosti sodelovanja v procesu vladanja oz. izbora in sooblikovanja in uresničevanja vladnih politik in ima za cilj zmanjšati razdaljo med tistimi, ki sprejemajo politične odločitve in vse bolj atomizirano in fragmentirano družbo (Haček in drugi 2016, 6).

»Pozitiven odnos med izobraževanjem in politično participacijo je eden najbolj zanesljivih empiričnih rezultatov na področju družbenih ved. Bolj izobraženi državljani se bolj verjetno ukvarjajo s političnim procesom in so bolj verjetno vključeni v različne politične dejavnosti« (La Due Lake in Huckfeldt 1998, 567). Prav zato morajo politični odločevalci nujno poznati realno stanje stališč do koncepta aktivnega državljana, še zlasti mlajših generacij. Aktivna politična participacija je tako, še posebej med mlajšimi generacijami, bistveni vir in porok prihodnosti vsake demokratične družbe.

2 METODOLOGIJA

2.1 Opredelitev raziskovalnega vprašanja in cilji magistrske naloge

V magistrskem delu smo proučevali koncept aktivnega državljanstva med mladimi. Pri tem smo izhajali iz raziskave, ki je bila izvedena v sklopu slovensko-ameriškega bilateralnega projekta z naslovom »*Aktivno državljanstvo in domoljubje med mladimi: primerjava ameriških in slovenskih učencev*«, katerega odgovorna nosilca sta red. prof. dr. Miro Haček, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani (v nadaljnjem besedilu: UL) in red. prof. dr. Meredith Redlin, South Dakota State University (v nadaljnjem besedilu: SDSU).

V raziskavi so sodelovali raziskovalci iz Centra za proučevanje upravno-političnih procesov in institucij Fakulteti za družbene vede, pri ameriškem partnerju pa raziskovalci oddelka za sociologijo in ruralne študije, SDSU. V projektu so raziskovalci izdelali obsežno podatkovno bazo o stališčih do aktivnega državljanstva slovenskih in ameriških študentov. Podatki te baze do danes še niso bili primerjalno uporabljeni, pričujoče magistrsko delo predstavlja prvo celovito analizo zbranih podatkov.

Cilj magistrskega dela je predstaviti razlike med stališči do aktivnega državljanstva med anketiranimi študenti in študentkami SDSU iz ZDA in UL, čemur sledi medsebojna primerjava. Pragmatičnost magistrskega dela je v tem, da s predstavitvijo dejstev omogoča vpogled v aktualno stanje odnosa do aktivnega državljanstva med mladimi; natančneje v izbrani populaciji slovenskih in ameriških študentov.

2.2 Hipoteza magistrskega dela

Izhodiščna predpostavka magistrskega dela je v ugotavljanju odnosa med stopnjo aktivnega državljanstva in edukacijo za demokracijo pri obeh proučevanih populacijah. Koncept aktivnega državljanstva predvideva družbeno odgovornega in aktivnega posameznika, zato nas v magistrskem delu zanima, kako se cilji vzgoje za demokracijo

uresničujejo v dejanih respondentov obeh univerz. Pri tem izhajamo iz dolgotrajne(jše) tradicije v ZDA, saj na primer ».../ od leta 1880 učenci v Združenih državah Amerike stojijo mirno pred ameriško zastavo z roko na srcu« (Billig v Prebilič in drugi 2013, 15). To sicer ni edini dejavnik, ki vpliva na višjo stopnjo aktivnega državljanstva, kljub temu pa so elementi aktivnega državljanstva – kot pravijo Prebilič, Haček in Kukovič (2013) – v ZDA občutnejše involvirani v edukacijski proces v primerjavi s Slovenijo, kjer je takšna edukacija precej šibka (Kukovič in Haček 2014b).

V magistrskem delu smo izhajali iz pomena politične kulture, katerega zasnova sega na začetek razmišljanja človeka o politiki. Platon zapiše dialog med Sokratom in Glavkonom, da: ».../ mora nujno biti toliko oblik človeških značajev, koliko je (oblik) državni ureditev ... te ureditve na izhajajo kar nekje iz 'hrasta in skale' ... [ampak] ... iz naravi ljudi v polisih – naravi, ki tako rekoč prevagajo in drugo potegnejo za seboj« (Platon v Kirbiš 2011, 14).

V sklopu koherentnega sindroma človekovega razvoja (Welzel in drugi v Kirbiš 2011, 9) pričakujemo, da je demokratična struktura bolj učinkovita v socio-ekonomsko bolj razviti državi, ker socio-ekonomski razvoj pomembno vpliva na vzpostavitev demokratične politične kulture ter na nastanek, razvoj, delovanje in obstoj demokratičnih političnih institucij (Lipset v Kirbiš 2011; Inglehart v Kirbiš 2011; Dalton v Kirbiš 2011; Inglehart in Welzel v Kirbiš 2011; Welzel v Kirbiš 2011, 9).

Na podlagi predhodnega preučevanja postavimo izhodiščno hipotezo magistrskega dela, ki se glasi:

»Stopnja aktivnega državljanstva med ameriškimi študenti je na višji ravni kot med slovenskimi«.

2.3 Raziskovalne metode in tehnike

Metodologija oz. metode preučevanja:

Pri proučevanju in analiziranju obravnavane tematike smo uporabljali več medsebojno dopolnjujočih metod in tehnik raziskovanja. Tako smo najprej opravili pregled relevantne

literature, ki se nanaša na temo magistrskega dela. Pri tem smo uporabili deskriptivno metodo, s katero smo opredelili relevantne teoretske pojme in postavili izhodišča magistrskega dela. Z analizo sekundarnih virov smo pojasnili osnovne pojme in teoretično osnovo ter v sklopu te metode preučili relevantno domačo in tujo strokovno literaturo.

V empiričnem delu je glavna raziskovalna metoda metaanaliza. Uporabili smo že zbrane empirične podatke in jih analizirali ter interpretirali. Pri tem smo kot glavni vir uporabili javno dostopno bazo podatkov z rezultati izvedene raziskave med slovenskimi in ameriškimi študenti (ki tako predstavljajo študijo primera); analizirali smo tudi javno dostopne rezultate sorodnih raziskav (Raziskava »Odnos mladih do domoljubja« v Prebilič in drugi 2013 in Projekt »Aktivno državljanstvo in domovina«). V magistrskem delu je uporabljena komparativna metoda, saj smo primerjali stopnji aktivnega državljanstva slovenskih in ameriških študentov.

2.4 Struktura magistrskega dela

Magistrsko delo je sestavljeno iz uvoda, metodološkega okvira, teoretskega okvira, empiričnega dela ter sklepa. V uvodu so predstavljene odločitve za proučevano problematiko, njena relevantnost in aktualnost; prav tako smo pojasnili pomen in smiselnost magistrskega dela. V metodološkem okviru smo predstavili znanstvene metode in tehnike preučevanja, ki smo jih uporabili pri pisanju magistrskega dela. Podrobneje smo predstavili relevantnost, cilj in pomen magistrskega dela. Zadnje podpoglavje metodološkega okvira je predstavitev in razlaga strukture magistrskega dela.

V teoretskem delu smo predstavili teoretske koncepte, ki se navezujejo na osrednjo temo magistrskega dela in na predstavitev različnost slovenskega in ameriškega (političnega in izobraževalnega) sistema. Tako smo s pomočjo deskriptivne metode v tretjem poglavju predstavili in obrazložili relevantne koncepte (kot so na primer politična participacija; koncept aktivnega državljanstva) ter izpostavili domače in tuje avtorje, ki (so) se ukvarjajo s proučevano tematiko. To poglavje je najpomembnejše v magistrskem delu, zato je razčlenjeno na smiselna podpoglavja.

Empirični del temelji na sekundarni analizi že zbranih podatkov opravljenih raziskav med študenti univerze v ZDA, SDSU in študenti na UL, ki so jo izvedli raziskovalci Oddelka za sociologijo in ruralne študije SDSU, raziskovalci Centra za proučevanje upravno-političnih procesov in institucij na FDV. Temu so sledile sekundarna analiza, interpretacija zbranih podatkov in predstavitev ugotovljenih podobnosti in razlik v stališčih obeh populacij respondentov.

V sklepnem poglavju smo odgovorili na postavljeno raziskovalno vprašanje in verificirali hipotezo magistrskega dela. V skladu z navodili za urejanje znanstvenih in strokovnih besedil so navedene referenčna literatura in priloge.

2.5 Omejitve magistrskega dela

Zavedamo se, da so mnenjska vprašanja vedno odvisna od trenutnih političnih razmer, ki se hitro spreminjajo, vendar smo v sklepu strnili in poudarili bistvene ugotovitve empiričnega dela. V magistrskem delu primerjamo dva zelo različna politična sistema. Pri ZDA gre za utrjen demokratični politični režim, v Republiki Sloveniji (v nadaljnjem besedilu: RS) pa je, tako kot za ostale nekdanje socialistične države, značilen rez, kateremu je sledil institucionalni inženiring v smislu približevanja demokratične mu političnemu režimu.

3 TEORETIČNI DEL

3.1 Participacija

Pomena participacije državljanov so se zavedali že klasiki družboslovja od Aristotela do modernih avtorjev (Almond in Verba v Lavrič in drugi 2011; Dahl v Lavrič in drugi 2011; Dalton v Lavrič in drugi 2011; Inglehart v Lavrič in drugi 2011; Barnes v Lavrič in drugi 2011, 177), ki poudarjajo pomen sodelovanja državljanov v javnem življenju. Avtorji se strinjajo s tem, da je tako sodelovanje državljanov nujno za demokracijo in njen obstoj.

Civilnodružbena in politična participacija sta dva temeljna tipa participacije državljanov v javnem življenju. Konvencionalna in nekonvencionalna (tudi protestna) politična participacija sta poddimenziji politične participacije. »Civilnodružbena participacija je širše zastavljen koncept in zajema predvsem prostovoljne dejavnosti, ki so v dobro skupnosti ter se nujno ne nanašajo na politične institucije in stranke« (Lavrič in drugi 2011, 218).

3.2 Proces politične socializacije

Politična socializacija je zgolj ena od mnogih učenj v posameznikovem življenju za vključitev v družbo z agenti politične socializacije. Agenti politične socializacije so starši, učitelji, množični mediji, vrstniki. Politična socializacija je oblika političnega učenja, s katero posamezniki razvijajo politično vedenje, prepričanje, npr. legitimnost političnega sistema. Gre za prenos vrednote iz ene generacije na naslednjo. Pri tem se pogosto prenašajo tudi frustracije, nezadovoljstva z nekim političnim sistemom. Družina igra primarno vlogo pri politični socializaciji. Posameznik v interakciji s člani ožje družine prvič spozna politično, ko starejši člani razpravljajo o političnih vprašanjih v domačem okolju. Začne se izoblikovanje političnega jaza, saj se otroci seznanjajo s političnim mnenjem staršev ali drugih članov ožje družine. Tako posamezniki dobijo občutek pripadnosti neki entiteti in tudi politični skupnosti. V izobraževalnem sistemu se morajo posamezniki obligatorno udeleževati različnih oblik državljanske vzgoje. Na seznanitev

posameznikov s političnim dogajanjem zelo vplivajo vsi mediji z dnevnim poročanjem. Na izoblikovanje političnih stališč posameznikov tako zelo vplivajo vrstniki in družba, v katero se sicer posamezniki prostovoljno vključujejo. S pojavom informacijsko-komunikacijske tehnologije se je zelo povečala možnost, da si posameznik izbere določeno skupino na družbenih omrežjih, v kateri utrjuje svoje politično prepričanje. Tako razumemo politično participacijo kot celoten proces, v katerem posameznik pridobi predstavo o tem, kaj je politika, kakšna so pravila igre za vstop na polje političnega. Kot na drugih področjih življenja tudi v tem primeru »... starejši člani družbe učijo mlajše, kakšna so pravila in norme v nekem političnem življenju« (McDevitt in Chaffee 2002).

Rezultanta politične socializacije se izraža v zaznavanju, prednostih in prizadevanjih vsakega posameznika oz. politike. Zlasti možnost izražanja bistveno vpliva na obliko politične participacije. V magistrskem delu primerjamo dva zelo različna politična sistema. ZDA imajo utrjen demokratični politični režim, v RS pa je kot za druge nekdane socialistične države značilen rez, kateremu je sledil institucionalni inženiring v smislu približevanja demokratičnemu političnemu režimu.

3.3 Konvencionalna in nekonvencionalna (protestna) politična participacija

Sintagma politična participacija je glavni izraz za konvencionalno in nekonvencionalno⁴ participacijo. »Značilnost politične participacije je inercija: reprodukcija v okviru družine, visoka stopnja korelacije s socialnim statusom in zelo stabilna, ko oseba odraste« (McFarland in Reuben 2006, 401).

Konvencionalna politična participacija je (so) dejavnost(i), ki jo opravijo državljani »v neposrednem odnosu do formalnih institucij vladanja in konvencionalnih političnih akterjev – političnih strank in politikov« (Parry in drugi v Lavrič in drugi 2011; Torney-Purta in Richardson v Lavrič in drugi 2011; Claggett in Pollock v Lavrič in drugi 2011; Ekman in Amnå v Lavrič in drugi 2011, 180), katerih cilj je vplivati posredno na izbiro ljudi, ki oblikujejo javno politiko (Verba in drugi v Lavrič in drugi 2011; Kaase in Marsh

⁴ Zadnjo poddimenzijo politične participacije nekateri avtorji opredeljujejo kot protestno.

v Lavrič in drugi 2011; Parry in drugi v Lavrič in drugi 2011; Brezovšek v Lavrič in drugi 2011, 181) oz. na oblikovanje ali izvajanje javne politike.

Visoka stopnja politične participacije je po mnenju Lijpharta demokratični ideal (1997,1) in hkrati garant stabilnosti in legitimnosti političnega sistema.

Lavrič in drugi (2011, 177) ugotavljajo, da longitudinalne raziskave v zadnjih desetletjih kažejo tendenčni upad vseh ustaljenih oblik participacije in tudi spremembe oblik participacije. Fenomen se zaznava v utrjenih in posttranzicijskih demokracijah. Zmanjševanje volilne udeležbe, članstva v političnih strankah in upad zaupanja v politične stranke, v politike in državne institucije ogrožajo obstoj demokracije.

Konvencionalna politična participacija zajema institucionalizirane oblike (Janda in drugi v Oman 2006, 13), kot so politična razprava, volilna kampanja in glasovanje. Raziskovalci ugotavljajo upad zanimanja posameznikov za konvencionalne oblike (upadanje udeležbe na volitvah) in pojavov antipolitike (Brezovšek 2002), ko so postali posamezniki vse bolj imuni na ravnanje »strank lovač«, ki se kažejo kot najbolj neopredeljene oz. sredinske.

Najprej se osredinimo na Milbrathovo⁵ opredelitev hierarhije politične participacije:

1. Apatičnost.
2. Opazovalne aktivnosti:
 - udeležba na volitvah,
 - spodbujanje političnih razprav,
 - prepričevanje drugih v to, kaj naj volijo,
 - nošenje priponk, nalepk.
3. Prehodne aktivnosti:
 - udeležba na sestankih,
 - stiki s političnimi voditelji,
 - finančna pomoč stranki.
4. Gladiatorske aktivnosti:
 - udeležba na sestankih forumov,
 - aktivno sodelovanje v stranki,
 - kandidiranje za strankarske oziroma javne funkcije,

⁵ Milbrathova opredelitev hierarhija politične participacije je prikazana za ZDA.

- opravljanje strankarskih oziroma javnih funkcij.

5. Politik kot poklic (Milbrath v Oman 2006, 11).

Udeležba posameznika v naštetih oblikah participacije zelo variira.⁶ Milbrath pravi, da je konvencionalna politična participacija posameznika povezana z njegovim življenjskim ciklom in doseže svoj vrh v štiridesetih in petdesetih letih življenja. Prav tako je zelo udeleženih zgolj 7 odstotkov državljanov – t. i. gladiatorjev. Prevladujejo pa t. i. gledalci, ki jih je 60 odstotkov (Milbrath v Oman 2006, 12).

Konvencionalne oblike politične participacije povezujemo s konsolidiranimi demokracijami. Po Milbrathu lahko navedene oblike participacije obstajajo samo v političnem prostoru z visoko stopnjo politične kulture, z ustaljenimi demokratičnimi procesi in demokratičnimi institucijami, z vsem, kar je značilno za starejše demokracije. Kot posledica političnega nezadovoljstva prihaja v starejših demokracijah do zasuka k nekonvencionalnim oblikam politične participacije.

Ker preučujemo mlade in njihov odnos do politike, pričakujemo nekoliko več nekonvencionalnih oblik politične participacije. Dalton (v Della Porta 2003, 69) navaja naslednje oblike nekonvencionalne politične participacije:

- pisma bralcev,
- sodelovanje v bojkotu,
- samozmanjševanje davkov ali najemnin,
- zasedba poslopij,
- cestne zapore,
- podpisovanje peticij,
- sedeči protesti,
- udeležba v mirnih sprevodih,
- povzročanje škode na gmotnih dobrinah in
- nasilje zoper ljudi.

Kot nekonvencionalno obliko politične participacije označujemo aktivnosti ali posameznikovo udeležbo, ki je posledica njegove nemoči pri vplivanju na oblikovanje in izvrševanje politik državnih institucij, kot so protest, demonstracija, nasilni nemiri in nasilna menjava režima oz. revolucija. Brezovšek (1995, 200) pravi, da pride do

⁶ Odvisna je od starosti, položaja posameznika v družbi, dohodka in politične agende.

nekonvencionalne participacije, če volilni proces ne more zadovoljivo posredovati konfliktnih želja (teženj). Skupine, ki so odrinjene iz politične arene, se zatekajo k dejanjem participacije, ki so bolj odmevne v družbi, vse od protestov do oborožene revolucije.

Tako povzemamo opredelitve po Milbrathu, ki jih razumemo kot okvir za bolj konformističen pristop in obratno, opredelitve po Daltonu, ki ga razumemo bolj kot okvir za nekonformističen pristop, kot posledico pojava postmaterialističnih vrednot v družbi.

Vendar je nemogoče pričakovati, da bi se državljani stalno aktivno ukvarjali s politiko in »bili na preži«. Zato se moramo strinjati z mnenjem Mosce (v Dahl 1997), klasika teorije elit, ki je trdil, da so elite organizirane manjšine, mase pa neorganizirane večine. Zaradi te immanentne lastnosti lahko izvajajo tiranijo zgolj manjšine. Hierarhično najvišji pravni akti v demokracijah sicer zagotavljajo vladavino ljudstva *per se*, oblast pa izvaja manjšina, z izgovorom, da vlada v imenu večine in je ljudstvo. Večina je suverena samo kratek čas, tik preden odda svoj glas na volitvah. »Nikjer tiranija ni bolj verjetna kot v družbi, v kateri ustavna ureditev in prevladujoča ideologija legitimirata neomejeno ustavno oblast večine« (Mosca v Dahl 1997, 58). In zakone, s pomočjo katerih se legitimira vladavina, je že davno opredelil Proudhon: »Zakoni! Ve se, kaj so in česa so vredni. So pajčevina za bogate in močne, verige za siromašne in majhne, ki jih ne bo mogel presekati nikakršen meč, vabe na trnku v roki vlade« (Proudhon v Rizman 1986, 137).

Aktiven državljan je imperativ deliberativne oz. predstavniške demokracije. Lahko tej misli prilepimo etiketo resnica? Z razvojem informacijsko komunikacijskih tehnologij (v nadaljnjem besedilu: IKT) in zaradi dostopnosti IKT se je povečala udeležba posameznikov z novimi oblikami dejavnosti.

Splet se pogosto uporablja kot okolje, kjer poteka razprava in tudi rekrutacija za nadaljnje dejavnosti. Velja opomniti, da se je zanašanje na pozitivnost tehnološkega determinizma izkazalo kot preveč optimistično, prednost potrošništva pred političnim aktivizmom je očitna.

3.3.1 Dejavniki politične participacije

Posameznikov družbeni položaj bistveno vpliva na njegovo politično participacijo, tako konvencionalno kot nekonvencionalno. Najpomembnejši dejavniki so starost, izobrazba posameznika, družbeni položaj, medtem ko so spol, pripadnost manjšinam in spremenljivke, povezane z zaposlitvijo, manj povezane s participacijo (Gallego 2008, 10).

Pri dejavniku starosti ista avtorica ugotavlja pozitiven vpliv na področju konvencionalnih oblik participacije, kar pomeni, da so starejši politično bolj aktivni. To pa ne velja popolnoma za področje nekonvencionalnih oblik participacije, npr. za nasilne demonstracije. Podobno ugotavlja avtorica tudi za ekonomski položaj posameznika. Avtorica ugotavlja, da so pripadniki moškega spola politično bolj aktivni, vendar se ta distanca v zadnjem času zmanjšuje v dobro zmanjševanja razlik med spoloma. Pri nekonvencionalnih oblikah politične participacije te razlike niso tako očitne. Poleg vpliva družbenega položaja posameznika ima pomemben vpliv tudi njegovo versko prepričanje. Razlikovati moramo med versko participacijo in verskim prepričanjem (Gallego 2008).

Opravljenе so bile številne raziskave (Peterson 1992 v Zupanc 2011; Driskell in drugi v Zupanc 2011, 16), ki potrjujejo pozitivno povezavo med obiskovanjem oz. versko participacijo in politično participacijo. Spet drugi avtorji (Driskell in drugi v Zupanc 2011, 16) ugotavljajo, da na politično participacijo posameznika bolj vpliva versko prepričanje kot verska participacija.

3.4 Aktivno državljanstvo

Francis Fukuyama, dvorni filozof⁷ globalnega kapitalizma oz. zahodne liberalne demokracije, kot končne oblike človeške vladavine, je leta 1989 napisal znani esej *Konec zgodovine?*. Takrat se je zdelo, da nacionalna država drsi v svoj zaton. Esaj Francis Fukuyame je triumf individualizma. Vemo, da so se na politično prizorišče v velikem slogu vrnili koncepti, za katere smo že davno mislili, da so stvar zgodovine.

⁷ Tako je Francis Fukuyamo poimenoval John Gray, britanski filozof, ki ga je kritiziral, da je vsakemu opazovalcu zgodovine jasno, da se ta ne ustavi, temveč se ponavlja, in kot »preteklost bo tudi prihodnost oblikovna pod vplivom etničnih in religioznih konfliktov in spopadov za omejene dobrine in zgolj bolj kompleksen tip ideoloških konfliktov bo nasprotja hladne vojne« (Gray 2011).

Sinonim aktivnega državljanstva je v veliki meri participativna⁸ demokracija. Odveč je bojazen, da bi ta iz politične arene popolnoma izrinila predstavniško⁹ demokracijo. Protagonistom močne države gotovo ustreza vse večja apatičnost volilnega telesa. Z vzponom svetovnega spleta je v porastu tudi fenomen nekonvencionalnih oblik politične participacije. Imanentne lastnosti svetovnega spleta so njegova preprosta uporaba za mobilizacijo množic, hitrost pretoka informacij in težava njegovega nadzora. Tako je jasneje, da je v interesu političnih elit oz. vladnih entitet, da se promovira instrument aktivnega državljanstva kot bistvo deliberativne demokracije. »Aktivno državljanstvo je izraz, ki se uporablja v političnem procesu v Evropski uniji, s katerim se označujejo partikularne oblike participacije, katere se v okviru Evropske unije promovirajo z namenom, da se zagotovi participatorna in reprezentativna demokracija in da se zmanjša razdalja med državljani in institucijami, kot tudi, da se poveča socialna kohezija« (Mascherini in Hoskins 2008, 1).

Tako se zdi abstrahiranje instrumenta aktivnega državljanstva kot *capitis deminutio* (lat. obglavljenje) zahodni liberalni demokraciji. Promocija koncepta aktivnega državljanstva je še toliko bolj razumljiva, ker potekajo zlasti neformalne oblike politične participacije v okolju,¹⁰ ki ga je zelo težko nadzirati.

Ne nazadnje tudi komunikacijska odprtost družb in hiter razmah (globalnih) socialnih omrežij ustvarjata pogoje za vse večje interesno povezovanje posameznikov v različne družbene skupnosti, bodisi stabilne ali tudi povsem ad hoc interesno oblikovane za doseganje nekih skupnih ciljev, kot sva lahko videli na primeru združevanja mladih v Egiptu in Turčiji idr. državah v nedavnih socialnih nemirih in protestih proti avtokraciji državnih voditeljev in avtokratskih političnih elit (Udovič in drugi 2017, 97).

Interes političnih elit je, da se obdrži dominantna vloga v političnem procesu, še zlasti v njegovi začetni fazi. Enako velja tudi, da imajo politične elite tudi visoko stopnjo interesa

⁸ Participativno demokracijo razumemo kot neposredno demokracijo, s katero so v skupine povezani posamezniki aktivno udeleženi pri sprejemanju pomembnih odločitev. Več o tem v Brezovšek in drugi (2016, 214–220).

⁹ Bistveni omejitvi predstavniške demokracije sta njena posredniška in diskontinuirana narava. Več o tem v Brezovšek in drugi (2016, 214).

¹⁰ Poudarjamo pomen svetovnega spleta, vloge socialnih družbenih omrežij in njihovo vlogo pospeševalka ob menjavah političnih režimov v Srbiji in več severno afriških držav ob »arabski pomlad«.

za monopolizacijo javnega mnenja.¹¹ Monopol političnega odločevanja glede institucionalnega dnevnega reda v političnem sistemu (trenutno) ni ogrožen.

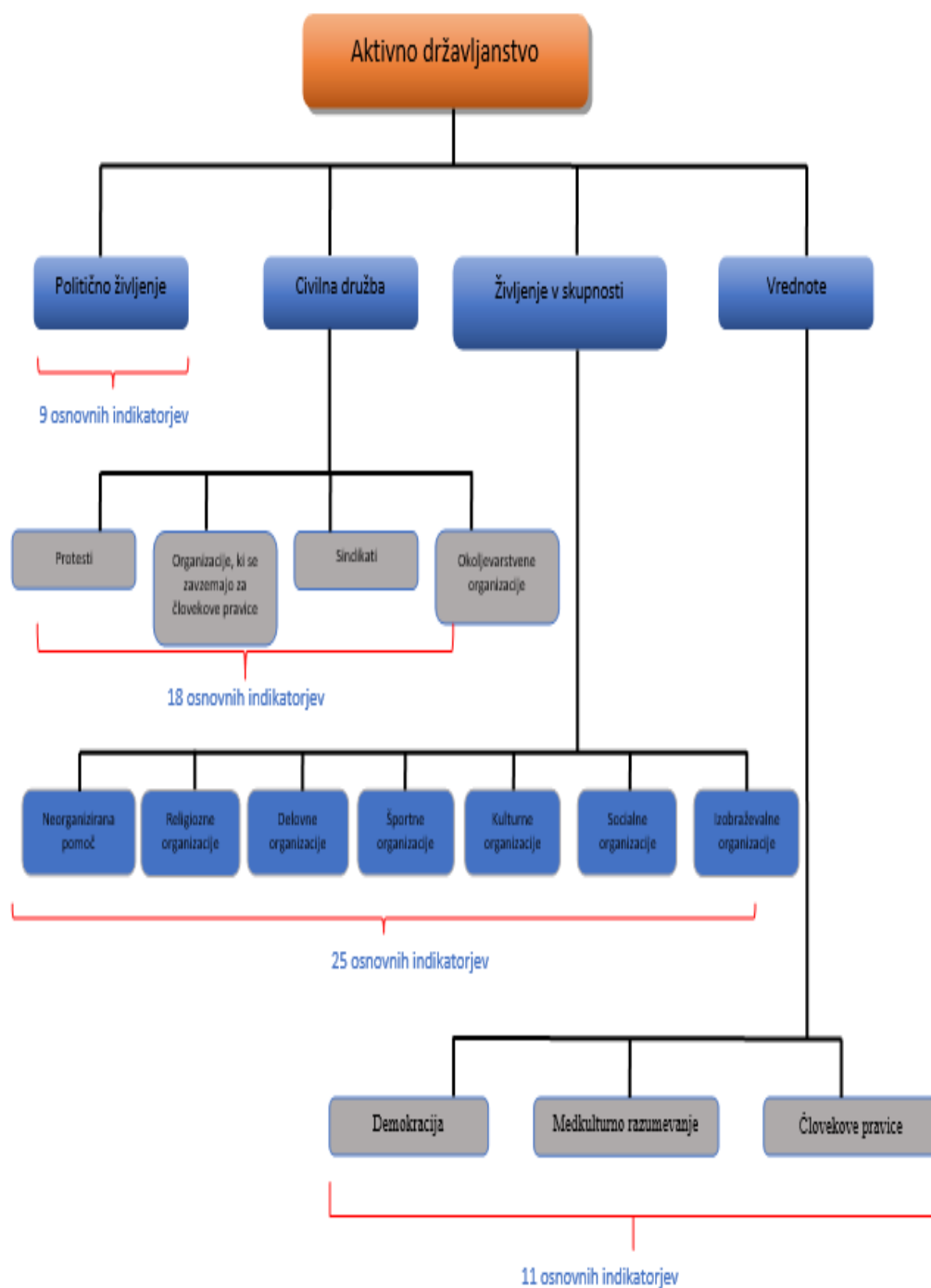
Vključitev posameznika v javno in politično življenje se zelo razlikuje od posameznika do posameznika in je odvisna od množice dejavnikov. Pri tem mislimo zlasti na posameznikov družbeni položaj, stopnjo njegove izobrazbe, starost, ekonomski položaj in spol.

Aktivno državljanstvo se izraža kot posameznikova pripravljenost oz. vložen napor, da izvede določeno aktivnost, ki ima posledico v političnem področju. Gre za širok nabor aktivnosti posameznika, ki zajema tako konvencionalne kot nekonvencionalne oblike politične participacije. »Aktivno državljanstvo ni le redno udeleževanje volitev in spremljanje političnega dogajanja, pač pa veliko več kot to. Zajema vesplošno delovanje mladih državljanek in državljanov na različnih področjih za splošno družbeno korist« (Mladinski svet Slovenije 2016, 1).

Zaznan upad politične participacije zmanjšuje legitimnost reprezentativne demokracije in ne vključenost posameznikov, zlasti mladih v javno in politično življenje, in ogroža obstoj deliberativne demokracije. psihološki dejavniki pripomorejo k temu, da posamezniki postanejo politično aktivni, gotovo predvsem. Bistvene pri tem so spodbude predvsem mladih, da se seznani s pomenom sodelovanja v političnem procesu. Demokratične družbe tako razumejo, da je ustvarjanje pogojev za politično participacijo mladih bistveno za nadaljnji razvoj družbe kot celote.

¹¹ Pojav fenomena »fake news«, katere producirajo najrazličnejši generatorji. Tako je še težje ločiti zrna od plev. Tako velja opozoriti na misel Noama Chomskyega: »The general population doesn't know what is happening. And it doesn't even know that it doesn't know« (Chomsky 2016, 3. demember) (=slov. »Večina ljudi niti tega ne ve, da ne vedo, kaj se v resnici dogaja«).

Slika 3.1: Struktura aktivnega državljana

Vir: Povzeto po Hoskins in drugi (2006, 11).

3.5 Nacionalna država, narodnostna zavest, državna (državnostna) zavest, nacionalizem in patriotizem

V zgornjem naslovu so navedeni pojmi, ki so v terminološkem smislu povezani. Namenoma začnem razmišljanje o nacionalni državi z revolucionarno mislijo vodilnega analitika 20. stoletja, Ludwiga Wittgensteina: »Meje mojega jezika so meje mojega sveta«¹² (Wittgenstein 1922, 74).

Izhodiščna premisa se ne opira na jezik kot instrument boja proti začaranosti razuma¹³ v smislu metafizičnih spekulacij, temveč jezik homogenizira prebivalstvo, omogoča integracijo, je bistveni dejavnik, ki povezuje posameznike v integrirano skupnost in pomeni zgolj mejo. Nacionalno državo lahko razumemo kot nosilko monopola fizičnega prisiljevanja. V kolonialni preteklosti se je zlasti zahodnoevropska nacionalna država zelo usmerila navzven. V prejšnjem stoletju se je ta država obrnila zelo navznoter, tudi do svojega lastnega prebivalstva. Pri tem imamo v mislih izkušnjo številnih evropskih narodov z različnimi oblikami totalitarnih režimov razčlovečenja. Tako je prišla do izraza zlovešča sposobnost, »/.../ da večina »nacionalnih držav« to sploh ni, in da je moderni nacionalizem v najboljšem primeru načrt za etnocid, v najslabšem pa za genocid« (Berghe 1992, 1068). A trdoživost nacionalne države izvira tudi iz njenega zagotovila, da nudi posamezniku »/.../ psihološko varnost, tudi njegovo osebno identiteto in širše polje svobode, ki jo družina in lokalne skupnosti ne morejo zagotoviti« (Rizman 1990, 91). Poenotenje na podlagi »jezika in krvi« tako pripeva k pristanku vladanih. Bistvena elementa nacionalne države sta neodvisna in lahko obstajata *per se*, kajti zavdati se moramo, da je država obstajala davno pred narodi, kot koncentracija centralizirane moči, osrednje in *vice versa*. Nacionalna država je v zgodovinskem smislu fenomen, ki se je pojavil šele nedavno.¹⁴ Tako kot je potekala evolucija kompleksne družbene strukture, je hkrati potekal tudi boj za pravice posameznika. Značilno je, da gre v primeru preučevanja države v fenomenološkem smislu za okolje, kjer je zelo izrazit kulturni relativizem, z izrazito preferenco do modela zahodnoevropske nacionalne države. »Čeprav se zdi, da je

¹² Nem.=»Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt«.

¹³ »Die Philosophie ist ein Kampf gegen die Verhexung unseres Verstandes durch die Mittel unserer Sprache«, (nem. »Filozofija je boj proti začaranosti razuma s strani jezika«, misel iz knjige Ludwiga Wittgensteina, z naslovom Psihološka raziskovanja, nem. »Philosophische Untersuchungen«.

¹⁴ Država se je v človeški zgodovini pojavila šele pred dobrimi sedmimi tisočletji. Človeštvo ne pozna take kompleksne organizacije družbe večino svojega obstoja.

nacionalna država univerzalna paradigma, pa je tako v zgodovini kot v sedanjosti prej izjema kot pravilo« (Rizman 1990, 88). Ob izreku imena nacionalna država vedno pomislimo na zgodovinski narod, ki je dominanten v neki državi. Nacionalna država je še najmanj univerzalna paradigma, kajti na svetu je večina držav večnacionalnih. Kar »/.../ 73 odstotkov vseh neodvisnih držav na svetu je večnacionalnih držav (nacionalna država je enota, kjer 95 odstotkov prebivalstva govori isti jezik)«¹⁵ (Berghe 1992, 1070). Zelo malo držav na svetu je, ki jih lahko pogojno označimo za zgolj enonacionalne, kot je na primer Islandija, kjer so geografske in zgodovinske okoliščine pomembno vplivale na to, da »/.../ večina prebivalstva govori isti jezik, imajo enako kulturo in zgodovino in se imajo za enotno etnijo« (Berghe 1992, 1069).

»Res je, da so bile v novejši zgodovini človeštva države pogubno uspešne, saj konstituira jo učinkovit način organiziranja prisile in nasilja« (Berghe 1992, 1068). Nacionalna država ima imanentno negativno lastnost, ki izvira iz položaja dominantnega naroda, ki sili ostale narodnosti v prisilno integracijo. Tako Giddens (1985) v delu *The Nation State and Violence* jasno implicira »nasilno prav«, ki izvira prav iz omenjene težnje nacionalne države, prisilne integracije. Omenjena »nasilna prav« države v institucionalnem smislu ni atribut zgolj nacionalne države, temveč je značilen za državo kot fenomenološki pojav in se opira na monopol fizičnega prisiljevanja. Nacionalna država se vzpostavi tudi in predvsem na račun nedominantnih manjšin. Ker temelji nacionalna država predvsem na t. i. »tehnološki sestavini« (Berghe 1992, 1070) in je nacionalizem postal njen legitimacijski mit, je nacionalna država deležna pogostih kritik. »Oblikovanje nacije in uničevanje nacije sta postala komplementarna vidika iste politike za uresničevanje etničnih, verskih, jezikovnih, političnih in ekonomskih interesov tistih, ki so nadzirali državo na račun vseh drugih« (Berghe 1992, 1071).

Država je od vestfalske mirovne konference izgubila veliko svoje moči. Erodiranje nacionalne države »jo spreminja v bolj izvajalca regionalnih in globalnih režimov« (Svetličič 2000, 527), saj mora nacionalna vlada deliti politično moč med različnimi javnimi in zasebnimi akterji na različnih ravneh: regionalni, nacionalni in nadnacionalni.

¹⁵ Avtor je v tem primeru v prispevku navedel podatke izpred leta 1992. Zavedati se moramo, da je po tem obdobju več držav socialističnega bloka razpadlo v enonacionalne države. Tak primer je tudi RS. Zavedati se moramo, da RS ni enonacionalna država, da sta na ozemlju prisotni dve narodnostni manjšini, ki sta ustavni kategoriji.

Vprašanje, kaj je narod¹⁶, si tako lahko izposodimo pri Renanu, čeprav so Atenci že v atenskem polisu ločili med nami, Grki in barbari – tujci. Šele, ko se zgodi nekaj tako nepojmljivega, kot je nastop naroda na prizorišču zgodovine, ko dobi legitimnost politični diskurz, po katerem suverenost izvira iz naroda, se lahko zgodi Kantovski obrat, ta nesrečna nedoletnost, ko je bil cela stoletja »*homo politicus* zamenjan s *homo credensomom*« (Bučar-Ručman 2014, 22) in se konča sklicevanje kraljev na božjo pravico, da vladajo, nastopi pa gotovost političnih sprememb.

Kako torej nastane narod? Zagotovo ne *ex nihilo*, kot pravi Mandelc (2011, 72), gre za vzdolžni proces, kar jasno pomeni, da ni relativno nov fenomen, saj gre za kompetitivnost naracij za homogeno interpretacijo.

Narod, ki ga lahko v organskem smislu razumemo kot konstrukt resničnosti, koncert nacionalizma, kjer se prepleta prostovoljno in prisilno. Vendar je tudi v zgodovini postal nacionalizem »/.../ sredstvo za aktiviranje in nastajanje politične solidarnosti med njimi z namenom, da bi bil dosežen skupni cilj« (Alter v Pugelj 2014, 17).

»Narod kot super organizem ima svojo duševnost, osebnost, svoj duh, ki se izraža v njegovi kulturi in zgodovini, v njegovem jeziku, v njegovi umetnosti, znanosti, pravu, v vseh njegovih izročilih, mitih, religiji, običajih« (Musek 1997, 4).

Ob pomoči Smithove (v Mandelc 2011, 74) sociološke tipizacije formuliranja narodov opredelimo:

- *zahodni model; narod in država sta recipročna, saj država vzpostavi narod/nacijo. Tako je prišlo v Franciji, Španiji, Veliki Britaniji do bolj ali manj prisilnega podrejanja in poenotenja s strani osrednjega etičnega jedra ostalih etičnih skupin.*
- *imigrantski model; je vzpostavitev nove lastne države, za katero je značilna absorpcija in asimilacija imigrantov. Tako je bil v ZDA ali Avstraliji prevladujoči angleški vpliv, v Srednji in Južni Ameriki pa španski in portugalski vpliv.*

¹⁶ *Qu'est-ce qu'une nation?* (slo=Kaj je narod?) Naslov predavanja Ernesta Renana na Sorboni, 11. marca 1882.

- *etnični model; na podlagi pravice do samoodločbe in dosežene stopnje politične samozvesti se na dnevni red postavi vprašanje državnosti. Tak model je značilen za vzhodno in srednjo Evropo, Eritrejo, Južni Sudan.*

Zadostna stopnja samorefleksije je lastnost immanentne intelektualne elite, ki se izraža v artikulaciji državnosti. »Narod oziroma nacija je v tem pomenu etnija, ki je dosegla raven samorefleksije (samoozaveščenosti) in ki je dosegla državnost, ali pa si vsaj zavestno prisvaja pravico do državnosti in ima tudi možnosti, da to pravico uresniči« (Musek 1997, 1).

Država in nacionalna država sta posledici nikoli napisane in še manj podpisane družbene pogodbe.

Med vsemi pogodbami, s katerimi se množica ljudi poveže v družbo (pactum sociale), je pogodba, ki vzpostavlja civilno ureditev [bürgerliche Verfassung] (pactum unionis civilis), nekaj tako posebnega, da se, čeprav ima glede na izvršitev veliko skupnega z vsako drugo (ki je prav tako usmerjena na kakšen skupnostno dosegljiv smoter), po načelu svoje konstitucije [Stifung] (constitutionis civilis), vendarle bistveno razlikuje od vseh drugih (Kant 2006, 70).

Glede formiranja narodov kot držav v literaturi obstaja več različnih teorij, v grobem pa ločimo dva idealna tipa. V prvem tipu obstaja močna država, čemur sledi proces nacionaliziranja. Bistveni elementi tega tipa so nacionalna ozemlja, vezivna moč javne kulture, enakost državljanov, obstoj državnih institucij in zakonodajni sistem. Drugi tip temelji na ideji o skupnem etničnem in kulturnem izvoru. V resničnosti ni idealno čistih tipov.

Narodna identiteta je dokaj moderen fenomen, ki se je začel vzpostavljati konec srednjega veka. Nacionalna država črpa in se opira na koncept nacionalne identitete. Velja poudariti, da smo posamezniki v življenju nosilci mnogoterih identitet, pri tem pa tudi nosilci mnogih pripadnosti. Mnogi avtorji razumejo, da je vsak posameznik nosilec številnih identitet (spolne, razredne, verske, lokalne, regionalne, nacionalne, poklicne), ki so bodisi podedovane bodisi jih posameznik bolj ali manj prostovoljno izbere (Musek 1997; Debeljak 2004; Smith 2005).

Zaradi zgodovinskih okoliščin je bil zlasti nemški nacionalizem obsežno preučevan. Odlična definicija vzpona nemškega nacionalizma je misel nemškega zgodovinarja

Thomasa Nipperdeya: »*Am Anfang war Napoleon*«¹⁷ (Süßmann 2015, 9). Čeprav je v tem kontekstu vdor mogočnega sovražnika gotovo poenotil razdrobljene nemške države, pa je pomembno vlogo pri konstrukciji nemškega naroda odigrala izobražena elita. Gotovo je bil nemški nacionalizem bistven za vzpon nacionalsocializma in tudi druge svetovne vojne.

Izhajajoč iz konstruktivistične šole lahko nacionalno državo razumemo kot eksternalijo nacionalizma,¹⁸ ki je ključni povezovalec za konstrukt naroda. Poudariti je treba, da je nacionalizem rezultanta socializacije na vseh ravneh. Socializacija je proces, pri katerem posameznik ponotranji družbeni svet in kulturo družbe, in hkrati proces, v katerem se posameznik osebno izoblikuje (Južnič 1989, 22). Socializacija je vseživljenjski proces, kateremu smo zavedno ali nezavedno izpostavljeni vse svoje življenje. Socializacija je torej proces reprodukcije družbe.

»Kot trdijo številni avtorji, je patriotizem trenutno najbolj neustrezno uporabljen termin v procesu izobraževanja« (Levine in Youniss 2006 v Kukovič in Haček 2014a, 2). To lahko pripišemo predvsem dejstvu, da literatura pogosto enači patriotizem z nacionalizmom. Izgovorjena beseda velikokrat prikliče grozote preteklosti in dejanj, ki izvirajo iz zablod najrazličnejših ideologij.

3.6 Edukacija za demokracijo

Za izhodišče razmišljanja o demokraciji in edukaciji parafraziramo dr. Slavka Gabra »Kaj lahko šola naredi za demokracijo?« (Gaber 2010, 2). Šola lahko razumemo kot produkt izobraževalne politike države in pomemben agent socializacije vsakega posameznika. Po Dürru in drugih (2000) v Lavrič in Mustar (2010, 71) je šola zgolj eden od posrednikov¹⁹ v procesu izobraževanja za demokracijo. Smisel izobraževanja je doseči čim višjo stopnjo socialne kohezije, inkluzivnost, sodelovanje in odgovorne ter v smislu politične participacije aktivne posameznike. »Razprava o šoli in demokraciji je na zahodu v

¹⁷ slo.= »Na začetku je bil Napoleon«.

¹⁸ Nacionalizem se pomembno opira na poudarjanje pomena, da je lasten narod nekaj posebnega. Tako primordialisti zagovarjajo hipoteze o npr. božanskem izvoru prednikov, pomen krvi in zemlje.

¹⁹ Priloga A: Shema izobraževanja za aktivno državljanstvo - sistemski pregled (prilagojeno po Dürru 2000, 57).

minulih dveh stoletjih sočasno poskus »izmeriti sposobnost« nove oblike vladavine, določiti vrednote družbe – demokracije – in preizkusiti doseg šole pri sooblikovanju institucij, mehanizmov te oblike vladavine« (Gaber 2010, 2).

Cilj vključevanja domovinskih, državljanskih tematik in tematik aktivnega državljanstva v kurikulum je prenos teh na mlajše generacije in tudi ustrezno opremiti posameznike, da bodo kot odrasli aktivni državljani. V funkcionalnem smislu je prenos znanja bistven za ohranjanje in razvoj družbe. »Šola je izredno pomembna družbena institucija, kjer poteka prenos znanja, družbenih vrednot, norm, je prostor, v katerem se reproducirata dominantna družbena struktura in kultura, ter je za učence pomemben socializacijski dejavnik« (Kukovič in Haček 2014b, 51).

Tako Brighthouse (v Kukovič in Haček 2014b, 31) navaja naslednje razloge za vključitev tematik aktivnega državljanstva ter domovinskih in državljanskih tematik v srednješolske kurikule:

Obveza: v primeru ustreznega učenja o nacionalni pripadnosti bodo posamezniki bolj dojemljivi za obvezno zavzemanje za rojake;

Solidarnost: domoljubna identifikacija pomaga vzbuditi socialno solidarnost, ki pa vodi tudi v pripravljenost odpovedovanja za vzpostavitev enakomerne distribucije svoboščin, virov in priložnosti;

Državljanstvo: osebe, ki se identificirajo z rojaki, so bolj nagnjene k temu, da postanejo »dobri« državljani, saj se zavedajo širšega družbenega prostora in dejstva, da je družbeni konflikt tudi konflikt med njim podobnimi;

Uspevati: identifikacija z ožjo in širšo okolico daje posamezniku temelje za zdravo in uspešno oblikovanje samozavedanja ter ga obogati z domoljubnim občutkom pripadnosti.

Mobilizirati predvsem mlade, da uveljavljajo svoje pravice in dolžnosti, s čimer mislimo na vse oblike politične participacije, predvsem pa v celoti izvajati volilno pravico, je cilj edukacije za demokracijo. »Izobraževanje za demokratično državljanstvo tako vsebuje različne vidike poučevanja demokratičnega državljanstva: učenje državljanstva (»civic learning«), s katerim je povezana državljanska pismenost (»civic literacy«), razvoj

posameznih spretnosti in tudi vseh ostalih oblik, s katerimi se učenci lahko učijo aktivnega sodelovanja v družbi (Haček in drugi 2016, 9).

V spoznavnoteoretskem smislu pomeni demokracija vladavino ljudstva, če smo natančnejši, pa najmanj vladavino večine ljudstva. Zaradi kvantitativnih vzrokov je resnična vladavina ljudstva mogoča zgolj izjemoma. Posledično je tako predstavništvo imperativ demokracije. Demokracijo mnogi avtorji razumejo kot ljudstvu odgovorno oblast, kot odgovor na to, »kako vlada«.²⁰ Strokovna literatura opredeljuje, da morajo biti izpolnjeni formalni in substantivni vidiki demokratičnega političnega sistema, da lahko govorimo o obstoju demokratičnih elementov v preučevanem političnem sistemu. Obstoječi proceduralni in institucionalni pogoji za izražanje in uveljavljanje volje ljudstva so kazalniki formalne demokracije. V vsebinskem smislu gre za politično uveljavitev volje ljudstva, politične volje oz. za uresničevanje volje. S tem imamo v mislih opredelitev Tocquevilla, ki je demokracijo razumel kot skupnost enakih, sodelujočih posameznikov pri kolektivnem odločanju. Izpolnjena volja ljudstva je bistvena dimenzija vsebinske demokracije (Brezovšek in drugi 2016, 19–21).

Demokracija ni *sui generis* fenomen, ki bi se vzpostavil v vakuumu. »Uvedba demokratičnih struktur še ne pomeni tudi njihove »institucionalizacije« (Brezovšek in drugi 2016, 80). Brez edukacije se demokracija ne ohrani ali ne preživi. Kot trdijo Brezovšek in drugi, demokracijo definirata državljan in njegova politična akcija (Brezovšek in drugi 2016, 211).

»Ideja demokracije je danes univerzalno popularna« (Dahl 1989, 2). Od vseh oblik človeških vladavin je nedavno postala politična norma. Čeprav ni popolna in je, kot je dejal Winston Churchill 11. novembra 1947 v spodnjem domu britanskega parlamenta, »/.../ najslabša oblika državne ureditve, če izvzamemo vse ostale«, vendarle temelji na dialogu, strpnosti in enakosti. Tako je tudi »/.../ teorija demokracije polna kompromisov, saj se njena načela med seboj soočajo in si nasprotujejo« (Dahl 1997, 11). Gre za odnos med posameznikom in večino, kateri ni naravno dan. Zato se je potrebno zavedati pomena edukacije za demokracijo. Ker izobraževanje poteka preko šolskega sistema, je ta pomembni agent socializacije. Zato lahko razumemo edukacijo kot instrument kontinuitete oz. zavestne reprodukcije družbe. »Noben drug ideološki aparat ne more za toliko let – pet do šest dni v tednu po osem ur na dan – prisiliti vseh otrok kapitalistične

²⁰ Več o tem Brezovšek in drugi (2016, 13).

formacije k obvezni udeležbi« (Althusser 2000, 82). Moč države, ki izhaja iz njenega monopola fizičnega prisiljevanja, velja tudi za področje edukacije posameznika, še posebej v dobi odraščanja.²¹ Tako po Althusserju (2000, 82) šolski sistem ni nevtralen ali neideološki, pač pa je mehanizem, ki na prikrit način omogoča reprodukcijo vladajočega razreda. Demokracija je polna teoretskih dihotomij in protislovij.

Tudi v magistrskem delu preučujemo rezultate iz dveh zelo različnih političnih in šolskih sistemov. Če imajo ZDA dolgotrajno demokratično tradicijo, se je treba zavedati zgodovinskih okoliščin v RS. Ker je »/.../demokracija več kot le oblika vladanja, je predvsem način povezanosti med ljudmi in njihova vzajemna komunikacijska izkušnja /.../« (Dewey 1916, 56), je ustrezna vzgoja nujna. Država z zakoni ureja izobraževalni sistem na svojem ozemlju, torej odloča o kurikulumu. Demokracija nima končne forme, je dinamični proces, ki se stalno spreminja.

Gotovo je eno od pomembnejših vprašanj sodobnosti, kako naj izobraževalni sistem opravi svojo vlogo. »Termin vzgoja včasih uporabljamo v zelo širokem smislu, namreč za označevanje vseh načinov, na katere lahko bodisi narava bodisi drugi ljudje vplivajo na naš razum ali našo voljo« (Durkheim 2009, 9). Zlasti vpliv drugih ljudi na naš razum ali voljo odpira pomembna vprašanja. »Za ustvarjanje naroda je treba njegove pripadnike naučiti, da so pripadniki določenega naroda in določene kulture« (Lukšič–Hacin in Milharčič–Hladnik 2011, 27). Izhajajoč iz konstruktivistične šole je odlično nasprotje koncept konstrukcije novega naroda misel Tomasa Jeffersona: »*Drevo svobode je treba od časa do časa osvežiti s krvjo domoljubov in tiranov*«²² (Peterson 1986, 359). Če ravno te besede pogosto citirajo največji domoljubi, se je treba zavedati, da te besede zagovarjajo pravico do odpora, celo proti lastni nacionalni državi. Ker je izobraževalni sistem zgolj eden od atributov države, lahko kot njegovo bistveno nalogo razumemo tudi skrb za kontinuiteto političnega sistema. Izobraževalni sistemi so bili in se pogosto korenito spremenijo.²³ Brez dvoma obstaja močna povezava med šolo oz. izobraževalnim sistemom kot celoto in demokracijo. »Predpostavlja se, da izobraževanje pravilo ma

²¹ Osnovna šola v Republiki Sloveniji je obvezna. Zakonska določila 3. člena in 4. člena Zakona o osnovni šoli (ZOsn-UPB3).

²² angl.= »*The tree of liberty must be refreshed from time to time with the blood of patriots and tyrants*«.

²³ Zlasti pri tem mislimo spremembe izobraževalnega sistema v Republiki Sloveniji v zadnjem stoletju.

razširi obzorja posameznikov, njihovo razumevanje, da je nujno, da obstajajo pravila, toleranca, zapovedi, da se vzdržijo ekstremizmov in monističnih doktrin, da se poveča njihova sposobnost, da se na volitvah racionalno odločajo« (Lipset 1959, 79). Seveda se lahko vprašamo, kako Kantovska je (lahko) država, kajti po njem je »smoter vzgoje v vsakem posamezniku razviti vso popolnost, ki je zanj mogoča« (Durkheim 2009, 9). Jasno je, da se politične institucije ozirajo po izobraževalnem sistemu oz. šoli in je slednja »/.../ brez dvoma prva institucija, na katero se obrnemo po pomoč pri spoprijemu z izzivi socialnega, ekonomskega in političnega razvoja /.../« (Boudon v Gaber 2010, 2).

Ob kritiki, da je vzgojni pristop v šoli vse bolj permissiven (Mekina 2009), se zdijo pomisleki o izobraževalnem sistemu kot agentu reprodukcije družbe skoraj brezsmiselni. »Vprašanje pa je, kaj pomeni, ko se v tem nevtralnem smislu za izhodišče postavi konkreten jezik človekovih, otrokovih pravic, pravne države, demokracije« (Mekina 2009).

»Ne moremo trditi, da je »višja« raven izobrazbe zadosten pogoj za demokracijo. Vendar pa dokazi, ki so zbrani, namigujejo, da je zelo blizu tega, da je nujen pogoj« (Lipset 1959, 80). Jasno je, da je edukacija bistvena za obstoj demokracije, katere cilj je »/.../ naučiti mlade državljane, da znajo ob polnoletnosti aktivno delovati v demokratični skupnosti (z vsemi svojimi nalogami in odgovornostmi)« (Haček in drugi 2016, 8).

Nujen predpogoj je obstoj pravne ureditve, ki omogoča samo državljansko vzgojo, ki temelji na načelih spoštovanja temeljnih človekovih pravic. »Jezik človekovih pravic je v svetovni pedagogiki v okviru tako imenovane liberalne pedagoške tradicije postavil pod vprašaj indoktrinacijski in manipulacijski značaj vzgoje ...« (Noddings in Slote v Kroflič 2004, 2).

3.7 Šolski sistem v Republiki Sloveniji iz zgodovinske perspektive

3.7.1 Obdobje srednjega veka

Na ozemlju srednjeveške Evrope in tako na ozemlju današnje RS je odigrala bistveno vlogo pri izobraževanju katoliških cerkev. Jasno, da so bile v ospredju krščanske vrednote in ideali. V ospredju nikakor ni bila promocija iskanja novega znanja, pač pa ohranjanje že obstoječega, pogosto utemeljenega na popolnoma napačnih dognanjih. Sprva je bil cilj katoliške cerkve pokristjaniti prebivalstvo. Vzpostavila je mrežo samostanov. Ti so kasneje postali verska, kulturna in izobraževalna središča. Samo pogojno lahko govorimo o obstoju izobraževalnega sistema, saj stalne oblike izobraževalni sistem ni imel. V samostanskih šolah oz. stolnih šolah so se izobraževali predvsem kandidati za duhovniški poklic, drugo prebivalstvo pa zgolj posredno zaradi trenutnih potreb v poljedelstvu oz. gospodarstvu v neposredni bližini samostanov. Poleg stolnih šol so se pojavile tudi župnijske šole, ki so bile pogosto tudi mestne šole, kjer so se izobraževali posamezniki za potrebe mesta oz. necerkvene skupnosti (Okoliš 2009, 12–18).

Ker so verski obredi v katoliškem bogoslužju potekali v latinskem jeziku, ki je hkrati veljal tudi za jezik do tedaj akumulirane znanosti, so bili nacionalni jeziki, tudi slovenski, odrinjeni daleč čez »intelektualno obrobje«. Zaradi prisotnosti nemške vladajoče elite je bilo to na ozemlju RS še toliko bolj izrazito. V obdobju srednjega veka ne moremo govoriti o pozitivističnem propriusu moderne znanosti, temveč o osredotočenosti, pogojno rečeno izobraževalnega sistema, na konzervacijo oz. zelo eklektični prenos akumuliranega znanja. Zato so morali tisti redki posamezniki, ki so imeli možnost dostopa do več znanja, po tega v širši evropski prostor, kjer so že tedaj delovale najstarejše univerze (Okoliš 2009, 16–17).

3.7.2 Obdobje reformacije

Za bistvo protestantskega gibanja lahko označimo reformo dotedanjega cerkvenega bogoslužja. Temeljila je na izobraževanju, saj je kot temelj postavila biblijo in njeno preučevanje v jeziku, ki je bil razumljiv vernikom. V tem obdobju dobimo Slovenci in tudi številni drugi evropski narodi prevode biblije v nacionalni jezik. V tem obdobju se postavijo temelji za slovenski knjižni jezik. Za slovenske protestante je pomembna ideja o dostopnosti izobraževanja na elementarni ravni, ne glede na spol in socialni položaj (Okoliš 2009, 19–23). Tako lahko prvič govorimo o obstoju neke ločene slovenske

identitete. Res je, da je bila zelo rudimentarna, zato tudi težko govorimo o nekem široko razvejanem nacionalnem zavedanju.

Po obdobju protireformacije na slovenskem ozemlju in uničenju vseh dosežkov reformacijskega obdobja pripadata pobuda in monopol na področju izobraževanja jezuitom, ki so imeli popolni nadzor nad srednjimi in visokimi šolami v katoliških deželah tedanje Evrope. V tem obdobju se latinščina utrdi kot znanstveni jezik in kot uradni jezik katoliške cerkve. Nacionalna jezika, slovenščina in nemščina, sta bila prepovedana, z izjemo uporabe kot pomožnih jezikov v prvem razredu. Jezuiti se niso posvečali elementarnemu izobraževanju, ki je bilo popolnoma v domeni nižje duhovščine. Osredotočali so se na srednje in visoko šolstvo. V našem prostoru so uvedli »studia inferiora« in »studia supriora«. Tako je bil vzpostavljen prvi izobraževalni sistem na ozemlju RS, ki je bil brezplačen in dostopen tudi nižjim socialnim slojem prebivalstva (Gabrič 2009a, 12–13).

3.7.3 Obdobje razsvetljenega absolutizma

Zaradi nezadržnega kritičnega mišljenja v širšem evropskem prostoru in razvoja znanosti vzpostavljen jezuitski izobraževalni sistem na ozemlju tedanje monarhije ni zadovoljil vse bolj dinamičen razvoj družbe. Tako je v področje, ki je bilo skoraj izključno v domeni katoliške cerkve, prvič resno posegla posvetna država. Že popolnoma na začetku urejanja izobraževanja na ozemlju RS leta 1770 je cesarica Marija Terezija šolstvo »/.../označila za »politicum« oz. za politično zadevo, o kateri ima pravico odločati država, s čimer je šolstvo postalo državna zadeva in del njenih politik« (Goljat–Prelogar 2016, 18). Tako vidimo, da je imanentna indoktrinacijska vloga izobraževalnega sistema na ozemlju RS prisotna vse od prvega zakonodajnega posega. Tako je šlo za izrazit poseg države na področje, ki je bilo pred tem stoletja v domeni katoliške cerkve. Kljub vsemu je, izrazito absolutistična država leta 1774 s svojo zakonodajno intervencijo²⁴ povzročila pomembne posledice, kot so izenačitev obeh spolov glede izobraževanja na elementarni ravni, uvedla splošno šolo za vse otroke ne glede na socialni položaj in vzpostavila enoten izobraževalni sistem za ozemlje celotne monarhije. Reforma je zajela tudi proces izobraževanja na

²⁴ Temeljni zakon osnovnega šolstva Splošna šolska naredba je cesarica Marija Terezija podpisala 6. decembra 1774.

srednji in višji stopnji. S tem je država tudi na področju izobraževanja posegla v interesno sfero katoliške Cerkve. Uredila je vprašanja osnovnega šolstva. Ideja splošne šolske obveznosti je bila udejanjena z zakonom leta 1869 s predpisano osemletno obvezno osnovno šolo. Ker pa je financiranje na elementarni ravni popolnoma prepustila krajevnim oblastem, je bilo pomanjkanje finančnih sredstev značilnost izobraževalnega sistema, ki je bilo vidno na šolski arhitekturi in pri plačilu učiteljev.

Po koncu terezijanskih in jožefinskih reform je svoj vpliv na izobraževalni sistem ponovno vzpostavila katoliška cerkev.

3.7.4 Čas Ilirskih provinc

Obdobje ilirskih provinc je pomembno zlasti zaradi političnega sporočila, »da so Slovenci samostojen narod s samostojnim jezikom. Na začetku 19. stoletja se je začel pridevnik »slovenski« uveljavljati v pomenu, kakršnega poznamo še danes, zahvaljujoč slovenskim narodnim buditeljem pa se je uveljavil tudi v šolskem prostoru in začel postopoma krepiti narodno zavest« (Gabrič 2009a, 20).

Ta zelo pomembna sprememba odnosa politike in centralne oblasti do slovenskega jezika ni bila unikum v širšem evropskem prostoru. »Uporaba materinega jezika v javni rabi je postala v času napoleonskih vojn sestavni del politike številnih evropskih držav, ki so skušale na ta način buditi domovinski čut in ljubezen do vladarja in države« (Gabrič 2009a, 17). Tako so vladarji tudi manjše narode seznanjali z ukrepi sicer zelo absolutistične države, kar je bilo mogoče šele po vpeljavi nacionalnega jezika v javno rabo in opismenjevanje prebivalstva.

Kratkotrajno obdobje pogojne enakosti slovenskega jezika na področju šolstva se je po napoleonskih vojnah zaključilo. Evropske monarhije so v okviru Dunajskega kongresa vzpostavile vladavino starih evropskih sil, ustanovile sveto alianso in restavrirale stanje pred prihodom Francozov. Centrala habsburška oblast je bila pod vodstvom ministra monarhije Klemensa von Metternicha ena od glavnih akterjev vzpostavitve *statusa quo* v tedanji Evropi. Tako ni spremenila svoje politike do vprašanja o enakovrednosti slovanskih jezikov in ostalih jezikov, z dominantnim nemškim jezikom (Gabrič 2009a, 17–19).

3.7.5 Obdobje po marčni revoluciji do prve svetovne vojne

Po sicer neuspeli marčni revoluciji 1848 je bila leta 1849 izvedena reforma srednješolske in visokošolske stopnje. Pod vplivom idej pomladi narodov so bili tudi predlogi skladni z duhom časa, vplivali so na izobraževalne sisteme, katerih namen je bil predvsem njihovo prilagajanje »duhu nove dobe« (Gabrič 2009a, 66).

Zaradi revolucionarnih idej na ozemlju celotne tedanje monarhije so se od leta 1848 dalje izrazile tendence po veljavi in uporabi nacionalnega jezika. Slovenska intelektualna elita je želela ustanoviti univerzo, kar pa se do propada habsburške monarhije zaradi nasprotovanja dominantnih političnih akterjev ni zgodilo. »Ob pregrevanju nacionalizmov je bilo vse bolj očitno, da odločujočim Nemcem v monarhiji nikakor ni dišala ideja o slovenski univerzi v Ljubljani, ki bi postala tudi trdnjava slovenskih političnih stremeljenj« (Gabrič 2009a, 19–20).

Zakonodaja je sicer predvidevala uveljavitev nacionalnih jezikov tudi v gimnazijah. Zaradi položaja slovenščine v javnosti, močnih nemških pritiskov in dejstva, da ni bilo napisanih učbenikov, se je slovenščina uveljavila zgolj na nižji stopnji izobraževanja. Zlasti na Štajerskem in Koroškem je bil še močnejši nemški vpliv. Kljub vsemu se je slovenščina začela uvajati ob koncu 19. stoletja, najprej kot neobvezni učni predmet, nato obvezni predmet in šele nato kot učni jezik. Številne reforme na ostalih področjih so odpravile fevdalni družbeni red na ozemlju habsburške monarhije, ustvarile pogoje za razvoj gospodarstva in nastanek meščanskega razreda. Vzpostavljati so se začeli pogoji za nastanek intelektualne elite slovenskega naroda. Uvajanje slovenskega jezika na višji stopnji izobraževanja, kjer se šola inteligenca vsakega naroda, je bilo bistveno za obstoj in nadaljnji razvoj slovenskega naroda. Jasno je, da je bila intelektualna elita tista, ki je bistveno prispevala k prebujenju in sooblikovanju slovenske nacionalne zavesti. Izobraževala se je v tujini, saj na slovenskem nacionalnem ozemlju ni bilo univerze do leta 1919. Študij v tujini je bil mogoč zgolj za študente iz premožnejših družin. »V odnosu med številom prebivalstva in študenti so bili Slovenci leta 1880 na zadnjem mestu med avstrijskimi narodi (skupno je bilo slovenskih študentov 5,4 odstotka), manj je bilo samo Madžarov, Italijanov in Romunov« (Lešnjak 2011, 11).

Duh časa je z znatnim zamikom omogočil, da se je intelektualni milieux zdrznil in si končno dovolil drzniti.²⁵ V tem obdobju se je začela preobrazba družbe, katere pobudnik je bilo meščanstvo. Preobrazba družbe, prehod iz fevdalnega družbenega reda v začetke kapitalizma, je potekala hkrati z narodnim prebujanjem na Slovenskem. V tem času lahko iščemo izvor patriotizma na Slovenskem. Začneta se ideja in tudi politični diskurz oz. konstrukcija slovenske nacionalne identitete, ki se je dokončno manifestirala z razglasitvijo suverenosti, ko smo Slovenci postali narod.

Seveda se moramo zavedati okoliščine, da je (bila) slovenska populacija na robu velikega območja, kjer so dominirali velike narodi, ki so bile v kvantitativnem smislu v izraziti prednosti. Tako smo si v zgodovini delili usodo narodov, katerih populacija je bila manj številčna. Posledice (ne)ugodnih zgodovinskih okoliščin, še bolj pa nezmožnost izoblikovanja lastne nacionalne elite, so zelo zaznamovale zgodovino slovenskega naroda. Bistveno je vplivalo tudi na izobraževalni sistem na slovenskem ozemlju. Kot pravi Musek: »Nemštvo je postalo alibi za svojevrstno romantično eshatologijo« (Musek 1997, 5).

Intelektualna se je elita politično organizirala v procesu, katerega lahko označimo za longitudinalnega. Hkrati še dolgo ne moremo govoriti o vstopu političnega vprašanja slovenskega jezika na institucionalni dnevni red. Zato se v primeru razvoja identitete slovenskega naroda potrdi ugotovitev Smitha (2005) o spreminjajoči se in o t. i. »*multiple identity*« (Smith 2005), kar je bistvo tudi sodobnih identitet.

»Na začetku sedemdesetih let 19. stoletja je v monarhiji delovalo šest univerz, in sicer tri na nemškem narodnostnem območju (Dunaj, Gradec, Innsbruck) ter tri v slovansko govorečih deželah (Krakov, Lvov in Pragi)« (Lešnjak 2011, 11). Slovenskih študentov v Zagrebu ni bilo, saj je ta bil v ogrski polovici dvojne monarhije.

Gimnazija postane elitna in osrednja izobraževalna ustanova na srednješolski ravni, ki priključijo še nekdanje liceje in ima osem razredov. Uvede se zrelostni izpit ali matura, prva v letu 1850. Latinsčina izgubi svoj primat v korist živih jezikov in naravoslovja. Za izobraževalni kader je obvezna diploma filozofske fakultete. S tem se začneta proces laizacije profesorskega poklica in tudi dvig ugleda poklica profesorja zaradi solidnega plačila. Od leta 1867 so bile poleg gimnazij tudi sedemletne realke, ki so bile tehnično

²⁵ Kantov izrek: »Sapere aude« (=slov. Drzni si vedet!), je temelj razsvetljenstva.

usmerjene, in meščanske šole, ki so imele predmetnik prilagojen potrebam ekonomij mesta, v katerem so bile (Gabrič 2009a, 19).

Elementarno šolstvo je bilo leta 1869 reformirano. Uvedena je bila osemletna osnovna šola, ki je bila splošno obvezna, z možnostjo krajšanja obveze, kar je bilo v pristojnosti posamičnih dežel. Sprva uvedena šolnina pa je bila po nekaj letih zaradi nasprotovanja prebivalstva ukinjena. Za šolstvo, sploh elementarno, je v obdobju po 1848 do razpada habsburške monarhije značilna spolna neenakost pri dostopu kot tudi plačilu učiteljskega kadra. Dekleta so se lahko vpisovala zgolj na štiriletna učiteljišča za izobraževanje učiteljev. Posledično je tako prišlo do feminizacije poklica. Učiteljice so morale biti samske, prejemale so le do 80 odstotkov plače učiteljev, ker je zakonodajalec predpostavljala, da ne vzdržujejo družinskih članov. Poroka je pomenila tudi konec učiteljske kariere. Za izobraževalni sistem habsburške monarhije je značilna zgodnja diferenciacija otrok. Zato je le majhen delež otrok s podeželja nadaljeval šolanje na gimnazijah. Še manjšemu deležu se je uspelo izobraževati na univerzah v ostalih središčih znanja monarhije, kot so bili Dunaj, Gradec in Praga (Gabrič 2009a, 19–21).

3.7.6 Obdobje med prvo svetovno vojno in do konca druge svetovne vojne

Z razpadom dvojne monarhije se je začela slovenizacija šolstva na slovenskem etičnem ozemlju v okviru kraljevine SHS. Ustanovitev univerze je bila temeljni pogoj za slovenizacijo šolstva, s tem pa se je »začel proces visokošolske emancipacije od Prage in Dunaja« (Gaber in Kovač–Šebart 2008, 2). Slovenizacija šolstva je potekala na vseh ravneh navkljub močnim pritiskom velikosrbskega jugoslovanstva. V kraljevini SHS so bile velike razlike pri izobrazbeni strukturi med posameznimi deli države. Od ostalih delov kraljevine SHS je bila stopnja nepismenosti na ozemlju Slovenije najnižja. Z diktaturo leta 1929 se še bolj izrazile tendence po unifikaciji, v predmetnik je bil uveden srbsko-hrvaško-slovenski jezik, ki je postal tudi del mature (Gabrič 2009a, 23). Učenci so morali iz jezika opravljati pisni in ustni izpit. »Boj za pravico slovenskega jezika se je razširil leta 1932 po izdaji knjižice Josipa Vidmarja Kulturni problem slovenstva in polemikah ob njej« (Gabrič 2009b, 51). Navkljub izrazitim unitarističnim tendencam je opazen porast izobrazbe med populacijo na ozemlju Slovenije. To je razvidno tako iz števila maturantov, ki je naraščalo iz leta v leto (iz približno 400 maturantov v letih 1919–

1922 na 752 maturantov leta 1940. Prav tako je naraščalo tudi število deklet, ki so opravile maturo iz začetnih 3 na skoraj 30 odstotkov v drugi polovici tridesetih let prejšnjega stoletja (Gabrič 2009b, 51–52). K porastu števila diplomantk in koedukaciji je bistveno pripomogla ideologija egalitarizma.²⁶

Na slovensko populacijo zunaj kraljevine SHS je pritiskal večinski narod. V obdobju fašistične Italije je bila slovenščina na sicer etničnih slovenskih ozemljih prepovedana, inteligenco pa je bila fašistična država izselila na etnično italijanska ozemlja. Etnično slovensko ozemlje je bilo kot del kraljevine SHS razdeljeno med okupatorje, ki so glede rabe slovenskega jezika uporabljali različne pristope. Skupno vsem okupatorskim državam je bilo, da so obstoječi šolski sistem uporabili za zelo intenzivno potujčevanje slovenskega naroda. Vsi okupatorji so hoteli bolj ali manj hitro popolnoma odstraniti slovensko besedo iz šolskega sistema. Ob tem so se posluževali vendske teorije v Prekmurju, izseljevanja slovenskih učiteljev na območju ozemelj, ki jih je okupiral nemški rajh, in internacija na območju okupiranih ozemelj fašistične Italije.

Na območjih, kjer so nastala osvobojena ozemlja, je revolucionarna oblast vzpostavila šolstvo, ki je promoviralo revolucionarno idejo po vzgledu sovjetskega šolstva. Zlasti v Beli krajini se je partizansko šolstvo še posebej utrdilo in je postalo temelj poveljnega šolstva na Slovenskem (Goljat–Prelogar 2016, 26).

3.7.7 Obdobje po drugi svetovni vojni

Po drugi svetovni vojni je nova politična elita izkoristila šolstvo predvsem za promocijo revolucionarnih idej in preobrazbo družbe skladno z marksističnimi vrednotami. Tako so bila kot posledica zgodovinskih okoliščin, enopartijskega političnega sistema in centralno-plansko vodenih ekonomskih politik zlasti v izobraževanje odraslih vložena precejšnja sredstva. Hkrati je država izvajala tudi svoj vpliv. Tendence po šolskem sistemu kot instrumentu indoktrinacije v instrumentalnem smislu so bile jasno izražene z zakonodajnim naporom na zvezni ravni in republiških ravneh.

²⁶ Pomen izobrazbe delavcev in kmetov.

Obdobje po drugi svetovni vojni je čas trka dveh nekompromisnih ideologij. Komunistična partija je izvedla številne ukrepe, ki so posegli v ekonomski položaj katoliške cerkve. Poleti 1945 so bile ukinjene zasebne šole, ki so jih vodili različni cerkveni redi. Cerkvi je bilo dopuščeno izobraževanje duhovnikov, vendar je bila Teološka fakulteta izločena iz Univerze v Ljubljani. Do leta 1952 so tako profesorji in študenti kot integralni del državnega šolstva uživali vse pravice. Tako diplome zasebno verskih šol niso bile več javnoveljavne listine (Gabrič 2009a 160–161). Verouk je iz obveznega predmeta v osnovnih šolah po letu 1945 postal prostovoljni izbirni predmet. Leta 1952 je bil Sveta za znanost in kulturo Jugoslavije verouk odstranil iz kurikuluma. Novi predmet – družbena in moralna vzgoja je bila »vzgoja v duhu moralnih vrednot, ki jih narekuje socialistična družba ob razvoju znanosti in zavesti« (Gabrič 2009a, 160).

Zaradi zgodovinskih okoliščin je bilo šolstvo tako v Sloveniji in na ostalem ozemlju Jugoslavije stalno izpostavljeno spremembam, improvizacijam in reformam. Stroka je bila pogosto odrinjena na obrobje, odločitve so sprejemale najrazličnejše družbeno politične organizacije, ki so širile vpliv vladajoče ideologije. »Cilji tega so bili popolnoma podrejeni ideologiji vladajoče stranke, saj so kar naprej poudarjali socialistično družbo, dialektični materializem, bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije, socialistični humanizem in samoupravljanje« (Gabrič 2006, 83).

Kot je opisano zgoraj, je po drugi svetovni vojni pripadala trda politika vsem, ki nikakor niso ustrezali ostrim pogojem komunistične ideologije. »Državna oblast je začela opuščati posnemanje sovjetskega boljševističnega družbenega modela po informbirojevskem sporu leta 1948, ko je zaradi navezovanja stikov z zahodnimi velesilami opustila dotedanjo totalitarno ortodoksno komunistično politiko« (Gabrič 2006, 15). Temu je sledilo navezovanje stikov in odpiranje Jugoslavije proti Zahodu, tako je »bil v procesu decentralizacije ukinjen oblastni organ za področja šolstva, na njegov račun so pridobili republiški in okrajni sveti za prosveto in kulturo« (Gabrič 2006, 16–17).

Z zveznim zakonom Splošni zakon o šolstvu leta 1958 in Resolucijo o izobraževanju strokovnih kadrov leta 1960 so bile ljudske univerze opredeljene »kot vzgojno-izobraževalne ustanove za splošno, strokovno, družbeno-ekonomsko in idejno-politično izobraževanje državljanov« in uvrščene v vzgojno-izobraževalni sistem Socialistične federativne republike Jugoslavije« (Andoljšek v Andragoški center Republike Slovenije

1996, 6). Po drugi svetovni vojni je bilo veliko zanimanje odraslih za izobraževanje. Zato so bile uvedene oblike študija, ki so v ZDA nepoznane, kot je izredni študij. »Sodeč po statističnih podatkih je bilo veliko zanimanja za študij na višji ravni kot tudi na visoki stopnji« (Andragoški center Republike Slovenije 1996, 5). Uvedeno je bilo dopisno izobraževanje. »Kot posebna oblika šol za odrasle se navajajo /.../ dopisne šole, ki s svojimi specifičnimi metodami dopolnjujejo izobraževalno ponudbo predvsem srednjih strokovnih, pa tudi osnovnih šol« (Andragoški center Republike Slovenije 1996, 5).

V obdobju Socialistične federativne republike Jugoslavije (v nadaljnjem besedilu: SFRJ) so bila močna prizadevanja za centralizacijo v smislu kulturnega in jezikovnega poenotenja. Centralna oblast je zaznala »vzgojni nevtralizem« na ideološkem področju,²⁷ zato je zaostрила svoje zahteve po ustrezni ideološki vzgoji v šolah. Te zahteve niso dosegle svojega cilja, so pa centralne oblasti v obdobju po smrti Tita (1980) kritizirale delovanje zlasti mladinskih organizacij. Pri tem imamo v mislih »plakatno afero«.²⁸ »V Sloveniji so se sredi osemdesetih let pojavile zahteve po odpravi štafete mladosti. Prvi so to javno izrazili pri univerzitetni konferenci Zveza socialistične mladine Slovenije (v nadaljnjem besedilu: ZSMS) v Ljubljani. Razmišljalo se je o referendumu o odpravi štafete, mladinci pa so se šli različne družbene akcije, recimo štafeto absurda« (Trampuš 2007). Celotno »plakatna afera«, ki je dodobra razburkala strasti v celotnem jugoslovanskem političnem prostoru lahko razumemo tudi kot izraz nezaupanja do tedanjega političnega sistema, kot tudi do političnih institucij. Dejstvo je, da je ZSMS artikulirala libertarna politična vprašanja, kot so: promocija mirovniških gibanj, odprava verbalnega delikta, odnos do okolja in podobno. Iz reakcije osrednjih nosilcev oblasti je bilo več kot očitno, da so bili interesi mladih povsem v nasprotju z interesi politične elite, politični sistem ni bil oz. hotel (sposoben) prevesti artikuliranega.

Zadnja zelo ideološka intervencija, usmerjeno izobraževanje, je imelo za izhodišče stališče, »/.../ da mora na prvi stopnji srednje šole vsa mladina v proizvodnjo« (Pediček 1988, 68), je bila uzakonjena leta 1980. Razumemo jo lahko tudi kot poskus spojitve

²⁷ Študentske demonstracije v SFRJ leta 1968 in kasneje pojav zagovornikov koncepta ureditve SFRJ, ki bi temeljila na konsenzu in dialogu, in odstavitev liberalcev s političnih položajev (Latinka Perović, Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo) v tedanji SFRJ.

²⁸ Petčlanska žirija ZSMS je za namen praznovanja, povezanega z Dnevom mladosti, leta 1987 izbrala plakat skupine Novi kolektivizem, ki je bil potrjen tudi v ZSMJ v Beogradu. Inženir Nikola Grujić je ugotovil, da gre za plagiat oz. reprodukcijo dela Richarda Kleina iz leta 1936 v času nacistične Nemčije. Šlo je zgolj za zamenjavo arhetipov; simbolov in arijskega junaka za simbole in junaka socializma in komunistične revolucije (Trampuš 2007).

proizvodnega dela in šolanja »/.../ po načelu, da mora mladina polovico časa prebiti v šoli, polovico v proizvodnji« (Pediček 1988, 68). Dejstvo je, da se je »druga« šolska reforma popolnoma izjalovila, saj ji ni uspelo integrirati »združenega dela« dela in vzgojno-izobraževalne dejavnosti (Pediček 1988).

V obdobju SFRJ so bili močni pritiski po centralizaciji v smislu kulturnega in jezikovnega poenotenja – »kulturna in jezikovna unifikacija«.²⁹ Kot trdi Medveš (2015, 16), »/.../je bila socialistična šolska politika v letih 1945–90 izrazito monolitna /.../« in ujeta v mit »/.../tosega razumevanja enotnosti in uniformiranosti /.../« (Medveš 2015, 17).

Slovenski jezik se je uporabljal na skoraj vseh področjih, zaradi česar se je slovenska zavest brez dvoma zelo utrdila. V tem smislu je bila zelo pomemben prispevek, presežek in mejnik tržnokomunikacijske stroke reklamna akcija »Slovenija, moja dežela«,³⁰ ki je nedvomno prebujala domoljubna čustva in ponos. Tako se je konec osemdesetih let prejšnjega stoletja manifestirala slovenska nacionalna zavest, ki je dosegla vrh v procesu osamosvajanja RS.

3.7.8 Obdobje po osamosvojitvi Republike Slovenije

Tudi v RS po letu 1990 je področje šolstva stalna politična tema. »Ponovna uvedba gimnazije, ki je bila v osemdesetih letih skupaj z maturo odpravljena, nadomestitev STM (samoupravljanje s temelji marksizma) s sociologijo, državljansko kulturo ipd. ter zahteva Obrtne zbornice Slovenije za ponovno uveljavitev dualnega sistema poklicnega izobraževanja, predstavljajo pomembne elemente sicer ne vedno enoznačnega gibanja za spremembe v »šolstvu« (Gaber in Kovač-Šebart 2008, 8).

Dejstvo je bilo, da je bil že vzpostavljen soliden vzgojno-izobraževalni sistem, ki ga zato ne bi bilo smiselno spreminjati čez noč in za vsako ceno, kljub spremembam v politični ureditvi RS.

Gaber in Kovač-Šebartova sta ugotovila, da je smiselno vse predloge in zasnove zbrati »v koherentno celoto«. Pristojno ministrstvo je oblikovalo skupino strokovnjakov z

²⁹ Več o tem v Okoliš (2009, 122).

³⁰ Ustvarjalci omenjenega projekta so leta 2017 prejeli tudi državno odlikovanje Red za zaslugе Republike Slovenije.

nalogo izdelati temeljno strategijo za spremembo vzgojno-izobraževalnega sistema in sprejelo pomembno odločitev, da se obstoječi sistem dogradi (Gaber in Kovač-Šebart 2008, 9).

Iz Priloge B (Pregled pozitivne zakonodaje, ki ureja izobraževanje v RS), je razvidno, da gre za obsežen korpus zakonskih in podzakonskih aktov. Kot bistveni novosti izpostavimo uvedbo devetletke v osnovnem šolstvu in postopno uvedbo bolonjske reforme v visokem šolstvu. Obe novosti sta doživeli številne kritike.

Področje je urejeno s sistemskimi zakoni in množico podzakonskih aktov. V Ustavi RS (1991) sta izobrazba in šolanje ustavni kategoriji.³¹

3.8 Šolski sistem v ZDA iz zgodovinske perspektive

Thomas Jefferson, kot eden ustanoviteljev ZDA, ob začetku ideje ameriškega naroda označi razsvetljene državljane kot nepogrešljive varuhe demokracije (Bitensky 1991, 550–551). Vendar ZDA sodijo med redke države, kjer izobrazba državljanov v ustavi ni izrecno omenjena.³² Treba je poudariti, da ustava izrecno nikakor ne odreka pravice do izobraževanja ali primarne izobrazbe. Pomembna razlika je, da se je v obdobju postopnega vzpostavljanja in oblikovanja javnega sistema edukacije (torej zadnjih 250 let) šolstvo na ozemlju današnje Slovenije razvijalo v okviru različnih držav. V ZDA se je šolstvo pretežno razvijalo postopoma v okviru ene države.

Tako je že na prvi pogled jasno, da gre za primerjavo dveh zelo različnih izobraževalnih sistemov. Poudarimo zgolj nekaj razlik.

Na ozemlju RS so zakonodajne posege na področju izobraževanja zelo pogoste izvajale centralne oblasti, ki so si izmenjevale suverenost nad njenim ozemljem. Značilnost zgodovinskega pregleda je mučen vzpon slovenskega jezika, ki nikoli ni bil enakovreden nemščini, italijanščini ali latinščini. V ZDA so pri razvoju, predvsem pa spremembah izobraževalnega sistema, še posebej pomembno vlogo odigrala ameriška sodišča, še

³¹ 57. člen Ustave Republike Slovenije sicer skopo ureja področje izobrazbe in šolstva.

³² Priloga C: Zemljevid držav in opredelitev izobrazbe kot ustavne kategorije.

posebej Vrhovno sodišče ZDA.³³ Za ZDA lahko trdimo, da zakonodajni posegi niso tako pogosti, kar lahko, za razliko RS pripišemo ravno zgodovinskim dejavnikom. Kljub raznarodovalnim težnjam monarhije je bila vključenost Slovenije v njen narodno pluralni sistem ključna za poznejši razvoj Slovenije in poseben položaj v obeh Jugoslavijah.

V Evropi tistega časa je vera igrala osrednjo vlogo. Podrejanje avtoriteti katoliške cerkve je bilo brezpogojno. Drugače pa so bile ZDA ozemlje, oz. tedaj še kolonialna ozemlja angleške krone, tako za mnoge v Evropi preganjane verske skupnosti, da »/.../ si končno uredijo življenje popolnoma po verskih predstavah in ne oziraje se na druge« (Smrke 1996, 30). Umik oz. beg iz starega sveta v novi svet je tako razumeti kot iskanje prostora za uresničitev zapuščine razvoja ustavnosti od *Magne Charte Liberatum* iz leta 1215 do *Virginijske ustave* leta 1776, temelječe na ideji naravnih pravic, avtorja Johna Locka.

Izobraževalni sistem v ZDA velja za največjega na svetu in ima korenine v kolonialnem obdobju. Jasno, da v začetnem obdobju, ko se je kolonialna oblast šele utrjevala in se ukvarjala z vprašanjem svojega obstoja, ne moremo govoriti o zakonodajnem urejanju področja šolstva. Oboje, izobraževanje in demokracija v ZDA, sta se razvila v skladu z zgodovinsko geografskimi okoliščinami (vztrajni regionalizem, ekspanzija na zahod, hitra urbanizacija in globalizacija), demografskimi spremembami (kulturne razlike kot posledica priseljevanja), ekonomsko rastjo (kot imperativ industrializacije)« (Kurth-Shai in Green 2008,1).

Tako je bilo šolstvo oz. izobraževanje popolnoma prepuščeno staršem oz. skrbnikom otroka. Kljub temu so kolonialne oblasti mesta Boston že leta 1642 sprejele zakon, da ljudi »/.../naučijo brati in razumeti osnovne principe vere in ključne zakone države« (Snyder v Goljat–Prelogar 2016, 77). Seveda v tem primeru ne moremo govoriti, da je bila izražena tendenca po monopolu nad izobraževanjem, ravno nasprotno. To obdobje se imenuje »dopustno³⁴ obdobje« (1642–1825). V »obdobju spodbud³⁵« (1825–1851) oblast spodbuja ustanavljanje šolskih okrožij, za ta namen zvišuje davke, vendar pa ne spodbuja ustanavljanje šol, niti ne predpisuje obveznega šolstva, temveč šolanje otrok

³³ Več o tem v uvodnem poglavju magistrskega dela Politološki vidik šolstva v Sloveniji in Združenih državah Amerike, magistre Lidije Goljat Prelogar.

³⁴ angl. »Permissive Era«.

³⁵ angl. »Encouraging Era«.

prepušča staršem. Sledi obdobje »obveznega³⁶ šolanja« (1851–1980); uzakonjena šolska obveznost, ustanavljanje šolskih okolišev, financiranje iz davkov. Zadnje obdobje »obdobje svobodne izbire³⁷ šol« traja od leta 1980 dalje, zanj so značilne široke izobraževalne možnosti in vloga oz. pomen staršev pri izbiri izobrazbe in šol (Goljat–Prelogar 2016, 77).

Vpliv protestantizma, opazen v Sloveniji, je odigral pomembno vlogo tudi na ozemlju ZDA. Tam pride še bolj do izraza vpliv kalvinistične ideje oz. »protestantske etike« in njen vpliv na ustanovne očete ZDA. Vpliv evropskega razsvetljenstva ob hkratnem poudarku na osebni interesu, tekmovanju, utilitarizmu in materializmu, kar Weber označi kot »protestantsko delovno etiko«, kar so ključni elementi ameriškega sna.³⁸

V ZDA je potekal intenziven proces asimilacije priseljencev v enotno protestantsko, belsko kulturo. Deležniki so tako zagovarjali vzpostavitev uniformnega javnega šolskega sistema.

V funkcionalnem smislu imata izobraževalna sistema v RS in v ZDA izrazito indoktrinacijsko vlogo. Strinjamo se v celoti s Chomskym (2002) in Althouserjem (2000), ki razumeta izobraževalne sisteme kot sredstvo za indoktrinacijo, kar je njihova bistvena institucionalna vloga. To velja za vse ravni izobraževanja od vrtca do univerz. Ker univerze same ne ustvarijo dovolj prihodkov, so odvisne od zunanjih finančnih prilivov. »Univerze nimajo dovolj prihodkov zgolj iz šolnin: so parazitske institucije, ki potrebujejo zunanjo podporo. To pomeni, da so odvisne od bogatih aluminijev, korporacij ali države, to so skupine z istimi interesi« (Chomsky 2002, 233).

Pogostost zakonodajalčevih posegov kaže na resno sistemsko krizo, saj so tako področja šolstva oz. vzgoje in izobraževanja stalna politična tema. Iz tega vidika lahko področja šolstva oz. vzgoje in izobraževanje primerjamo s področjem ustavnega prava. Na ozemlju RS so bili posegi zakonodajalcev v sfero izobraževanja pogosti. Izobraževalni sistemi v ZDA niso bili izpostavljeni temeljitim rezom oz. diskontinuiteti, kot to velja za

³⁶ angl. »Compulsory Era«.

³⁷ angl. »Freedom of School Choice Era«

³⁸ Ideja ameriškega sna temelji na prepričanju, da je biti bogat vrlina in obratno biti reven greh. Vrlina je osebno tekmovanje, zasledovanje zlasti lastnega interesa, iskanje lastne sreče. Družba kot celota je obsedena s tekmovalnostjo namesto s sodelovanjem. Dobra plat ameriškega sna pa je ideja enakopravnosti, jasna definicija uspeha, mandat in zaupanje vladi, da zagotovi poštenost in vitalnost demokratičnih institucij (Hochschild in Scovronick 2003 v Goljat–Prelogar 2015, 105).

izobraževalne sisteme v RS, kjer so bile v približno 250 letih štiri bistvene spremembe državnih ureditev in vsaj do tri diskontinuitete.

V teh dveh poglavjih smo se osredinili predvsem na zakonodajne intervencije in pomembne zgodovinske okoliščine, ki so vplivale na izoblikovanje izobraževalnih sistemov na ozemlju RS in ZDA. Treba se je zavedati, da moramo preučevati šolski sistem³⁹ kot celoto in ne ».../ agregat človeških dejanj, ki je sicer brez načrta, pokažemo kot sistem« (Kant 2006, 25). Zavedamo se, da nismo pred preprosto nalogo, kajti vzgoja in izobraževanje sta v RS in v ZDA, razvita sistema z zapleteno organizacijo⁴⁰ in ⁴¹ v smislu strukture in financiranja. Na vrhu tega sistema so univerze, ki izvajajo doktorski študij, temelj pa so vrtci, javni in zasebni, kjer se izvaja predšolska vzgoja.

3.9 Domovinska in državljanska vzgoja

Očitek državi, da je zakrivila obstoječe stanje na področju izobraževanja, je korekten zaradi političnega inženiringa, ki ga izvajajo politične stranke, ki so (naj bi bile) kanal za agregacijo političnih zahtev. Zaradi političnega inženiringa igrajo pomembno vlogo v menedžmentu konflikta (redistribuciji dobrin). Tako je zakrivljeno stanje oz. odnos mladih do države, njenih institucij predvsem posledica njene lastne (ne)dejavnosti. Zavedati se moramo, da ima država monopolni položaj tudi na področju izobraževanja.

»Po naravnem poteku je domovinska vzgoja pred državljansko, ki jo nujno tudi vsebuje« (Kukovič in Haček 2014b, 12). Omenjena prednost domovine pred državo izhaja iz njene danosti. Ta pa nas ne sme ovirati pri vzgoji kritičnih posameznikov, ki se kaže zlasti v občutku odgovornosti vsakogar za demokratični in pluralni razvoj domovine. Državlјanska vzgoja pomeni ».../ vzgojo državljank in državljanov in kot na pouk o ustanovah države« (Štrajn v Kukovič in Haček 2014b, 13), zato jo vidi kot ».../prispevek h krepitvi možnosti za generiranje participativnega ali aktivnega državlјanstva /.../« (Štrajn v Kukovič in Haček 2014b, 13).

³⁹ Besedni zvezi šolski sistem in izobraževalni sistem uporabljamo kot sopomenki.

⁴⁰ Priloga Č: Shema izobraževalnega sistema v Republiki Sloveniji.

⁴¹ Priloga D: Shema izobraževalnega sistema v ZDA.

Državljska vzgoja, kot nadgradnja domovinske, naj bi mlade vzgajala širše, jih učila pravic, ki jih ima državljan, in tudi načel, na katerih temelji družba.

3.10 Analiza kurikularne prenovе vzgojno-izobraževalnega sistema Republike Slovenije

Omenjena analiza je bila opravljena z namenom ugotoviti prvine domovinske in državljanske vzgoje, kot tudi elemente aktivnega državljanstva v kurikuli osnovnih in srednjih šol. Šola, kot socializacijski dejavnik, je najpomembnejša institucija za prenos znanja, kulture in vrednot in je zato bistvena za proces ohranjanja dominantnih družbenih struktur in kultur ter nadaljnjega razvoja človeške družbe kot celote. Gre za dinamični proces.

Kurikularna prenova je bila nujna posledica demokratičnega prehoda. RS je v tem primeru sledila trend, ki je bil prisoten v številnih evropskih državah. Temeljno vprašanje je Kaj lahko torej šola naredi za demokracijo? Štrajn (2006) v Kukovič in Haček 2014b, 13 »/.../ na državljansko vzgojo pa gleda z dveh vidikov, in sicer kot na vzgojo državljanek in državljanov in kot na pouk o ustanovah države«.

Ker je kurikulum dinamična tvorba⁴², so bile zaradi prehoda v demokratični politični režim izvedene tudi kurikularne spremembe v skladu njegovim temeljnim namenom, »/.../ torej, načrtovati vsebine, načine in metode sodelovanja ter jih izvajati in ne nazadnje tudi ocenjevati« (Kukovič in Haček 2014b, 2). Preplet osnovne reprodukcijske funkcije javne šole; to je njenega vzgojno-izobraževalnega učinka, ki poteka v obliki prenosa znanja⁴³ o ustanovah države oz. državi sami.

⁴²»Sicer pa je kurikulum dinamična tvorba, kar pomeni, da se nenehno spreminja, pri tem pa predhodno stanje pogojuje stanja, ki sledijo. Kurikulum skupine vpliva na kurikulum posameznika in velja tudi obratno; kurikulum posameznika vpliva na kurikulum skupine« (Kukovič in Haček 2014b, 2).

⁴³ »Poleg predmetnega pristopa k domovinskim in državljskim vsebinam obstaja še medpredmetni pristop in vsešolski pristop« (Kukovič in Haček 2014b, 50).

Iz opravljene analize kurikulov⁴⁴, avtorjev Kukovič in Hačka (2014b), je razvidno, da so pomembni cilji, ki niso samo rezultati dveh kurikulov po Kellyju (1999),⁴⁵ pač pa gre za preplet kurikulov, in sicer formalnega kurikula; korpusa znanja, načina oz. prenosa znanja pri poučevanju, kurikula, ki se ga učenci učijo, in kurikula, ki je prisoten pri preverjanju znanja (Kukovič in Haček 2014b, 8).

Avtorja po opravljeni primerjalni analizi posameznih ravni osnovnošolskega izobraževanja ugotavljata, da obstaja na vseh ravneh osnovnošolskega izobraževanja visoka stopnja neuravnoteženosti, saj so vsebine domovinske in državljanske vzgoje vključene v kurikuli drugih, predvsem pa tretje triade. Pri predmetu domovinska in državljanska kultura ter etika učenci pridobijo največ znanja s področja aktivnega državljanstva. Devetošolci imajo na voljo tudi izbirni predmet Državljanstva kultura, ki prav tako prenaša znanja iz področja aktivnega državljanstva. Izbrani indikatorji so prisotni tudi pri predmetih geografija, družba in zgodovina, nekaj manj indikatorjev je pri predmetu slovenščina in spoznavanje okolja in pri izbirnem predmetu etnologija – srečanje s kulturami in načini življenja. Glede medsebojne uravnoteženosti ciljev je bilo ugotovljeno, da je ta visoka, da je največ pozornosti namenjene spoznavanju in varovanju naravne in kulturne dediščine, razvoju zavesti o državni pripadnosti, narodni identiteti, spoznavanju zgodovine Slovenije. Ugotovljeno je bilo manj poudarka vsebinam spoznavanja delovanja države, možnim načinom participacije. Namen kurikula je, da učence ustrezno pripravi, da bodo v dobi odraslosti odgovorni in aktivni državljani, vendar avtorja dalje ugotavljata stopnjo neuravnoteženosti med področjem domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva (razvijanje nacionalne, državne in domovinske pripadnosti) in cilji izobraževanja oz. posredovanja predznanja za nadaljnje izobraževanje. Tako je ugotovljeno, da so posamezni elementi domovinske in državljanske vzgoje prisotni v kurikulumu, vendar v manjšem obsegu, zaradi česar sta

⁴⁴ Na podlagi izbranih kazalnikov oz. ključnih besed je bila opravljena primerjalna analiza vsebine »aktualnega kurikula programa devetletne osnovne šole in obstoječih kurikulov srednjih šol na področju domovinske in državljanske vzgoje ter v tem sklopu tudi aktivnega državljanstva domovina; država; (aktivno) državljanstvo; volitve; participacija; politični sistem; delovanje države; osamosvojitve; plebiscit; osamosvojitvena vojna; zgodovina slovenskega naroda; slovenska zastava; himna; grb; domovinska vzgoja; domoljubna vzgoja; državljanska vzgoja; slovenski jezik; slovenska kultura; patriotizem; pripadnost (identifikacija s skupnostjo, privrženost skupini, razredu, šoli); domoljubje/ljubezen do domovine/odgovornost do domovine; skupnost; nacionalna identiteta; socialnointegracijska vloga šole; demokracija; človekove pravice; enakost; strpnost.

⁴⁵ Kelly (1999) tako razločuje uradni ali načrtovani kurikulum, torej tisto, kar je določeno v izobraževalnem programu in dejanski ali sprejeti kurikulum, torej dejanske izkušnje učencev.

zmanjšana vpliv in učinkovitost vsebin. Opravljena primerjalna analiza tako implicira, da strategija vključevanja domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva ni celovita, zato šole in ostale vzgojno-izobraževalne ustanove pri vključevanju tega vsebinskega področja ne dosegajo optimalnih rezultatov (Kukovič in Haček 2014b, 29–30).

Primerjalna analiza besedila obstoječih kurikulumov srednjih šol je potekala na podlagi že omenjenih indikatorjev oz. ključnih besed, ki bi lahko vsebovale domovinske in državljanske vsebine. Pozornost raziskovalcev je bila usmerjena na obvezne predmete, ko so slovenščina, geografija in še posebej zgodovina. Avtorja tako ugotavljata, da se elementi domovinske in državljanske vzgoje pojavljajo v omejenem obsegu pri različnih predmetih. Poleg zaznanih elementov državljanske in domovinske vzgoje pri obveznih predmetih: slovenščina, geografija in zgodovina, so ti prisotni še pri: glasbi in umetnostni zgodovini. Izbirni predmet državljanska kultura, se najbolj približa domovinski vzgoji oz. izobraževanju za demokracijo. Pomemben dejavnik izobraževanja za demokracijo so tudi ekskurzije, ostale aktivnosti, obeleževanje državnih praznikov z izobešanjem zastav, petje državne himne, obiski prireditvev, skratka vse, kar je povezano z domovinsko in državljansko vzgojo. Avtorja ugotavljata, da vsešolski pristop ostaja neizkoriščen potencial, saj bi se lahko elementi domovinske in državljanske vzgoje in aktivnega državljanstva, z uporabo vsešolskega pristopa intenzivneje vključili v tematske sklope pri posameznih predmetih, in pri medpredmetnem povezovanju. Da je medpredmetnega povezovanja premalo ali skorajda nič, se strinjajo tudi učitelji oz. profesorji, saj je to trditev potrdilo kar 72,6 odstotka učiteljev in 66,3 odstotka profesorjev (glej Raziskava »Aktivno državljanstvo in domovina« 2013). Avtorja sta s pozivom izzvala tudi profesorje, da naj namenimo več pozornosti zlasti polpretekli zgodovini. Z raziskavo »Aktivno državljanstvo in domovina« (2013)⁴⁶ je bilo ugotovljeno, da kar 46,9 odstotkov osnovnošolcev trdi, da se celo v šoli o temah, povezanih z osamosvajanjem Slovenije, ne pogovarjajo nikoli ali le redko; med dijaki je takih kar 70,5 odstotka. Hkrati je bilo ugotovljeno, da se mladi o tem želijo pogovarjati, še zlasti v šoli, kar je izrazilo kar 71 odstotkov osnovnošolcev in 64,8 odstotka dijakov, ki menijo, da je za mlade v naši državi

⁴⁶ Raziskava »Aktivno državljanstvo in domovina« (2013) je bila izvedena v sklopu istoimenskega ESS projekta. Več o projektu je dostopno na <https://www.zrss.si/projektiess/default.asp?pr=12> (9. December 2017).

pomembno poznavanje procesa in dogajanj, ki so povezana z osamosvajanjem Slovenije (Haček in Kukovič 2014, 75).

4 EMPIRIČNIDEŁ

Glavni namen bilateralnega projekta »Aktivno državljanstvo in domoljubje med mladimi: primerjava ameriških in slovenskih študentov« je bil pridobiti nabor potrebnih podatkov za primerjalno analizo izbranih vidikov aktivnega državljanstva in domovinske vzgoje študentov UL in SDSU. Opravljena primerjalna analiza je tudi odraz dveh različnih pristopov k državljskemu in domovinskemu izobraževanju.

Nekako se zdi, da je znanstveno odkritje fenomena mladine, kot socialno-kulturnega pojava modernih družb relativno pozno, šele »/.../na prelomu preteklega stoletja, ko je ameriški psiholog Granville Stanley Hall v delu *On Adolescence* (1904) poimenoval obdobje v otrokovem razvoju med 16. in 19. letom za »mladost« (angl.: »adolescence«)« (Babnik in drugi 2009, 8).

Prenos znanja in veščin na mlade je za prihodnost vsake družbe nujno, da ta zagotovi svojo socialno in kulturno reprodukcijo. Ker prenos tega temeljnega znanja tudi zaradi razvoja družbe ni mogoč samo v okviru družine, je zato nujno, da družba poskrbi za prenos znanja na mlade. Ključno vlogo pri prenosu znanja in veščin igrajo izobraževalni sistemi.

Politika kot osrednja dejavnost človeške družbe *per se* ni mogoča, zato je zato prenos znanja in veščin, potrebnih za aktivne državljane oz. državljanke, ključna odgovornost politike, da to omogoča z izobraževalnimi sistemi.

Ker je zaznan upad participacije mladih v politiki, je razumljivo, da so postale stalnica aktivne razprave, katerih cilj je spodbuditi povečanje politične participacije v demokratičnih družbah. V večini zahodnih demokracij je zaznan občuten padec najbolj osnovne oblike politične participacije – udeležbe na volitvah oz. referendumih. Prizadevanja so usmerjena v izobraževanje mladih, da bi v prihodnosti prišlo do obrata tega trenda.

Monopol, še bolj pa interes politike, se odražata v izobraževalnih sistemih držav. »Na splošno obstajata dva nasprotujoča si pristopa. Prvi je domovinska vzgoja, medtem ko drugi pristop privzgaja občutek prevzemanja odgovornosti in sprejemanja demokratične kulture, obenem pa se trudi ohranjati kritično naravnost do političnega sistema – gre za

aktivno državljanstvo« (Center za preučevanje upravno-političnih procesov in institucij 2009).

Ker je sodelovanje imanentna lastnost demokracije, je zato aktivno državljanstvo vseživljenjski proces. Ker preučujemo področje, kjer igrajo bistveno vlogo emocije, smo še pred toliko bolj zahtevno nalogo. »Domovinska in državljanska čustva lahko gojimo z državnimi simboli, saj ti obudijo naša čustva, ko na primer slišimo državno himno ali vidimo zastavo in grb« (Haček in Kukovič 2014, 61).

Gre za kompleksen emocionalni konstrukt, katerega temelj tvorijo elementi domovinskih in državljskih emocij. Preučevanje skupne kolektivne zavesti oz. orientacij, ki povezujejo člane neke družbe, je po Durkheimu glavna naloga sociologije (Kirbiš 2011, 21). Državljan oz. državljanka s svojim odnosom do suverene države kaže več ali manj domoljubja. Bistvo aktivnega državljana je v njegovi pripravljenosti za sodelovanje v javnem življenju. Ta dodana vrednost aktivnega državljana je imperativ demokracije. Aktivni državljan ni oseba, ki se je pripravljena neposredno vključiti zgolj v politično participacijo, temveč tista, ki je pripravljena sodelovati/delovati tudi na civilnodružbenem področju.

Politične orientacije se izoblikujejo v času mladosti in zgodnje odraslosti (Kirbiš 2011, 5). Tako je vloga izobraževalnega sistema še toliko pomembnejša, kajti prenos znanj in veščin mladostnikom in mladostnicam se bo odražal tudi v njihovi odrasli dobi.

Primerjalna analiza magistrskega dela je tako vpogled v to, kakšna je v dveh preučevanih populacijah »orientacija do vedenja« (Eckstein v Kirbiš 2011, 47). S strinjamo se s Kirbišem in izhajamo iz predpostavke, »/.../da političnokulturne orientacije in vedenje tvorijo smiselne vzorce« (Fuchs in Klingemann v Kirbiš 2011; Almond in Verba v Kirbiš 2011; Pye 1965 v Kirbiš 2011; Jackman in Miller v Kirbiš 2011; Putnam v Kirbiš 2011, 68), ki se odražajo v politični kulturi.

Če na kratko povzamemo rezultate iz raziskave Mladina 2010, ki se nanaša na participacijo mladih v RS, sta Andrej Kirbiš in Sergej Flere v poglavju Participacija izpostavila, da se mladi v RS do 30 leta starosti ne vključujejo v konvencionalno politiko. To pojasnjujeta tudi z nizko stopnjo zaupanja v politične stranke in parlamentarni sistem (Lavrič in drugi 2011, 177–218).

Politično participacijo razumemo v ožjem smislu kot mehanizem, s katerim lahko državljani pošiljajo informacije oblasti o njihovih interesih, preferencah, potrebah in pritiskajo na oblast, da se na vse to odzove (Verba in drugi 1978, 336), v najširšem širšem smislu pa kot pripravljenost za sodelovanje v odločanju o javnih zadevah in vzpostavljanje kritičnega odnosa do družbenih vprašanj.

Kot navedeno v literaturi ni enotne opredelitve za politično oz. javno participacijo. Jasno je, kot pravijo Simrell King in drugi (1998, 323), da so posamezniki bolj pripravljeni sodelovati, če lahko resnično vplivajo na proces in tudi na izid.⁴⁷ Gre za dvostranski proces učenja v širšem pomenu besede odločevalcev in za učenje posameznikov o njihovi vlogi v procesu participacije, kot pravi de Leon (1992) v Simrell King in drugi (1998, 323).

Odnos mladostnikov do javne participacije je odvisen tudi od vloge, ki jo imajo vsebine domoljubne in državljanske vzgoje v izobraževalnem sistemu. Izobraževalni sistem je odraz (ne)demokracije države. Lummis (1996) ».../ trdi, da domoljubje v demokraciji izraža ljubezen, ki ljudi združuje« (Haček in Kukovič 2014, 63).

V stvarnosti ne obstaja čisti izobraževalni sistem. Ločimo avtoritarno domoljubje, ki je prenos znanja, kjer je emocionalni temelj hvaležnost zaradi odrešitve bremena demokratične odgovornosti posameznika, ki se mu vceplja lojalnost, kjer ni prostora za posameznikovo voljo, ta tako nima možnosti izbire, saj vse poteka v skladu z načeli, ki jih določi vladajoča entiteta. Če socialna psihologija avtoritarnega domoljubja temelji na poslušnosti, pa demokratično domoljubje temelji na različnosti mnenj, resnici in lojalnosti do demokratičnih načel in ne do trenutnih vladajočih entitet (Haček in Kukovič 2014, 63).

Državna ureditev se odraža tudi v šolskem sistemu, zato je od tega odvisna tudi vsebina kurikula. Učenje oz. šola ima osrednjo vlogo pri učenju in vzgoji mladih. Po Althusserju (2000, 71–75) je ideološki aparat, ki omogoča reprodukcijo produkcijskih razmerij (predvsem delitev mladih glede na to, katero delo opravljajo).

Pomen izobrazbe, ki se nanaša na javno participacijo, deli Justin (2006) na minimalistično državljansko vzgojo, ki je, kot pove poimenovanje omejena na posredovanje osnovnih informacij o ustavi, zakonih, političnem sistemu in naj bi privzgojila zgolj osnovne

⁴⁷ Več o tem v Tabeli 2 »Premagovanje ovir za verodostojno sodelovanje: priporočila za prakso« (King in drugi 1998, 324).

državlanske vrline (spoštovanje zakonodaje, udeležba na volitvah, privrženost državi in narodu), in maksimalistično državljansko vzgojo, ki kot pove ime, poleg vsebin minimalistične državljanske vzgoje uči kritičnega mišljenja, spodbuja razmišljanje o skupnem vrednostnem temelju družbe, optimalni demokraciji in pravični družbi. Maksimalistična državljanska vzgoja razvija javne vrline, zavzetost posameznika za reševanje težav lastne družbe in tudi širše (Haček in Kukovič 2014, 62–63).

V magistrskem delu posredno proučujemo učinke domovinske in državljanske vzgoje na mladostnike oz. mladostnice. »Ključna predpogoja domovinske vzgoje sta strpnost in humanizem, njen največji cilj je soodgovornost za domovino, največja nevarnost pa samozaničevanje. Pogoji za normalno državljansko zavest so kritična drža, ob izostrenem občutku za odgovornost do lastne države pa tudi odkrito govorjenje o slabostih in napakah (Granda v Haček in Kukovič 2014, 62).

Da se izognemo kritiki domovinske vzgoje, ki izvira iz njenega konteksta, saj je domoljubje prepogosto tudi krinka za bolj nedemokratske prakse, se strinjamo z mnenjem Hačka in Kukovičeve (2014, 62), da domovinska vzgoja »/.../ ne bi smela privzgojiti nekritične in brezpogojne ljubezni do domovine, temveč v njih predvsem spodbujati in sooblikovati občutek odgovornosti za njen demokratični in pluralno odprt ter ekološko uravnotežen razvoj«.

V magistrski nalogi preučujemo veliko zadrego, ki je po svoji naravi imperativ družbe, saj smo, vsaj posredno pred vprašanji, kdo in kako odloča. Izvor te velike zadrege je, da generacijsko gledano zahodni in globalni svet še vedno vodi babyboom generacija, ki se je zelo silovito uprla sistemu svojih staršev. V času artikulacije svojih idej je ta generacija dosegla za tisti čas zelo radikalne ideje (Mladinski svet Slovenije 2016, 4).

Navkljub dandanašnjim pogostim razpravam o mladini in mladosti pa mladina in mladost nista zgodovinsko univerzalna pojma, imanentna vsem človeškim družbam, saj se pojavita sorazmerno pozno. Slednje se je odražalo tudi v odnosu družbe do mladih. »Še v osemnajstem stoletju sta francoski in nemški besedi »garçon« ali »Knabe« označevali ... tako »služabnika« kot tudi »dečka« ... Med irskimi kmeti je še zmeraj v navadi, da neporočene moške in moške brez posesti imenujejo *boys* ne glede na njihovo starost, kajti to označuje njihov nižji položaj v družbi« (Gillis v Babnik in drugi 2009, 8). Spolna in ekonomska diskriminacija sta kot oblika razlikovanja zelo vplivala tudi na področje participacije posameznikov oz. posameznic. Osebe ženskega spola so (bile) zaradi teh

oblik diskriminacije v izrazito slabšem položaju kot osebe moškega spola, kar se (je) odraža(lo) tudi v stopnji njihove politične in civilnodružbene participacije.

4.1 Primerjalna analiza rezultatov iz slovensko-ameriškega bilateralnega projekta »Aktivno državljanstvo in domoljubje med mladimi: primerjava ameriških in slovenskih študentov«

Osnovni cilj magistrskega dela je primerjati stanje stališč dveh študentskih populacij do aktivnega državljanstva. Na podlagi predhodnega preučevanja postavimo hipotezo magistrskega dela, ki se glasi: *»Stopnja aktivnega državljanstva med ameriški študenti je na višji ravni kot med slovenskimi«*.

Aktivno državljanstvo kot kompleksen pojem v literaturi ni opredeljen z enotno definicijo. Pomenoslovno ustrenejša uporaba bi bila besedna zveza dejavna državljanskost (Babnik in drugi 2009, 18). Dileme, povezane s poimenovanjem, izvirajo iz opredelitve pojma državljanstva, ki ga razumemo kot pripadnost določeni državi v pravnem smislu. Besedi državljanskost pripisujemo nekoliko več razsežnosti, saj gre za skupek lastnosti, ki so bistvene, da je posameznik v vseh pogledih uspešen državljan. Aktivno državljanstvo se najpogosteje povezuje zgolj s političnim udejstvovanjem, dejansko pa gre za širok nabor dejavnosti v sferi, ki je v domeni civilne družbe. Po zgledu Babnika in drugih (2009) se strinjamo s trditvijo: *»Aktivni državljani in državljanke so osebe, ki so dejavne v javnosti in ki s svojo dejavnostjo prispevajo k »splošnemu dobremu«, torej ne uresničujejo le osebnih individualnih interesov, temveč delujejo v korist splošno prepoznanih demokratičnih ciljev in vrednot«* (Podmenik v Babnik in drugi 2009, 16).

Tako je znatno presežena pravna dimenzija koncepta državljana, gre za dodano vrednost, za nekakšen »kennedyjevski duh« (Babnik in drugi 2009, 6), v smislu prispevka vsakega posameznika družbi kot celoti. V procesu izobraževanja mladostnik ali mladostnica pridobita znanja in veščine za nadaljnje življenje. *»Po Durkheimu družba ne more preživeti brez skupnih instrumentov in norm interakcije članov družbe«* (Kirbiš 2011, 21).

V idealnem smislu cilj izobraževanja za aktivno državljanstvo ni samo vcepiti pripravljenost za participacijo, pač pa tudi usposobiti mladostnika oz. mladostnico v duhu najvišjega cilja, to je omogočiti razvoj svobodne, kritične in odgovorne osebnosti.

Ker lahko proces izobraževanja razumemo tudi kot medgeneracijski konstrukt, je treba poudariti še vlogo avtoritete. Pri tem se v celoti strinjamo s Krofličem (1997, 54–55), ki razume avtoriteto kot nujno vplivno moč in hkrati kot sredstvo za manipulacijo in indoktrinacijo. Prav tako Kroflič (1997) opozarja, da pedagoška teorija in praksa dokazujeta problem dveh skrajnosti; brezpogojna avtoriteta ne vzgoji samostojne osebe, kot tudi ne svobodna vzgoja (Kroflič v Smolič 2012, 46).

Hkrati se strinjamo, da je manipulacija v izobraževalnem procesu nujnost. Odrasli vplivajo na proces v smislu vodenja, kaj se raziskuje, o čem se razpravlja, s tem pa omogočajo reprodukcijo družbe.

Zaradi kompleksne narave koncepta aktivnega državljanstva je pridobivanje veščin in znanj, ki so zanj potrebna, dolgotrajno. Poleg tega prenos znanja o konceptu aktivnega državljanstva ne poteka zgolj iz enega področja oz. predmeta, pač pa gre za kompleksno mrežo prenosov iz številnih, v primeru šole je to medpredmetni prenos, kot hkrati tudi za prenos iz izven kurikularnih področij. Poleg institucij izobraževalnega sistema igrajo pomembno vlogo tudi mladinske organizacije, ki »/.../so neke vrste »inkubatorji« za privzgajanje štirih komponent aktivnega državljanstva« (Babnik in drugi 2009, 17).

Proces izobraževanja je prenos kompetenc, ki omogočajo obvladovanje štirih razsežnosti po Veldhuisu (v Babnik in drugi 2009, 16): politično pravna, kulturna, družbena ali socialna in ekonomska.

Slika 4.1: Parametri kompetence

Vir: Povzeto in prirejeno po Babnik in drugi (2009, 17).

Da bi ugotovili stališča, so raziskovalci Centra za preučevanja upravno-političnih procesov in institucij (v nadaljevanju besedila: CPUPI) sestavili vprašalnik, v katerega so vključili tipična vprašanja, ki se tudi sicer pojavljajo v mednarodnih raziskavah o aktivnem državljanstvu in participaciji. Pridobljen je bil merilni instrument za prikaz oblik in ravni politične participacije, civilnodružbene participacije, frekvence politične razprave in frekvence političnega prepričevanja in subjektivnih ocen obeh anketiranih populacij. Za obe anketirani populaciji, študenti in študentke UL in SDSU, je bil uporabljen identični vprašalnik v slovenskem in angleškem jeziku.

V nadaljevanju s pomočjo figurativnih prikazov predstavimo posamezne vsebinske sklope opravljenih anket z interpretacijo, čemur sledi primerjava rezultatov obeh anketiranih populacij z glavnimi ugotovitvami.

4.2 Rezultati in interpretacija primerjalne analize po vsebinskih sklopih

4.2.1 Vzorec in demografski dejavniki

Za zagotavljanje proporcionalnosti je bilo izvedeno vzorčenje proporcionalno glede na delež vpisanih študentov UL v študijskem letu 2014/2015. Enota prve raziskave, ki jo

primerjamo, je bil študent oz. študentka UL (v nadaljnjem besedilu: respondenti UL), izvedena je bila v 60 dneh, in sicer v mesecih oktober in november 2015. Realizacija vzorca je bila 98-odstotna. Od posredovanih 1506 vprašalnikov je bilo izpolnjenih 1478. Za potrebe kasnejše statistične obdelave podatkov so bili podatki ustrezno vneseni v programski paket SPSS. Tako je bila ustvarjena baza podatkov, ki je predstavljala osnovo za obdelavo podatkov (Haček in drugi 2016, 11).

Enota druge raziskave, ki jo primerjamo, je bil študent oz. študentka SDSU (v nadaljnjem besedilu: respondenti SDSU); izvedena je bila v času od septembra do decembra 2016. Sodelovalo je 765 respondentov SDSU.

»Iz teorije modernizacije izhaja, da posameznikov kulturni položaj vpliva na političnokulturne orientacije« (Inglehart v Kirbiš 2011, 70). Zato se zavedamo vpliva strukturnega položaja respondentov na njihovo političnokulturno orientacijo. Razlike v participaciji so lahko odraz socialnodemografskih razlik med državami. Zato smo predvidevali, da socialnodemografske determinante zelo vplivajo na vrednote posameznika. S tem se navezujemo na ugotovitve Gallegove (2008, 10) o vplivu starosti, izobrazbe in družbenega položaja posameznika oz. posameznice na pripravljenost participacije.

Še zlasti se v tem kontekstu zavedamo, kar se pogosto predvideva, da so pripadniki mladih generacij nagnjeni k individualizmu, hedonizmu, egocentrizmu in potrošniški miselnosti. Vse to bistveno prispeva k zmanjšanju zanimanja mladih za javne in politične zadeve. Razsežnost opisanih vrednot krha medsebojno sodelovanje, družbeni red in povečuje oddaljenost državljanov od političnih elit (Halman in Luijkx v Kirbiš 2011, 197).

Tabela 4.1: Določitev vzorca po članicah UL in dejansko število respondentov

NAZIV FAKULTETE ČLANICE UL	ŠT. VPISANIH ŠTUDENTOV 2014/2015	ODSTOTEK POPULACIJE UL	IDEALNO ŠTEVILO RESPONDENTOV	DEJANSKO ŠTEVILO RESPONDENTOV
Akademija za glasbo	272	1,0	15	15
Akademija za gledališče, radio, film in televizijo	99	0,4	6	6
Akademija za likovno umetnost in oblikovanje	373	1,4	21	21
Biotehniška fakulteta	1943	7,3	110	110
Ekonomska fakulteta	2693	10,1	152	152
Fakulteta za arhitekturo	72	0,3	5	5
Fakulteta za družbene vede	2039	7,7	116	116
Fakulteta za elektrotehniko	1119	4,2	63	63
Fakulteta za farmacijo	266	1,0	15	15
Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo	627	2,4	36	34
Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo	1093	4,1	62	62
Fakulteta za matematiko in fiziko	827	3,1	47	47
Fakulteta za pomorstvo in promet	506	1,9	29	29
Fakulteta za računalništvo in informatiko	1040	3,9	59	53
Fakulteta za socialno delo	610	2,3	35	35
Fakulteta za strojništvo	1542	5,8	87	87
Fakulteta za šport	713	2,7	41	41
Fakulteta za upravo	1052	4,0	60	58
Filozofska fakulteta	3504	13,2	198	198
Naravoslovnotehniška fakulteta	1100	4,1	62	62
Pedagoška fakulteta	2025	7,6	114	114
Pravna fakulteta	1210	4,6	69	61
Teološka fakulteta	106	0,4	6	6
Zdravstvena fakulteta	1718	6,5	98	95
SKUPAJ:	26.549	100	1.506	1.478

Vir: Haček in drugi (2016, 11–12).

Tabela 4.2: Sodelujoči respondenti SDSU po smereh oz. katedrah

NAZIV SMERI OZ. KATEDRE	ŠTEVILO ANKETIRANIH ŠTUDENTOV	% SODELUJOČIH
Družboslovne in humanistične študije	224	29,3
Akademije (Akademija za glasbo, Akademija za gledališče, film, radio in televizijo ...)	96	12,5
Naravoslovne vede, tehnologije in medicina	398	52,0
Družboslovne in humanistične vede	224	29,3
Ni podatka	47	6,1
SKUPAJ:	765	100

Vir: Prirejeno po Haček in Redlin (2017).

V literaturi so navedene raziskave, ki potrjujejo spol kot pomemben prediktor državljanske participacije. Nekatere raziskave potrjujejo, da obstajajo razlike med spoloma glede participacije in motivacije (Bennett in Bennett v Kirbiš 2011; Torres in Brites v Kirbiš 2011; Torcal v Kirbiš 2011; van Deth v Kirbiš 2011; Vassallo v Kirbiš 2011; Gallego v Kirbiš 2011, 191). Spet druge raziskave temu oporekajo, kar so dokazale že nekatere starejše študije (Andrese v Kirbiš 2011; Black in McGlen v Kirbiš 2011; Wirls v Kirbiš 2011, 191) in potrdile nekatere novejšje raziskave (Topf v Kirbiš 2011 in Topf v Kirbiš 2011; McDonough in drugi 1998 v Kirbiš 2011; Petersson in drugi v Kirbiš 2011; Stolle in Micheletti v Kirbiš 2011; Schussman in Soule v Kirbiš 2011; Gunter in Montero v Kirbiš 2011; Hutcheson in Korosteleva v Kirbiš 2011; Listhaug v Kirbiš 2011; Armingeon 2007 v Kirbiš 2011; Dubrow in drugi v Kirbiš 2011, 191–192). Nekatere novejšje raziskave kažejo, da prihaja do obrata v razlikah med spoloma, saj so v nekaterih oblikah civilnodružbene participacije ženske bolj aktivne od moških (Inglehard in Norris v Kirbiš 2011; Norris in drugi v Kirbiš 2011; Gundelach v Kirbiš 2011, 192).

Iz tega razloga ne bomo podrobneje analizirali izidov raziskav glede na spol sodelujočih respondentov obeh univerz. Poudarimo tudi, da v primeru respondentov SDSU spolna

razdelitev ne ustreza spolni porazdelitvi ostale populacije Južne Dakote. Ugotovljeno je bilo tudi, da je populacija študentov SDSU zelo raznolika.⁴⁸

Tabela 4.3: Razdelitev po spolu (respondenti SDSU in UL, glede na število in spol)

	SDSU N=765	SDSU (%)	UL N=1468	UL (%)
MOŠKI	241	31,6	739	50,3
ŽENSKI	522	68,4	729	49,3
NI PODATKA	2	0,3	/	/

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016) in Haček in Readlin (2017).

Vzorec sodelujočih v raziskavi v RS ne odstopa bistveno od spolne porazdelitve splošne populacije v RS. Dejansko razmerje med moško in žensko populacijo v RS je bilo za leto 2011 50,51 odstotka (ženska populacija) in 49,48 odstotka (moške populacije). V RS 1. januarja 2011 prebivalo 2 050 189 prebivalcev (Statistični urad Republike Slovenije 2011, 9).

Vzorec sodelujočih v raziskavi v Južni Dakoti ne ustreza porazdelitvi po spolu splošne populacije v zvezni državi Južna Dakota niti porazdelitvi spola študentov in študentk na SDSU v letu 2015.⁴⁹ Dejansko razmerje med moško in žensko populacijo v zvezni državi Južna Dakota za leto 2010 je bilo 50,04 odstotka (ženske populacije) in 49,96 odstotka (moške populacije). V zvezni državi Južna Dakota je 1. aprila 2010 prebivalo 814.180 prebivalcev (United States Census Bureau 2010).

⁴⁸ Iz dostopnih podatkov je razvidno, da je v leto 2015 na SDSU vpisanih 12 589 študentov in študentk iz vseh petdesetih zveznih držav in 827 študentov in študentk iz 81 držav sveta (Impact 2018 – A Strategic Vision for South Dakota State University 2017).

⁴⁹ Razmerje med žensko in moško populacijo med študentkami in študenti na SDSU je 53 odstotkov (ženskega spola) in 47 odstotkov (moškega spola).

4.2.2 Stališča do metod in načinov političnega odločanja

Odločanje in razpravo razumemo kot imperativ demokracije, ki v izvornem pomenu demokracije »vladavina ljudstva« (Held v Kirbiš 2011, 137) pomeni sicer precej manj inkluzivno razumevanje demokracije. V kvantitativnem smislu je bila neposredna demokracija v obdobju antičnih Aten mogoča zaradi izključevanja večine prebivalstva. Za sodobno družbo je značilna reprezentativna demokracija, kjer so izvoljeni predstavniki, ki (naj bi) delujejo v skladu z voljo volivcev (Birch v Kirbiš 2011, 137).

Kot pravi Birch (v Kirbiš 2011, 136), objektivne in natančne definicije demokracije ni mogoče navesti, zato navedemo še minimalistično/institucionalno in participativno/maksimalistično pojmovanje demokracije. Minimalistično pojmovanje je kritika omenjene »vladavine ljudstva« (Held v Kirbiš, 137), saj razume Schumpeter demokracijo kot »institucionalno priložnost« (Kirbiš 2011, 138) oz. »institucionalno ureditev za sprejemanje političnih odločitev posameznikov [političnih elit], ki to moč [pooblastila] pridobijo preko tekmovalne borbe za glasove volivcev« (Schumpeter v Kirbiš 2011, 137).

Čeprav zagovorniki minimalističnega pojmovanja razumejo državljansko participacijo kot nujno, pa menijo, da pogosta državljanska participacija povzroči destabilizacijo demokracije (Parry in Moyser v Kirbiš 2011, 139). Zagovorniki maksimalističnega pojmovanja vidijo državljansko participacijo kot osrednjo in notranje intrizično zaželeno (Norris v Kirbiš 2011, 139).

Današnja idealna slika participativnega državljana v demokraciji bi torej bila njegova politična in družbena aktivnost ter psihološki angažma: pogosto bi opravljal politične in družbene participatorne dejavnosti (ne bi se le udeleževal volitev, temveč bi bil aktiven tudi na drugih političnih dejanjih: kontaktiral bi politične funkcionarje, podpisoval peticije, se udeleževal (predvolilnih shodov in protestov, sodeloval v političnih kampanjah, kazal bi zanimanje za politiko in javne zadeve, spremljal bi aktualne politične dogodke v medijih ipd) (Parry in Moyser v Kirbiš 2011, 139–140).

Tako lahko razumemo politično odločanje posameznikov oz. posameznice kot posledico prehoda iz industrijske moderne v postmoderno družbo. Ker glavni napor produktivnega vsakdana ljudi ni več proizvodnja materialnih izdelkov, lahko višek prostega časa (tudi v preučevanem primeru anketiranih respondentih UL in SDSU) ti posamezniki oz. posameznice namenijo stiku z drugimi osebami, z obdelavo informacij in simbolov. Znatno se je zato povečala percepcija osebne avtonomije v smislu pravic posameznika in delovanja in tudi emancipacija od zunanje avtoritete (Kirbiš 2011, 90).

Ker je bistveno vprašanje, kako naj mladi odločajo, najprej analiziramo stališča respondentov glede metod in enega od načinov političnega odločanja – referendum. Bistveni pogoj za legitimnost vsakega političnega sistema je pristanek vladnih institucij. Ker legitimnosti že dolgo ni več mogoče utemeljevati z Webrovo »močjo večnega včeraj«, niti moči izkoriščati za konkretne nakane (Luthar in drugi 2006, 341), je ta tako bistvena za stabilnost vsakega režima in zato tudi vedno aktualno politično vprašanje.

Ker mladina ne more zadosti artikulirati svojega interesa, išče druge kanale za prevod interesov (več o tem v podpoglavju 4.4.3 Konvencionalna, nekonvencionalna (protestna) in civilnodružbena participacija). Generacijska neenakost je posledica nesorazmerne monopolne moči in vpliva v korist starejših generacij pred mlajšimi.

Politična učinkovitost in politično zaupanje sta ključna indikatorja demokratičnega političnega sistema, zato sta zelo pogosto preučevana. Raziskovalci že od petdesetih let prejšnjega stoletja raziskujejo politično učinkovitost. Leta 1952 so v Centru za politične študije (Center for Political Study – v nadaljevanju: CPS) na Michiganski univerzi v ZDA začeli z rutinskim merjenjem politične sposobnosti. Raziskovalci so politično učinkovitost opredelili kot zelo različno, kot »/.../ občutek posameznika, da ima vpliv na politični proces« (Campbell in drugi v Lucas 2013, 3), kot »politično samozaupanje« (Janowitz and Marvick v Lucas 2013, 3), kot »subjektivno politično kompetenco« (Almond in Verba v Lucas 2013, 3). Sprva razviti koncept »občutek politične učinkovitosti«, ki je bil definiran kot enodimenzijski izraz oz. kot »/.../ občutek, katerega povzroči neko politično dejanje, ali pa ima nek vpliv na politični proces« (Campbell in drugi v Craig in drugi 1990, 290), so raziskovalci po desetletju raziskav opredelili kot dihotomijo politične učinkovitosti (Lane v Lucas 2013, 3).

Prva dimenzija dihotomije se osredinja na osebno kompetenco, druga pa na odzivnost vladajočih entitet. Osebna oz. notranja politična sposobnost je osredinjena na »/.../

občutke posameznika o njegovi lastni(h) kompetenci(ah) razumevanja in učinkovitega sodelovanja v političnem procesu» (Niemi in drugi v Lucas 2013, 3). Odzivnost vladajočih entitet je opredeljena kot zunanja politična sposobnost, ki je definirana kot »/.../prepričanje o odzivnosti vladajočih avtoritet in institucij na zahteve državljanov /.../« (Hensler 1971 v Lucas 2013; Converse 1972 v Lucas 2013; Bach v Lucas 2013, 3).⁵⁰

V pojmovnem smislu se pojem politična učinkovitost navezuje na politično pismenost. Crick (v Sardoč in drugi 2011, 116) je opredelil politično pismenost nekoliko širše, kot »praktično« razumevanje konceptov v vsakdanjem življenju. Tako meni, da je posameznik politično pismen, ko se nauči vsega bistvenega, o čemer tečejo glavne politične razprave. Posameznik se tudi zaveda, kaj oz. kakšne posledice ima to zanj.

Politična pismenost se navezuje na politično kulturo (torej politične usmeritve, vrednote in stališča ljudi do politike) in se je izkazala za enega od osrednjih dejavnikov političnega vedenja. Ravno občutek notranjepolitične kompetence je po Almondu in Verbi (1963) imperativ politične kulture, ki se manifestira v dejanjih posameznika.

Številne raziskave kažejo, da nezanimanje za politiko, občutki nezaupanja v politike, politične in državne institucije, negativni občutki in občutki lastne nekompetence političnega delovanja (negativno) vplivajo na raven posameznikove politične participacije (Kim in Han 2004 v Lavrič in drugi 2011; Torney-Purta in drugi v Lavrič in drugi 2011; Grönlund in Setälä v Lavrič in drugi 2011; Hadjara in Beck 2010 v Lavrič in drugi 2011,), čeprav lahko vpliv poteka tudi v obratni smeri, da torej politična participacija povratno vpliva na politične usmeritve (Finkel v Lavrič in drugi 2011, 187).

Po Seligsonu (v Župevc 2016, 24) se zunanja politična učinkovitost prekriva s pojmom političnega zaupanja, ki zajema tudi pričakovanja državljanov, kako se bo odzvala oblast na njihovo participacijo. Seligson meni, da se je potrebno pri preučevanju politične učinkovitosti usmeriti zgolj na notranjo politično učinkovitost, to je občutek o lastni sposobnosti vplivanja na politični proces, kajti politično zaupanje kontaminira zunanjo politično učinkovitost (Seligson v Župevc 2016, 24).

Notranja politična učinkovitost temelji na zaznavanju lastne sposobnosti političnega delovanja in vplivanja in je zato pomemben dejavnik participacije. Ločiti moramo med

⁵⁰Več o tem v podpoglavju 4.2.7 Merjenje notranje in zunanjepolitične učinkovitosti.

individualno notranjo politično učinkovitostjo in občutkom, ki ga ima posameznik glede kolektivne (kumulativne) učinkovitosti skupine (na primer mladi, upokojenci).

Zavedamo se, da so odgovori respondentov njihova subjektivna ocena, s tem se tako navezujemo na zgoraj omenjeno stališče Seligsona (v Župevc 2016) glede kontaminacije zunanje politične učinkovitosti. Ob tem imamo v mislih vpliv predvsem politične kulture kot nabora osebnih prepričanj, pričakovanj in ne nazadnje tudi trenutnega razpoloženja.

V Tabeli 4.4 so opredeljene ocene, ki se nanašajo na politične stranke, kot bistven element demokratičnega političnega sistema, saj »/.../so temeljni element politične infrastrukture, s svojim delovanjem vzpostavljajo ravnotežje in stabilnost političnega sistema in s tem omogočajo njegovo učinkovitost« (Cotič 1989, 815). Temeljna pravica v demokratičnih sistemih je pravica do političnega združevanja. Politične stranke so bistven element demokratičnih političnih sistemov, ki posameznikom omogočajo vpliv na oblikovanje javnih politik, saj agregirane različne interese uresničujejo v kolektivnih ciljih družbe, ki se izražajo v javnih politikah. Z integriranjem in mobilizacijo množice državljanov in strukturiranjem volilnih glasov predstavljajo vez med vladajočimi in vladanimi. Izvajajo tudi rekrutacijo voditeljev za javne funkcije in opravljajo svojo socializacijsko funkcijo državljanov in tudi politične elite (Fink Hafner 2001, 18).

Tabela 4.4: (Ne)strinjanje s trditvami (v odstotkih) med respondenti UL in SDSU

	V CELOTI SE STRINJAM		V GLAVNEM SE STRINJAM		NITI STRINJAM, NITI NE STRINJAM		V GLAVNEM SE <u>NE</u> STRINJAM		SPLOH SE <u>NE</u> STRINJAM		NE VEM	
	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU
1/ Politične stranke spodbujajo ljudi, da postanejo politično aktivni.	9,2	8,4	25,7	50,3	24,7	21,2	25,5	16,5	8,4	3,1	6,4	0,3
2/ Politične stranke volivcem ne ponujajo dejanskih političnih izbir.	8,2	4,4	34,5	32,7	31,0	31,8	14,9	26,4	4,1	1,8	7,3	2,0
3/ Referendum je dober način odločanja o pomembnih političnih vprašanjih.	16,4	3,1	32,5	32,9	27,1	43,1	13,8	8,1	6,2	2,2	4,0	9,8

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 13) in Haček in Redlin (2017).

Respondenti UL so tako podali naslednje ocene. S trditvijo »Politične stranke spodbujajo ljudi, da postanejo politično aktivni« se v glavnem oz. v celoti strinja 34,9 odstotka respondentov. S trditvijo »Politične stranke volivcem ne ponujajo dejanskih političnih izbir« se v glavnem oz. v celoti strinja 42,7 odstotka respondentov. S trditvijo »Referendum je dober način odločanja o pomembnih političnih vprašanjih« se v glavnem ali v celoti strinja 48,9 odstotka respondentov.

Respondenti SDSU so glede teh istih trditev podali naslednje ocene. S trditvijo »Politične stranke spodbujajo ljudi, da postanejo politično aktivni« se v glavnem ali v celoti strinja 58,7 odstotka respondentov. Z drugo trditvijo »Politične stranke volivcem ne ponujajo dejanskih političnih izbir« se v celoti ali v glavnem strinja 37,1 odstotka respondentov. S trditvijo »Referendum je dober način odločanja o pomembnih političnih vprašanjih« se v glavnem ali v celoti strinja 36 odstotkov respondentov.

Glavna ugotovitve so:

-58,7 odstotka respondentov SDSU se v celoti ali v glavnem strinja s prvo trditvijo, 34,9 odstotka respondentov UL se v celoti ali v glavnem strinja s prvo trditvijo.

-42,7 odstotka respondentov UL se v celoti ali v glavnem strinja z drugo trditvijo, 37,1 odstotka respondentov SDSU se v glavnem ali v celoti strinja z drugo trditvijo.

- 48,9 odstotka respondentov UL se v celoti ali v glavnem strinja s tretjo trditvijo, 36 odstotkov respondentov se v celoti ali v glavnem strinja s tretjo trditvijo.

Ker se prve dve trditvi nanašata na politične stranke in njihov odnos do respondentov, jih komentiramo skupaj. Ugotavljamo, da respondenti SDSU izražajo višjo stopnjo zaupanja do političnih strank kot političnih subjektov, ki jih razumejo kot spodbujevalce posameznikov, da ti sodelujejo v političnem procesu. Respondenti UL politične stranke ne zaznavajo kot tiste politične subjekte, ki bi volivcem dajali možnost dejanskih izbir, zato so se bolj strinjali z drugo trditvijo.

Nižjo oceno respondentov UL glede prve trditve lahko razumemo kot izraz razočaranja nad političnimi strankami glede izvajanja vsaj ene od njihovih nalog. Pojav je simptomatičen za številne demokratične države. Vendar ni zaznan samo upad v institut političnih strank, pač pa tudi upad zaupanja v politike, kot trdijo nekateri (Holmberg v

Lavrič in drugi 2011, 177) in državne institucije (Crozier in drugi v Lavrič in drugi 2011; Listhaug in Wiberg v Lavrič in drugi 2011; Dalton v Lavrič in drugi 2011, 177).

Ob vseh nakazanih longitudinalnih trendih političnega delovanja in usmeritev ne preseneča, da se mnogi avtorji celo sprašujejo o prihodnosti demokracije (Kaase in Newton v Lavrič in drugi 2011; Macedo in drugi v Lavrič in drugi 2011, 177)

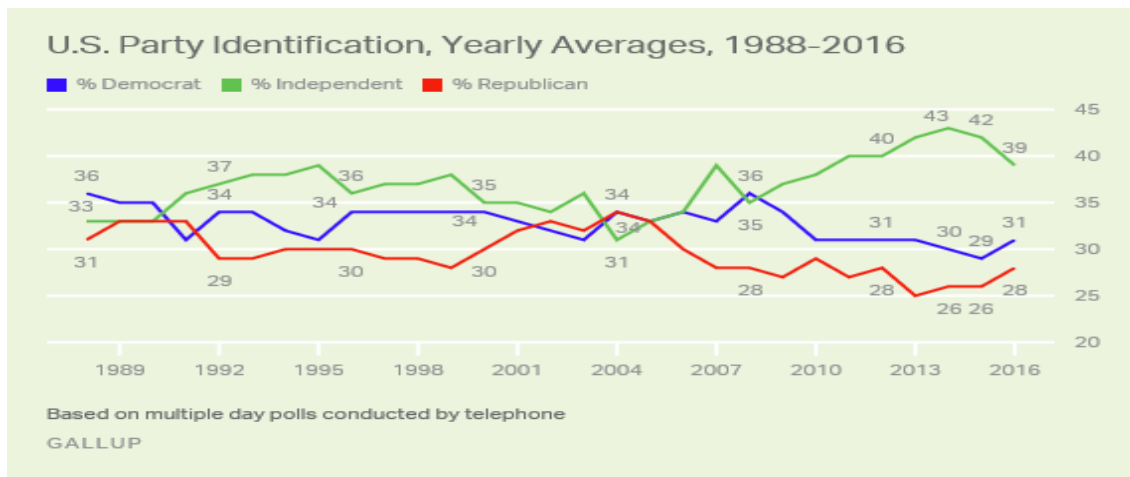
Višjo oceno respondentov SDSU glede prve trditve »Politične stranke spodbujajo ljudi, da postanejo politično aktivni« pripisujemo imanentni vlogi političnih strank v političnem sistemu ZDA in dejstva, da so politične stranke v ZDA v organizacijskem in funkcionalnem smislu popolnoma drugačne od evropskih. Višjo oceno prvi trditvi pojasnujemo s konceptom strankarske identifikacije (Slika 4.2) in ugotovitvami Gallegove (2008), ki se nanaša na družbeni položaj posameznika (in velja v tem primeru za oba vzorca respondentov). Najpomembnejši med njimi je posameznikova izobrazba, kajti pričakuje se, da bo bolj izobražen posameznik bolj sodeloval v različnih političnih dejavnostih.

Zaradi erodiranja zaupanja v politične stranke je višje izražena samoocena respondentov UL druge trditve »Politične stranke volivcem ne ponujajo dejanskih političnih izbiri«, razumljiva, saj se jih je 42,7 odstotka s to trditvijo v celoti oz. v glavnem strinjalo. Zaradi obstoja že zgoraj imanentne vloge političnih strank oz. duopola⁵¹ v politični areni ZDA in izražene višje stopnje strinjanja s prvo trditvijo so respondenti SDSU izrazili nižjo stopnjo strinjanja z drugo trditvijo v višini 37,1 odstotka. To je razvidno tudi iz longitudinalno opazovanega mnenja Američanov, ki se nanaša na potrebo po tretji politični stranki,⁵² kar je prikazano v Sliki 4.3.

⁵¹ Politično areno v ZDA obvladujeta dve politični stranki; republikanska in demokratska. Brez pristanka ene od teh dveh strank se ne zgodi nič višje od lokalne ravni.

⁵² Izražena potreba po tretji politični stranki pri Američanih (Slika 4.3) lahko razumemo kot kritiko obeh prevladujočih političnih strank.

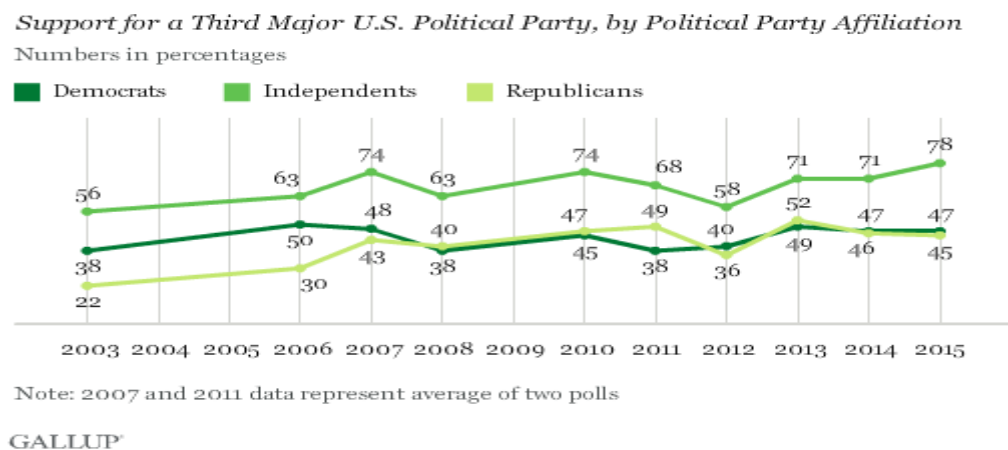
Slika 4.2: Strankarska identifikacija Američanov od leta 1988–2016

Vir: Gallup (2014).

Strankarska identifikacija ni zgolj pomemben dejavnik volilnega vedenja, je tudi pozitivna psihološka afirmacija, s katero posamezniki čutijo povezanost z določeno politično stranko. Po mnenju Južniča (1989) se kaže kot »sprejemanje skupnih norm, proceduralnih pravil v politični igri in medsebojno zaupanje« (Domjan 2013, 15–16).

Slika 4.3: Mnenje Američanov glede potrebe po tretji politični stranki

Vir: Gallup (2017).

Stopnjo (ne)zaupanja v referendum kot instrument neposredne demokracije razumemo kot rezultat politične socializacije oz. manifestacijo politične kulture, ki se kaže tudi v sprejemanju pravil in zaupanju v vse instrumente, ki omogočajo politično participacijo.

Glede tretje trditve »Referendum je dober način odločanja o pomembnih političnih vprašanjih« je med respondenti UL opažena višja stopnja strinjanja s trditvijo. Avtorji Končnega poročila raziskovalnega projekta »Raven aktivnega državljanstva med študenti Univerze v Ljubljani« (v nadaljnjem besedilu: Končno poročilo), tako ugotavljajo, da se navkljub pogostosti referendumskega odločanja oz. »/.../zasičenost slovenskega volilnega telesa z množico referendumov zadnja leta /.../« (Haček in ostali 2016, 13), izkazuje visoka stopnja strinjanja, in sicer v višini 48,9 odstotka. Popularnost instrumenta neposredne demokracije lahko pripisujemo zgodovinskim okoliščinam v RS, ob zavedanju pomena instrumenta referenduma v procesu osamosvajanja RS.

Navkljub nekoliko nižji oceni respondentov SDSU se moramo zavedati, da ima instrument neposredne demokracije v Južni Dakoti sicer daljšo tradicijo kot v RS, saj je bila že leta 1898 sprejeta zakonodaja, ki je omogočala referendum kot ljudsko iniciativo. »To da je Južna Dakota kot prva zvezna država uzakonila iniciativo in referendum z ustavnimi amandmaji leta 1898, je bil to pomemben korak za redefinicijo pojma politične demokracije v Ameriki« (Plott 1992, 191).

Čeprav so ZDA ena od petih demokratičnih držav, ki še niso imele referenduma na nacionalni ravni, je ta instrument neposredne demokracije na ravni skoraj polovice zveznih držav⁵³, postal pomemben dejavnik in vpliva na politično agendo na ravni celotnih ZDA (Magleby 1994, 218).

4.2.3 Konvencionalna, nekonvencionalna (protestna) in civilnodružbena participacija

Vzgojo lahko razumemo predvsem kot oblikovanje družbeno zaželenega posameznika oz. posameznice, da se ohrani obstoječi družbeni red. Vzgoja posameznikov s kompetencami za upor gotovo ni v interesu političnih odločevalcev (Smolič 2012, 41).

⁵³ Več o tem Magleby (1994, 220).

Upor proti ohranjanju obstoječega reda oz. njegovi reprodukciji ima tradicijo v razsvetljenskem izhodu iz nadoletnosti (Kant 2006, 23). Upora pri tem ne razumemo zgolj v dobesednem pomenu besede, temveč ga razumemo kot izraz (ne)zaupanja do političnih institucij, kar se izraža v stopnji politične participacije mladih. »V zadnjem desetletju zaznavamo raziskovalci mladine pri nas in v tujini izrazit umik mladih v zasebnost. Umik v zasebnost že sam po sebi pomeni tudi umik od polja javnih zadev« (Babnik in drugi 2009, 9).

Raziskovalci v RS in v tujini zaznavajo umik mladine v zasebnost, kar kažejo tudi longitudinalne raziskave volilne udeležbe (Abramson in Aldrich v Lavrič in drugi 2011; Wattenberg v Lavrič in drugi 2011; Gray in Caul v Lavrič in drugi 2011; Macedo in drugi 2005 v Lavrič in drugi 2011; Blais v Lavrič in drugi 2011, 177). Raziskave kažejo tudi upad vseh oblik konvencionalne politične participacije: upada članstvo in pogostost aktivnosti v okviru političnih strank (Dalton v Lavrič in drugi 2011; Katz in drugi v Lavrič in drugi 2011; Scarrow v Lavrič in drugi 2011, 177). Upad aktivnosti je ugotovljen tudi na področju civilnodružbene participacije, saj raziskave potrjujejo trende upadanja članstva v prostovoljnih organizacijah in združenjih (Putnam v Kirbiš 2011; Putnam v Kirbiš 2011; Rosenstone in Hansen 1993 v Kirbiš 2011, 186).

V tabeli 4.5 so predstavljene aktivnosti konvencionalne in nekonvencionalne politične ter civilnodružbene participacije. Trditve, ki so navedene v tej tabeli, predstavljajo bistvo aktivnega državljana in jih razumemo kot kazalnike aktivnega državljana oz. državljanke.

Na preučevanje volilne udeležbe se osredinja večina raziskav politične participacije. Čeprav je udeležba na volitvah najbolj preprosta oblika politične participacije, pa je za demokratičnost političnega sistema najpomembnejša, saj je bistven del v procesu »izkazovanja volje in soglasja vladanih« (Barens v Kirbiš 2011, 185).

Ker dojemamo orientacije kot »usmerjenost, naravnost k objektom« (Kirbiš 2011, 5), opredelimo trditve v tabeli 4.5 kot »/.../ psihološke orientacije do družbenih objektov« oz. »orientacije do političnih sistemov, njegovih delov ter dojemanje lastne vloge znotraj političnega sistema« (Almond in Verba v Kirbiš 2011, 14).

Civilnodružbena participacija je orientirana k širšim družbenim vprašanjem, ki so zgolj implicitno politična vprašanja, zajemajo predvsem prostovoljni angažma. Gre za veliko širši nabor aktivnosti kot v primeru politične participacije.

Samoocene glede trditev, ki se nanašajo na plačevanje davkov, upoštevanja zakonov in pravil in pripravljenost služiti v vojski, ko bi bilo to potrebno, so izraz upoštevanja kodificiranih norm in so zavezujoče.

Tabela 4.5: Stališča respondentov do različnih dejavnosti aktivnega državljana

	UL - SREDNJA VREDNOST	σ	SDSU - SREDNJA VREDNOST	σ
1/ Vedno glasovati na volitvah.	5,74	1,496	5,43	1,695
2/ Nikoli se izogibati plačevanju davkov.	5,37	1,441	6,07	1,332
3/ Vedno spoštovati zakone in pravila.	5,42	1,387	6,10	1,192
4/ Spremljati in nadzorovati delovanje državnih organov.	5,14	1,424	5,54	1,362
5/ Biti aktiven v družbenih ali političnih organizacijah.	4,68	1,531	4,72	1,519
6/ Poskušati razumeti argumente ljudi z drugačnimi mnenji.	5,24	1,441	5,65	1,237
7/ Izbirati proizvode zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov, čeprav so nekoliko dražji.	4,59	1,702	4,62	1,532
8/ Pomagati ljudem v Sloveniji/ZDA, ki jim gre slabše kot vam.	5,38	1,412	5,48	1,390
9/ Pomagati ljudem po svetu, ki jim gre slabše kot vam.	4,77	1,571	np	np
10/ Biti pripravljen služiti v vojski, ko bi bilo potrebno.	4,76	1,714	4,96	1,551

* Študenti so ocenjevali na lestvici od 1 do 7, kjer 1 pomeni, da stvar **sploh ni pomembna**, 7 pa pomeni, da je stvar **zelo pomembna** in np=**ni podatka**.

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 14) in Haček in Redlin (2017).

Razvidno je, da so respondenti UL, kot najpomembnejšo dejavnost ocenili trditev, ki se nanaša na volilno participacijo, »Vedno glasovati na volitvah«. Povprečna vrednost odgovorov je 5,74. Naslednja pomembna dejavnost je po oceni anketiranih študentov in študentk UL trditev »Vedno upoštevati zakone in pravila«, s povprečno vrednostjo odgovorov 5,42. Sledijo si trditve »Pomagati ljudem v Sloveniji, ki jim gre slabše kot vam«, s povprečno vrednostjo odgovorov 5,38, sledi trditev »Nikoli se izogibati plačevanju davkov« s povprečno vrednostjo odgovorov 5,37, sledi trditev »Poskušati razumeti argumente ljudi z drugačnimi mnenji« s povprečno oceno odgovorov 5,24, sledi trditev »Spremljati in nadzorovati delovanje državnih organov« s povprečno vrednostjo odgovorov 5,14, sledi trditev »Pomagati ljudem po svetu, ki jim gre slabše kot vam«, s povprečno vrednostjo odgovorov 4,77, sledi trditev »Biti pripravljen služiti v vojski, ko

bi bilo potrebno« s povprečno vrednostjo odgovorov 4,76, sledi trditev »Biti aktiven v družbenih in političnih organizacijah« s povprečno vrednostjo odgovorov 4,68 in kot zadnja trditev »Izbirati proizvode zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov, čeprav so nekoliko dražji« s povprečno vrednostjo odgovorov 4,49.

Z najvišjo povprečno vrednostjo so tako anketirani študenti SDSU ocenili trditev »Vedno spoštovati zakone in pravila« s povprečno vrednostjo 6.10. Naslednja pomembna dejavnost aktivnega državljana je po oceni anketiranih študentov in študentk SDSU trditev »Nikoli se izogibati plačevanju davkov« s povprečno vrednostjo odgovorov 6,07, sledi ji trditev »Poskušati razumeti argumente ljudi z drugačnimi mnenji« s povprečno oceno odgovorov 5,65, sledi ji trditev »Spremljati in nadzorovati delovanje državnih organov« s povprečno vrednostjo odgovorov 5,54, sledi ji trditev »Pomagati ljudem v ZDA, ki jim gre slabše kot vam«, s povprečno vrednostjo odgovorov 5,48, sledi trditev »Vedno glasovati na volitvah« s povprečno vrednostjo odgovorov 5,43, sledi ji trditev »Biti pripravljen služiti v vojski, ko bi bilo potrebno« s povprečno vrednostjo odgovorov 4,96, sledi ji trditev »Biti aktiven v družbenih in političnih organizacijah« s povprečno vrednostjo odgovorov 4,72, sledi ji trditev »Izbirati proizvode zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov, čeprav so nekoliko dražji« s povprečno vrednostjo odgovorov 4,62. Ugotovljeno je bilo, da za trditev »Pomagati ljudem po svetu, ki jim gre slabše kot vam«, rezultati ankete za respondente SDSU niso dostopni.

Pri primerjalni analizi se bomo osredinili na trditve, ki jih opredelimo kot politično participacijo. Strinjamo se z Verbo in drugimi (1978, 336), da so dejanja politične participacije tista, ki so nedvoumno namenjena političnim elitam, saj se z njimi na njih izvaja neposreden pritisk in se od njih terja odziv.

V tabeli 4.5 lahko v celoti kot konvencionalno obliko politične participacije opredelimo zgolj prvo trditev »Vedno glasovati na volitvah«. Pri trditvah »Spremljati in nadzorovati delovanje državnih organov« in »Biti aktiven v družbenih ali političnih organizacijah« pa prepoznamo določene elemente, ki jih lahko v imperativnem smislu pogojno opredelimo kot elemente konvencionalne politične participacije (Milbrath 1965).

Trditev »Izbirati proizvode zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov, čeprav so nekoliko dražji« vsebuje elemente, zaradi katerih jo lahko uvrstimo med nekonvencionalno politično participacijo (Dalton v Della Porta 2003, 69).

Glavne ugotovitve glede konvencionalne politične participacije:

- Respondenti UL so izrazili višjo srednjo oceno glede udeležbe na volitvah, in sicer 5,74 za razliko od respondentov SDSU, ki so izrazili srednjo oceno v višini 5,43.
- Respondenti SDSU so izrazili višjo srednjo oceno glede trditve »Spremljati in nadzorovati delovanje državnih organov«, in sicer 5,54. To trditev so respondenti UL ocenili s srednjo oceno 5,15.
- Respondenti SDSU so trditev »Biti aktiven v družbenih ali političnih organizacijah« ocenili s srednjo vrednostjo 4,72. Respondenti UL so to trditev ocenili s 4,68.

Ugotovitev glede nekonvencionalne politične participacije:

- Respondenti SDSU so izrazili višjo srednjo oceno glede trditve »Izbirati proizvode zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov, čeprav so nekoliko dražji«, 4,62 odstotka, respondenti UL pa 4,59.

Ugotovitve glede civilnodružbene participacije oz. glede trditev, ki jih povezujemo s konceptom »dobrega državljana«:

- Respondenti SDSU so zelo visoko ocenili trditev »Nikoli se izogibati plačevanju davkov« s srednjo vrednostjo 6,07. Respondenti UL so to trditev ocenili s srednjo oceno 5,37.
- Respondenti SDSU so ocenili trditev »Vedno spoštovati zakone in pravila« z najvišjo srednjo oceno 6,10. Respondenti UL so to trditev ocenili s srednjo oceno 5,42.
- Respondenti SDSU so ocenili trditev »Poskušati razumeti argumente ljudi z drugačnimi mnenji« s srednjo vrednostjo 5,65. Respondenti UL so to trditev ocenili s srednjo oceno 5,24.
- Respondenti SDSU so ocenili trditev »Pomagati ljudem v ZDA, ki jim gre slabše kot vam« s srednjo vrednostjo 5,48. Respondenti UL so trditev, glede pomoči ljudem v RS, ki jim gre slabše kot njim, ocenili s srednjo oceno 5,38.
- Respondenti SDSU so ocenili trditev »Biti pripravljen služiti v vojski, ko bi bilo to potrebno« s srednjo vrednostjo 4,96. Respondenti UL so to trditev RS, ki jim gre slabše kot njim, ocenili s srednjo oceno 4,75.

Avtorji Končnega poročila tako ugotavljajo, da so vseh deset možnih dejavnosti aktivnega državljana anketirani študenti in študentke UL ocenili nadpovprečno. Hkrati ugotavljajo tudi visok standardni odklon pri vseh odgovorih na trditve. To pojasnjujejo z razlikami, ki obstajajo v mnenjih med anketiranimi študenti in študentkami UL, glede na smer študija. Pojasnilo utemeljujejo z dodatnimi analizami, ki kažejo nekoliko višje povprečne vrednosti pri podanih odgovorih na trditve respondentov UL, ki prihajajo iz študentk družboslovnih in humanističnih fakultet v primerjavi z respondenti iz naravoslovnih in tehničnih fakultet (Haček in drugi 2016, 14).

Podobno je tudi pri ocenah respondentov SDSU visok standardni odklon pri vseh odgovorih na trditve. Tudi za respondente SDSU te razlike pojasnujemo z razlikami, ki obstajajo v mnenjih med anketiranimi študenti in študentkami SDSU, glede na smer študija. Dodatne analize kažejo nekoliko višje povprečne vrednosti pri podanih odgovorih respondentov SDSU, ki prihajajo iz družboslovnih in humanističnih fakultet, v primerjavi s študenti in študentkami naravoslovnih in tehničnih fakultet (Haček in Redlin 2017).

Volitve so bistvo demokracije, udeležba na volitvah ena osrednjih oblik konvencionalne politične participacije. Stališča respondentov obeh univerz izražajo visoko stopnjo pomena tej obliki konvencionalne participacije, kar je še posebej pomembno, kajti zavedamo se tudi, »/.../ da so volitve za številne državljane edini način izražanja lastne volje skozi konvencionalne politiko« (Kirbiš 2011, 311). Trditev »Vedno glasovati na volitvah« je tako osnovni kazalnik, ali je posameznik v smislu konvencionalne politične participacije politično aktiven. Srednja vrednost odgovorov med respondenti UL znaša 5,74 in je višja od srednje vrednosti, ki so jo izrazili respondenti SDSU, ki znaša 5,43. To je nekoliko presenetljivo glede na daljšo demokratično tradicijo v ZDA.

Udeležbo na volitvah lahko razumemo kot oceno vladani političnih strank, saj je v strokovni literaturi opredeljena kot bistvena oblika konvencionalne politične participacije. To je zlasti pomenljivo, ker vse longitudinalne statistike kažejo izrazit upad kumulativne konvencionalne participacije tako v etabliranih kot postranzicijskih demokracijah.

Ker pa je udeležba na volitvah zgolj ena od oblik politične participacije, je potrebna še primerjava pridobljenih podatkov glede ostalih oblik politične participacije. Hipoteza magistrskega dela je bila postavljena na predhodna raziskovanja in predvsem temelji na erodiranju udeležbe na volitvah. »Mladi v Sloveniji se v primerjavi z mladimi v EU-27 v

povprečju manj konvencionalno politično udeležujejo» (Lavrič in drugi 2011, 184). Tako smo pričakovali, da bo v utrjeni demokraciji, kar ZDA so, višja stopnja izražene politične participacije med respondenti SDSU že pri tej najbolj osnovni obliki politične participacije. Pri pregledu ostalih zbranih rezultatov v tabeli 4.5 je razvidno, da so samoocene pri respondentih SDSU višje pri vseh ostalih postavljenih trditvah. Ostale trditve se nanašajo na oblike delovanja, ki izkazujejo moralne lastnosti, ki jih povezujemo s konceptom dobrega državljana. Ker je tako koncept aktivnega državljana povezan z aktivnostmi, ki jih povezujemo s konceptom »dobrega državljana« tako ene brez drugih ne morejo obstajati. »Še več, koncept dobrega državljana lahko povežemo s konceptom pripadnosti: dobri državljani niso zgolj aktivni, ampak izražajo določena stališča in podpirajo določene vrednote, ki so pomembne za obstoj skupnosti, kot so strpnost, zaupanje, solidarnost, empatija itd« (Hafner Fink 2011, 1030–1031).

Hkrati ima koncept dobrega državljana altruistične lastnosti. Meja med konceptom aktivnega državljana in konceptom dobrega državljana ni točno določena. Vendar moramo ločiti med tem, katere od zgornjih trditev so v osnovi obvezne, kot na primer trditve »Biti pripravljen služiti v vojski, ko bi bilo potrebno«, »Nikoli se izogibati plačevanju davkov« in »Vedno spoštovati zakone in pravila« in katere so povsem prostovoljne. Tako se popolnoma strinjamo, da to pomeni biti dober državljan, kot pravi Marshall (2011, 145) »živeti kot dober državljan, ki po svojih močeh prispeva k blaginji skupnosti.« Izstopajo zlasti srednje vrednosti »Nikoli se izogibati plačevanju davkov« in »Vedno spoštovati zakone in pravila«, katere so izrazili respondenti SDSU. Tudi sicer so z izjemo pri prvi trditvi »Vedno sodelovati na volitvah« respondenti SDSU izrazili višje srednje vrednosti.

Tako ugotavljamo, da so respondenti SDSU z izjemo udeležbe na volitvah, ki je eden pomembnejših indikatorjev aktivnega državljana, izrazili višjo srednjo oceno vseh ostalih oblik participacije posameznika.

Vsekakor tudi civilnodružbena participacija pomembno vpliva na politično participacijo, na kar opozarjata McFarland in Reuben (2006), ki sta na podlagi analize longitudinalno zbranih podatkov ugotovila, da zunajšolske dejavnosti (razne oblike prostovoljstva, javno nastopanje) zelo vplivajo na posameznike, da so kasneje v življenju bolj politično aktivni.

Zgoraj omenjeni »umik od polja javnih zadev« (Babnik in drugi 2009, 9) in očitna individualizacija hkrati sta razloga, ne samo med mladimi, da posamezniki oz.

posameznice pogostejšega uporabijo nekonvencionalne (protestne) politične participacije in civilnodružbene participacije. Na ta način sta slednji obliki gradnika demokracije.⁵⁴ Upad konvencionalne politične participacije in porast nekonvencionalne (protestne) politične participacije nista imperativ sedanjega časa.

Velja pa še razmislek o najbolj zanesljivem, o času, ki po preteku zagotovo prinese spremembe. Kar je bilo nekonvencionalno, lahko čez noč postane konvencionalno. S tem imamo v mislih uvajanje volilne pravice, ki mnogo kje še ni niti uveljavljena.

4.2.4 Ocena zanimanja za politiko

»Nezanimanje mladih za politiko je produkt zanimanja politike (in vladajoče ideologije) za mlade« (Štrajn 2013, 21. december). Ker razumemo politiko kot osrednjo človekovo dejavnost in kot izraz politične kulture, deloma povzamemo konceptualizacijo po Pantiću, in sicer: »/.../ prvič, kognitivno (npr. politično znanje, samoocena političnega znanja ipd.) in drugič, motivacijsko komponento (npr. pripravljenost za politično udejstvovanje, zanimanje za politiko, zanimanje za pridobivanje političnih informacij, ocena pomembnosti politike v posameznikovem življenju itd« (Kirbiš 2011, 42).

Ker v magistrskem delu primerjamo dve različni politični kulturi, moramo tako poudariti bistveno razliko. Po Almondu in Verbi (v Kirbiš 2011, 52) obstajajo trije tipi politične kulture: parohialna, podložniška in participativna in državljanska politična kultura, kot mešanica vseh treh tipov s prevlado participativne. Seveda ne obstaja družba, kjer bi bil prisoten čisti tip politične kulture, pač pa gre za kombinacije omenjenih tipov (Kirbiš 2011, 52).

Pye (v Kirbiš 2011, 52) poudarja, da so: »/.../ v utrjenih zahodnih demokracijah odnosi med državljani in državo praviloma »recipročni«, »poslušnost« državljanov do oblasti pa je odvisna od vedenja oblasti same«.

Tok vpliva tako poteka predvsem v eno smer od političnih elit do državljanov, ki so posledično pasivni, podrejeni in se ne zanimajo za politiko (Južnič v Kirbiš 2011, 52).

⁵⁴ Več o tem v članku Boruta Cinka, Protestna politična participacija kot gradnik demokracije. Dostopen prek: <http://mss.si/blog/protestna-politicka-participacija-kot-gradnik-demokracije/> (7. november 2017).

Sztompka (v Kirbiš 2011, 52–53) označi to kot civilizacijsko (ne)kompetenco, značilno za postsocialistične države, posledično državljani nimajo tako razvite notranjepolitične učinkovitosti.⁵⁵

Tabela 4.6: Samoocena zanimanja respondentov UL in SDSU za politiko

	UL		SDSU	
	N=1.407	%	N=762	%
1=ZELO ME ZANIMA	116	8,2	43	5,7
2=ZANIMA ME	377	26,8	245	32,2
3=LE MALO ME ZANIMA	557	39,6	341	44,9
4=SPLOH ME NE ZANIMA	305	21,7	131	17,2
NE VEM	52	3,7	2	0,3

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 15) in Haček in Redlin (2017).

Tabela 4.6 prikazuje psihološki politični angažma respondentov UL in SDSU za politiko. Iz podanih odgovorov je razvidno, da tako 61,3 odstotka respondentov UL zanima politika malo ali nič. Povprečna vrednost odgovorov na lestvici od 1 (zelo me zanima) do 4 (sploh me ne zanima) je znašala 2,78, z relativno nizkim standardnim odklonom 0,892 (Haček in drugi 2016, 15).

Nadalje je razvidno zanimanje respondentov SDSU za politiko. Iz podanih odgovorov je razvidno, da 62,1 odstotka respondentov zanima politika malo ali nič. Povprečna vrednost odgovorov na lestvici od 1 (zelo me zanima) do 4 (sploh me ne zanima) je znašala 2,74, z relativno nizkim standardnim odklonom 0,808.

Avtorji Končnega poročila ugotavljajo, da »/.../ se delež nezanimanja za politiko pri študentski populaciji glede na mlajše generacije še nekoliko zniža /.../« (Haček in drugi

⁵⁵ Več o tem v naslednjem podpoglavju 4.3.5 Frekvenca političnega prepričevanja in frekvenca politične razprave.

2016, 15), s tem se potrjujejo tudi ugotovitve iz raziskave »Odnos mladih do domoljubja«,⁵⁶ kot tudi še nižjo stopnjo zanimanja za politiko pri mlajši populaciji v osnovnih in srednjih šolah. Za potrebe analize so raziskovalci anketirance razdelili v tri skupine.⁵⁷ Na podlagi tega avtorji Končnega poročila ugotavljajo manjšo razliko med anketiranimi študenti in študentkami UL družboslovnih in humanističnih fakultet, ki izražajo nekoliko višjo stopnjo zanimanja za politiko (39,2 odstotka anketiranih politika (zelo) zanima), anketirane osebe umetniških akademij (zelo) zanima 37,5 odstotka in nekoliko manj 32,9 odstotka anketiranih, katere politika (zelo) zanima, ki študirajo na naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultetah UL (Haček in drugi 2016, 15).

Za potrebe podrobnejše analize smo podobno razdelili tudi respondente SDSU, glede na smer študija⁵⁸ in s spremenljivkami stopenj zanimanja od 1 do 4. Ugotavljamo, da respondenti SDSU, ki študirajo na umetniških akademijah izražajo najvišjo stopnjo zanimanja za politiko (42,1 odstotka anketiranih te smeri politika (zelo) zanima), sledijo anketirane osebe, študirajo družboslovne in humanistične vede, od katerih jih 38,8 odstotka politika (zelo) zanima. Sledijo še anketirane osebe, ki študirajo na naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultetah, od katerih jih 37,4 odstotka politika (zelo) zanima.

Glavna ugotovitve:

Respondenti SDSU so izrazili nekoliko višjo stopnjo ocene zanimanja za politiko, in sicer se jih 37,9 odstotka izreklo, da jih politika zanima »zanima me« oz. jih zelo zanima »zelo me zanima«. Med respondenti UL je takih, ki jih politika zanima »zanima me« oz. jih zelo zanima »zelo me zanima« 35 odstotkov.

Glede na demokratično tradicijo ZDA tako ni presenetljivo, da so respondenti SDSU izrazili višjo povprečno oceno zanimanja za politiko, kar izhaja tudi iz razlik glede

⁵⁶ Vir: Opravljena raziskava »Odnos mladih do domoljubja« (Fakulteta za družbene vede 2012). Več o tem v Odnos mladih do domoljubja, avtorji Prebilič in drugi, 2013.

⁵⁷ Prva skupina so študenti in študentke družboslovnih in humanističnih ved, druga skupina so študenti in študentke treh umetniških akademij in tretja skupina, v kateri so študenti in študentke naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet.

⁵⁸ Kot v primeru anketiranih UL so bili anketirani študenti in študentke SDSU razdeljeni v tri skupine, in sicer so v prvi skupini študenti in študentke družboslovnih in humanističnih ved, v drugi skupini študenti in študentke umetniških akademij in v tretji skupini študenti in študentke naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet.

prevladujoče politične kulture v ZDA in RS. Kljub vsemu razlike niso tako očitne, kar lahko pripišemo tudi temu, da SFRJ in z njo RS ni bila del jedra socialističnih držav, tistih, ki so bile satelit Sovjetski zvezi in je bila v primerih precej bolj libertarna.

Zanimiva je ugotovitev, da so tisti respondenti SDSU, ki študirajo na umetniških akademijah izrazili najvišjo povprečno stopnjo zanimanja za politiko med vsemi respondenti. Pričakovano so med respondenti UL študenti in študentke družboslovnih in humanističnih fakultet tisti, ki izražajo nekoliko višjo stopnjo zanimanja za politiko (39,2 odstotka anketiranih politika (zelo) zanima) od ostalih glede na smer študija (Haček in drugi 2016, 15).

4.2.5 Frekvenca političnega prepričevanja in frekvenca politične razprave

Ker politiko razumemo predvsem kot zelo osrednjo dejavnost človeka, nas zanima, kakšno zmožnost imajo posamezniki z manipulacijo okolice »manipulirati politične abstrakcije« (Ingelhart v Vertič 2007, 20), saj tako izkažejo svoje kompetence. Frekvenca politične diskusije in frekvenca političnega prepričevanja sta pomembna kazalnika, ki opredeljujeta aktivnega državljana oz. državljanke. Sicer razprava o politiki v krogu znancev, prijateljev in podobno ni politika v ožjem smislu, kajti s tem ne vplivamo neposredno »/.../ vplivanje na izbiro politikov oz. vplivanje na sprejemanje vladnih/javnih ukrepov« (Schlozman v Lavrič in drugi 2011, 185). Ravno zato Verba in drugi (1978, 336) razprave o politiki s prijatelji, sorodniki ali sodelavci sploh ne uvrščajo v koncept politične participacije. Ta dejanja niso nedvoumno namenjena političnim elitam, ker se z njimi ne izvaja neposrednega pritiska na elite niti se od njih ne terja odziva. Kljub temu menimo, da frekvenca politične diskusije in frekvenca političnega prepričevanja v smislu indica kaže posameznika, katerega ravnanja pripisujemo aktivnemu državljanu. Tako glede na opredelitev Milbratha (1965), ki velja zlasti za politični sistem v ZDA, obe aktivnosti, katerih pogostost v anketirani populaciji je izražena iz tabele 4.7, lahko opredelimo kot »spodbujanje političnih razprav«. Ta po Milbrathu sodi med opazovalske aktivnosti.

Pri tem ugotavljamo pogostost obeh frekvenc z vprašanjema, ki ju je za potrebe preučevanja zanimanja za politiko sestavil Ingelhart kot indikatorje kognitivne

mobilizacije (Inglehart in drugi v Gabel 1998, 96). Vprašanje, ki se nanaša na ugotavljanje frekvence politične razprave »Kadar ste skupaj s svojimi prijatelji, sorodniki ali sodelavci, kako pogosto razpravljate o politiki?«. Druga trditev »Kadar imate trdno izoblikovano mnenje o politiki, kako pogosto poskušate prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce, da se pridružijo vašim pogledom?« pa se nanaša na ugotavljanje frekvence prepričevanja.

Kot pomemben dejavnik politične participacije na agregatni ravni razumemo tudi preteklost, kar je v pričujočem magistrskem delu bistveno, saj primerjamo dva politična sistema z diametralno različno preteklostjo. Tako Almond in Verba (1963) pojasnjujeta, da je za demokracijo najbolj skladna politična kultura tista, ki rezultat stika med preteklostjo (katera ima tradicionalne elemente) in sedanjostjo (vpliv duha časa), kar je mogoče zgolj, ko gre za proces kontinuitete v daljšem časovnem obdobju Kirbiš (2011, 92). Za družbo kontinuitete so torej značilne dokaj stabilne politične orientacije (Almond in Verba 1963 v Kirbiš 2011; Eckstein 1998 v Kirbiš 2011; Vasović v Kirbiš 2011, 92–93).

Zato je razumljivo, da družbe z različno preteklostjo ne bodo imele podobne politične kulture in posledično tudi različne percepcije, preference in aspiracije do oz. (od) politike. Številne raziskave nakazujejo, da prebivalci postkomunističnih držav izkazujejo »/.../ nizke stopnje družbenega zaupanja in močne etatične orientacije /.../ ter nizke stopnje državljanske udeležbe« (Klingemann in drugi v Kirbiš 2011, 93).

Tabela 4.7: Frekvenca politične diskusije in političnega prepričevanja

	POGOSTO		OBČASNO		POREDKO		NIKOLI		NE VEM	
	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU
1/ Kadar ste skupaj s svojimi prijatelji, sorodniki ali sodelavci, kako pogosto razpravljate o politiki?	14,3	7,1	31,0	29,0	36,4	43,5	16,4	19,7	1,8	0,7
2/ Kadar imate trdno izoblikovano mnenje o politiki, kako pogosto poskušate prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce, da se pridružijo vašim pogledom?	8,0	6,9	21,7	32,0	33,1	39,6	31,4	19,7	5,8	1,8

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 16) in Haček in Redlin (2017).

Razvidno je, da 52,8 odstotka respondentov UL s prijatelji, sorodniki ali sodelavci zgolj poredko ali nikoli ne razpravlja o politiki. Takih, ki pogosto ali občasno razpravljajo o politiki s svojimi prijatelji, sorodniki ali sodelavci, je 45,3 odstotka. Nadalje je razvidno, da 29,7 odstotka respondentov UL, kadar imajo trdno izoblikovano mnenje o politiki pogosto ali občasno poskušajo prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce, da se pridružijo njihovim pogledom. 31,4 odstotka respondentov tega nikoli ne počne, 33,1 odstotka pa tedaj, ko imajo trdo izoblikovano mnenje o politiki, skušajo prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce.

Nadalje je razvidno, da 63,2 odstotka respondentov SDSU s prijatelji, sorodniki ali sodelavci zgolj poredko ali nikoli ne razpravlja o politiki. Takih, ki pogosto ali občasno razpravljajo o politiki s svojimi prijatelji, sorodniki ali sodelavci, je 36,1 odstotka. Nadalje je razvidno, da 38,9 odstotka respondentov SDSU, kadar imajo trdno izoblikovano mnenje o politiki pogosto ali občasno poskušajo prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce, da se pridružijo njihovim pogledom. 19,7 odstotka respondentov tega nikoli ne počne, 39,6 odstotka pa tedaj, ko imajo trdo izoblikovano mnenje o politiki, skuša prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce.

Opazne so razlike med frekvenco politične diskusije in smerjo študija. Tako 50,8 odstotka respondentov UL, ki prihajajo iz družboslovnih in humanističnih fakultet takih, ki pogosto ali občasno s prijatelji, sorodniki ali sodelavci razpravljajo o politiki. Med respondenti iz umetniških akademij je takih 45,2 odstotka in 38,8 odstotkov med respondenti naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet (Haček in drugi 2016, 15–16).

Prav tako smo ugotovili tudi frekvenco političnega prepričevanja glede na smer študija. Ugotovljeno je bilo, da 35,7 odstotka respondentov, ki prihajajo iz umetniških fakultet, pogosto ali občasno prepričujejo svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce, z 32,1 odstotka jim sledijo respondenti, ki prihajajo iz akademij iz družboslovnih in humanističnih fakultet, in 30,6 odstotka tistih, ki prihajajo iz naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet (Haček in Kukovič 2016).

Za potrebe podrobnejše analize je bila opravljena primerjava med frekvenco politične diskusije in smerjo študija tudi za respondente SDSU. Najvišja frekvenca politične diskusije je bila ugotovljena med respondenti SDSU, ki prihajajo iz umetniških akademij, in sicer 41,1 odstotka. Sledijo jim respondenti, ki prihajajo iz družboslovnih in

humanističnih fakultet, takih je 39 odstotkov. Med študenti, ki prihajajo iz naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet, je 35,2 odstotka takih, ki pogosto prepričujejo sogovornike, (Haček in Redlin 2017).

Prav tako smo z analizo ugotovili tudi frekvenco političnega prepričevanja glede na smer študija. Ugotovljeno je bilo, da 41,2 odstotka respondentov SDSU, ki prihajajo iz družboslovnih in humanističnih fakultet pogosto ali občasno prepričujejo svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce. Z 39,9 odstotka jim sledijo respondenti, ki prihajajo iz naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet, ki jim sledijo študenti, s 37,2 odstotka jim sledijo respondenti, ki prihajajo iz umetniških akademij (Haček in Redlin 2017).

Glavne ugotovitve:

Najbolj razvidna razlika je, da kar 14,3 odstotka respondentov UL pogosto razpravlja o politiki, kadar so s svojimi prijatelji, sorodniki ali sodelavci. Takih je med respondenti SDSU zgolj 7,1 odstotka.

Sicer respondenti UL bolj pogosto oz. občasno razpravljajo o politiki s prijatelji, sorodniki ali znanci; skupaj je takih respondentov UL 45,3 odstotka, med respondenti SDSU je takih 36,1 odstotka.

Respondenti SDSU pogosto ali občasno, kadar imajo sami izoblikovano mnenje o politikah, poskušajo prepričati svoje prijatelje, sorodnike ali sodelavce, da se pridružijo njihovim pogledom; takih je skupno 38,9 odstotka. Med respondenti UL je takih 29,7 odstotka.

Pri tej trditvi ugotavljamo, da je delež respondentov UL, ki pogosto prepričujejo svojo okolico, malenkost višji, in sicer znaša 8 odstotkov, med respondenti SDSU je takih 6,9 odstotka.

Tako zaključimo, da respondenti UL izražajo višjo frekvenco politične diskusije, skupno pa respondenti SDSU izražajo višjo frekvenco političnega prepričevanja.

4.2.6 Pripadnost različnim združenjem in skupinam

Pripadnost društvu ali skupinam ne moremo opredeliti kot politiko v širšem smislu besede in zatorej tudi ne kot politično participacijo *per se* ne. Lukšič (2003, 251) opredeljuje politiko v širšem smislu besede kot usmerjeno človeško dejavnost v določeno smer, kot metodo in način delovanja, ne kot politično znanost. V ožjem smislu besede pa zajema politika delovanje države, sodelovanje med državami in mednarodnimi institucijami, konstituiranje države in organov mednarodne skupnosti, v ožjem smislu besede je politika usmerjanje družbe s pomočjo države.

Ker je človek čustveno bitje in pri njegovih odločitvah igrajo pomembno vlogo občutki, velja tudi, da na njegova dejanja, ki jih lahko opredelimo kot politiko v širšem smislu, pomembno vplivajo čustva. Članstva v najrazličnejših društvih, organizacijah, cerkvah zelo vplivajo na ravnanja in odločitve posameznikov.

Politične stranke so posledica pričakovanj, da posamezniki sodelujejo pri izvajanju oblasti na podlagi političnih veščin in ne na podlagi dednega položaja (Weiner in LaPalombara v Fink Hafner 2001, 12).

V zgodovini so se politične stranke zelo spreminjale, a so obdržale ključno lastnost, to je boj za oblast in posledično tudi upravljanje. Pomembno je ponovno opozoriti, da v magistrskem delu primerjamo dva zelo različna politična sistema. Predvsem poudarjamo zgodovinski razvoj. Kot pravi Fink Hafnerjeva (2001, 62), so politične stranke skoraj do konca 20. stoletja značilno zahodnoevropske in severnoameriške.

Ob koncu osemdesetih let 20. stoletja so v politološki literaturi pridobile status nujnega pogoja za sodobno demokracijo. Navkljub temu politične stranke v slovenskem prostoru niso fenomen sedanjosti, saj so bile prve politične stranke ustanovljene še pred koncem 19. stoletja.⁵⁹ Izvirni dejavnik za politični razvoj na Slovenskem do druge svetovne vojne je »/.../ občutek nacionalne deprivacije in politična instrumentalizacija le-tega« (Fink Hafner 2001, 115).

Zaradi krize legitimnosti pride v osemdesetih letih ponovno do ponotranjenja modernih demokratičnih vrednot.⁶⁰ Od leta 1941 dalje so številni zunanji in notranji dejavniki

⁵⁹ Kot pravi Fink Hafnerjeva (2001, 81) so se v tem obdobju »/.../ oblikovali organizacijski izrazi štirih političnih orientacij: konservativne, liberalne, socialdemokratske in komunistične«.

⁶⁰ Vir: SJM86-SJM89 ... Slovensko javno mnenje – raziskave v letih 1986, 1988, 1989, podatki zbrani na reprezentativnem vzorcu polnoletnih državljanov Slovenije. Več o tem v preglednici 3.20: Razumevanje družbene vloge zveze komunistov (podpora navedenim stališčem v odstotkih) v Fink Hafner (2001, 175).

pomembno vplivali na razvoj političnih strank v RS. Glede na to je Fink Hafnerjeva opredelila pet obdobj (2001).⁶¹

Ker politične stranke razumemo kot osrednje elemente demokracije, je pomembno poudariti pomen političnega zaupanja, ki ga imajo ljudje do političnih institucij. Strinjamo se z Dentersom in drugimi (2007, 67), ki razumejo politično zaupanje kot odnos do ključnih igralcev in institucij političnega sistema.

Raziskave javnega mnenja v RS potrjujejo, da nosilci vlog v političnem življenju in institucije doživljajo izrazito delegitimizacijo. Najbolj občutljiv kazalec »zadovoljstvo z demokracijo« za merjenje politične klime v RS kaže dolgoročno izraženo nezadovoljstvo od leta 2006 dalje. Ob meritvi leta 2014 je z delovanjem demokracije zadovoljnih le 8 odstotkov in nezadovoljnih kar 87 odstotkov vprašanih (Politbarometer 2014, 8).

Longitudinalna opazovanja jasno izražajo nezaupanje do enega bistvenih elementov demokracije, političnih strank. »Do političnih strank izstopa popolno nezaupanje (76 odstotkov), enako tudi do vlade (75 odstotkov) in državnega zbora (71 odstotkov); le da zadnjima le posamezniki (2 odstotka do 4 odstotke) izrekajo zaupanje« (Politbarometer 2014, 12).

Kot že omenjeno, imajo ZDA *de facto* dvostrankarski sistem, ker si politični prostor delita demokratska in republikanska stranka, ki si izmenjujeta oblast. Obstajajo sicer tretje politične stranke, vendar imata zgolj demokratska in republikanska stranka realno možnost, da je njun kandidat, ki ga nominirata, tudi izvoljen za predsednika ZDA. Prav tako so določene zvezne države popolnoma pod prevlado ene od teh dveh političnih strank (na primer na Jugu ZDA), v nekaterih pa dejansko obe dominantni stranki tekmujeta za oblast. Te razmere so se vzpostavile po državljanski vojni v ZDA. Tretje stranke se pojavljajo ob določenih novih družbeno pomembnih težavah. Postopoma ena ali obe dominantni stranki prevzameta pobudo glede reševanja novega družbeno relevantnega problema, tretja stranka je ob tem izrinjena (Bowles 2014, 51). Vendar nad tem stanjem kot pravi Bowles (2014, 74) »/.../ne smemo biti presenečeni, če je zakonodaja, ki ureja področje političnih strank, diskriminacijska do ostalih političnih strank«.

⁶¹ 1941–1943; kot oblikovanje zametkov enopartijskega sistema, 1944–1949; obdobje kvazi večstrankarskega sistema, 1949–1989; obdobje enostrankarskega avtoritativnega sistema, 1989–1991; obdobje postopnega demokratičnega prehoda, od 1992 dalje so se politične stranke v demokratičnem političnem sistemu utrdile (Fink Hafner 2001, 119–120).

Politične stranke v ZDA se zelo razlikujejo od političnih strank v zahodni Evropi, kajti ne poznajo značilne strukture, pravil, politične kulture in množičnega članstva. Dejstvo, da se je v ZDA uveljavil omenjeni duopol, je posledica elektorskega sistema in politične kulture v ZDA, saj se večina prebivalstva identificira z eno dveh dominantnih strank. Kljub temu raziskave ugotavljajo, da vse več vprašanih meni, da obstaja potreba po tretjih političnih strankah.

»Članstvo v političnih strankah je prav tako eden od osrednjih kazalnikov konvencionalne politične participacije« (Lavrič in drugi 2011, 182). Politične stranke so v RS ustavna kategorija, saj so v ustavi večkrat omenjene.⁶² Iz Tabele 4.8 je razvidno, da se je 7 odstotkov respondentov UL opredelilo za aktivna člane oz. članice politične stranke. Nadaljnjih 13 odstotkov respondentov UL se je opredelilo za člane oz. članice politične stranke, ki pa ne sodelujejo aktivno v politični stranki. Ta delež, 20 odstotkov opredeljenih respondentov, ki so se izrekli za člane oz. članice znatno presega delež članstva slovenske mladine v političnih strankah, kot tudi delež odrastlih oseb v političnih strankah v RS, saj je zgolj približno 4 odstotke odraslih in le približno 2 odstotka mladih včlanjenih v politične stranke (Lavrič in drugi 2011, 184).

V ustavi ZDA politične stranke niso izrecno omenjene, niti v času njenega nastanka niso obstajale. Kot vidimo iz Tabele 4.8, se je kot aktivni član oz. članica opredelilo 12 odstotkov respondentov SDSU. Nadaljnjih 39 odstotkov respondentov se je opredelilo za člane oz. članice politične stranke, ki pa ne sodelujejo aktivno v politični stranki. Skupno to zajema kar 51 odstotkov respondentov SDSU.

Ker se politične stranke v ZDA razlikujejo od evropskih strank, saj nimajo uradnega članstva, članarin, članskih izkaznic, kar je značilno za evropske in tudi slovenske politične stranke, ne moremo opraviti primerjave števila članov oz. članic. Visok odstotek pojasnjujemo z že omenjenim občutkom pripadnosti oz. identifikacije s političnimi strankami med prebivalstvom ZDA (Slika 4.3). Če se posameznik ima za demokrata, je demokrat, čeprav ni bil nikoli v osebnem stiku s predstavnikom stranke ali kako drugače kazal svojo privrženost politični stranki (Ferfila 1992, 178).

Poleg politične participacije je civilnodružbena participacija druga oblika od obeh temeljnih tipov participacije državljanov v javnem življenju. Civilnodružbena

⁶² Politične stranke so izrecno omenjene v 42. členu, 133. členu, 136. členu, 160. členu in 166. členu Ustave Republike Slovenije (1991).

participacija je nabor predvsem prostovoljnih aktivnosti za skupno dobro, ki se ne nanaša na politične stranke (Lavrič in drugi 2011, 218).

Za moderno družbo velja oz. »/.../ se pogosto predvideva, da so ljudje v sodobnih, individualiziranih, liberalnih demokracijah egoistični, hedonistični, narcistični, nihilistični in atomizirani, med ljudmi pa naj bi bila razširjena predvsem egocentrična in potrošniška miselnost« (Lavrič in drugi 2011, 177–178). Zato je sodelovanje posameznikov in članstvo v različnih družbenih organizacijah merilo za opredelitev posameznika kot aktivnega, ne zgolj na političnem, temveč tudi na ostalih področjih življenja.

Tendenčno zmanjševanje, ki je občutno na področju politične participacije, je mogoče zaznati tudi v civilnodružbenem delovanju prebivalcev, kar potrjujejo raziskave, ki nakazujejo trende upadanja članstva v prostovoljnih organizacijah in združenjih (Rosenstone in Hansen v Lavrič in drugi 2011; Putnam v Lavrič in drugi 2011, 190).

Strinjamo se s Kirbišem (2011, 230), ki je članstvo v politični stranki opredelil kot nevolilno politično participacijo v sklopu konvencionalne politične participacije. Članstvo in dejavnosti v politični stranki razumemo ter članstvo v nekaterih prostovoljnih organizacijah razumemo kot hierarhično obliko sodelovanja v javnem življenju (Weltz v Kirbiš 2011, 310). Članstvo v kateri koli drugi organizaciji lahko hkrati razumemo kot poudarjanje vrednot oz. orientacij, ki krepijo družbene vezi, odnose med državljani in predanost skupnosti. »Orientacije k skupnosti« po Putnamu zajemajo članstvo v prostovoljnih organizacijah (Putnam in drugi v Kirbiš 2011; Norris v Kirbiš 2011, 38).

Tabela 4.8: Pripadnost različnim skupinam/združenjem respondenti UL in SDSU

... STE ČLAN, AKTIVNO SODELUJETE		... STE ČLAN, VENDAR NE SODELUJETE		... VČASIH STE BILI ČLAN		... NIKOLI NISTE BILI ČLAN		NE MOREM ODGOVORITI	
UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU

1/ politična stranka	7,0	12,0	13,0	39,0	10,8	2,5	66,2	40,4	3,0	5,9
2/ sindikat, poslovno ali poklicno združenje	3,3	5,8	11,1	8,0	9,4	4,6	74,1	74,0	2,0	6,9
3/ cerkev ali druga verska organizacija	8,5	51,4	24,8	27,6	21,4	12,9	41,3	6,4	3,9	1,0
4/ športna, kulturna prostočasna društva	29,9	53,5	24,2	7,3	22,5	30,8	21,6	6,7	1,8	0,9
5/ druga prostovoljna združenja	17,1	43,1	19,7	8,8	21,1	28,9	39,3	14,0	2,9	4,7
6/ študentska društva	19,0	42,2	24,6	12,9	15,0	20,8	38,3	20,5	3,1	3,4

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 16) in Haček in Redlin (2017).

S članstvom v politični stranki se meri nevolilna politična participacija, kjer so respondenti navedli; ste član: aktivno sodelujete, ste član, vendar aktivno ne sodelujete, včasih ste bili član, nikoli niste bili član in ne morem odgovoriti.

Tudi s članstvom v ostalih družbenih organizacijah, s čimer se prav tako kaže nevolilna politična participacija oz. civilnodružbena participacija, ki se meri z ostalimi trditvami od 2 do 6 v tabeli 4.8, kjer so respondenti navedli; ste član: aktivno sodelujete, ste član, vendar aktivno ne sodelujete, včasih ste bili član, nikoli niste bili član in ne morem odgovoriti.

Za potrebe podrobnejše analize je bila opravljena primerjava med članstvom v politični stranki in smerjo za respondente UL. Ugotavljamo, da je 21,1 odstotka respondentov UL, ki prihajajo iz družboslovnih in humanističnih fakultet aktivnih članov oz. so člani političnih strank. Sledijo jim respondenti, ki prihajajo iz naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet, ki so aktivni člani oz. so člani političnih strank, teh je 20,9 odstotka. Najmanj 7,3 odstotka respondentov UL, ki prihajajo iz umetniških akademij, in sicer je aktivnih članov oz. članov političnih strank (Haček in Kukovič 2016).

S primerjavo glede smeri študija in članstva v političnih strankah za respondente SDSU ugotavljamo, da je kar 55,6 odstotka respondentov, ki prihajajo iz naravoslovnih, tehničnih in medicinskih fakultet aktivnih članov oz. članov političnih strank. Sledijo jim

respondenti, ki prihajajo iz umetniških akademij, in so aktivni člani oz. člani političnih strank, teh je 53,4 odstotka. 52,3 odstotka respondentov, ki prihajajo iz družboslovnih in humanističnih fakultet, je aktivnih članov oz. so člani političnih strank (Haček in Redlin 2017).

Na kratko pokomentiramo še članstvo, ki se nanaša na civilnodružbeno aktivnost respondentov. Iz Tabele 4.8 je razvidno, da je skupaj 14,4 odstotka respondentov UL aktivnih članov oz. neaktivnih članov sindikatov, poslovnih oz. poklicnih združenj. Aktivnih članov oz. neaktivnih članov cerkve ali druge verske organizacije je 33,3 odstotka respondentov UL. Aktivnih članov oz. neaktivnih članov športnih, kulturnih ali drugih pristočasnih društev je 54,1 odstotka respondentov UL. Aktivnih članov oz. neaktivnih članov drugih prostovoljnih združenj je 36,8 odstotka respondentov UL. Aktivnih članov oz. neaktivnih članov študentskih društev je 43,6 odstotka respondentov UL.

Nadalje je razvidno, da je skupaj 13,8 odstotka respondentov SDSU aktivnih članov ali neaktivnih članov sindikatov, poslovnih ali poklicnih združenj. Aktivnih članov ali neaktivnih članov cerkve ali druge verske organizacije je 79 odstotkov respondentov SDSU. Aktivnih članov ali neaktivnih članov športnih, kulturnih ali drugih pristočasnih društev je 60,8 odstotka respondentov SDSU. Aktivnih članov oz. neaktivnih članov drugih prostovoljnih združenj je 36,8 odstotka respondentov UL. Aktivnih članov oz. neaktivnih članov študentskih društev je 51,9 odstotka respondentov SDSU.

Tendenčno zmanjševanje, ki je občutno na področju politične participacije, je zaznati tudi v civilnodružbenem delovanju prebivalcev, kar potrjujejo raziskave, ki nakazujejo trende upadanja članstva v prostovoljnih organizacijah in združenjih (Rosenstone in Hansen 1993; Putnam v Lavrič in drugi 2011, 218).

Glavna ugotovitve:

Respondenti SDSU so izrazili znatno višji odstotka aktivnega in neaktivnega članstva v političnih strankah, in sicer 51 odstotkov. 20 odstotkov respondentov UL se je opredelilo za aktivne člani oz. za neaktivne člane političnih strank. Višina ugotovljenih deležev respondentov v obeh populacijah, opredeljenih kot član/članica oz. kot neaktivni član/članica sta presenetljiva.

Članstvo oz. neaktivno članstvo v sindikatih, poslovnih ali poklicnih združenj je v obeh populacijah respondentov pričakovano nizek.

Izrazito visoko je članstvo oz. neaktivno članstvo v cerkvi oz. drugih verskih organizacijah med respondenti SDSU, kateri znaša 79 odstotkov. Odstotek članstva oz. neaktivnega članstva respondentov UL v cerkvi oz. drugih verskih organizacijah je znatno nižji in znaša 33,3 odstotka.

V primeru članstva oz. neaktivnega članstva v športnih, kulturnih in prostočasnih organizacijah prav tako ugotavljamo znatno višji delež članstva med respondenti SDSU. Enaka je ugotovitev glede članstva oz. neaktivnega članstva drugih prostovoljnih združenjih in študentskih društev.

4.2.7 Merjenje notranje in zunanje politične učinkovitosti

Pri merjenju politične učinkovitosti merimo percepcijo osebe glede na odnos vladajočih entitet in osebnostno dimenzijo. Notranjo in zunanjo politično učinkovitost opredelimo kot psihološki politični angažma.

Kot smo že navedli predhodno, je politična učinkovitost sestavljena iz dveh konstruktov; osebnostnega občutka za učinkovitost, ki je poznan kot notranja učinkovitost, in bolj sistemsko orientiran občutek učinkovitosti, ki je poznan kot zunanja učinkovitost (Balch v Niemi in drugi 1991; Coleman in Davis v Niemi in drugi 1991; Converse v Niemi in drugi 1991, 1408).

Z notranjo politično učinkovitostjo označujemo »/.../ prepričanje nekoga v lastno sposobnost razumeti in učinkovito sodelovati v političnem procesu« (Niemi in drugi 1991, 1407), z zunanjo učinkovitostjo označujemo »/.../ prepričanje nekoga o odzivnosti vladnih entitet in političnih institucij na zahteve državljanov (Niemi in drugi 1991, 1408).

Na notranjo politično učinkovitost vpliva tudi (ne)znanje o politiki, s tem imamo v mislih poznavanje politike oz. »/.../raven dejanskih informacij o politiki, ki so shranjene v dolgoročnem spominu« (Delli Carpini in Keetler v Reichert 2016, 222).

Empirično zbrani podatki povezujejo (ne)znanje o politiki z bolj ali manj stabilnim in konsistentnim političnim vedenjem. Znanje o politiki pomaga državljanom pri doseganju

lastnih interesov, ki so v skladu z njihovim prepričanjem in preferencami. Prav tako znanje o politiki promovira demokratične vrednote, uvaja zaupanje v politični sistem in motivira politično participacijo (Galston v Reichert 2016, 222).

Raziskovalci so pri sestavi vprašalnika uporabili trditve, ki se sicer uporabljajo pri preučevanju notranje in zunanje politične učinkovitosti. Prva in druga trditev v Tabeli 4.9 spadata v vprašalnik, ki so ga razvili v CPS, tretjo trditev pa so uporabili v nacionalni volilni študiji ZDA leta 1988 (Niemi in drugi 1991, 1408).

Četrta trditev je podobna trditvi »Mislim, da sem bolje informiran o politiki in vladanju kot večina«,⁶³ ki je bila tudi prvič uporabljena v zgoraj omenjeni volilni študiji (Niemi in drugi 1991, 1408).

⁶³ ang=»I think that I am better informed about politics and government than most people. (INFORMED)«, ki je prav tako pogosto uporabljena pri ugotavljanju politične učinkovitosti.

Tabela 4.9: Izraženo (ne)strinjanje s trditvami respondenti UL

	V CELOTI SE STRINJAM		V GLAVNEM SE STRINJAM		NITI STRINJAM, NITI NE STRINJAM		V GLAVNEM SE <u>NE</u> STRINJAM		SPLOH SE <u>NE</u> STRINJAM		NE VEM	
	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU
1/ Ljudje, kot sem jaz, nimajo nobene besede pri tem, kaj počne vlada.	17,0	7,2	30,8	26,8	26,2	25,4	18,5	31,8	4,4	7,2	3,0	1,2
2/ Mislim, da vlado ne zanima dosti, kaj mislijo ljudje, kot sem jaz.	17,1	12,2	34,0	40,5	26,7	20,8	16,6	22,0	2,9	3,7	2,6	0,5
3/ Zdi se mi, da imam precej dobro predstavo o pomembnih političnih vprašanjih, s katerimi se sooča Slovenija/ZDA.	8,3	5,4	30,3	38,8	33,1	24,6	16,8	25,1	5,4	5,1	6,2	0,5
4/ Mislim, da je v Sloveniji oz. v ZDA večina ljudi bolje kot jaz seznanjena s pomembnimi političnimi vprašanji.	5,0	6,9	19,6	34,0	33,5	27,8	22,9	24,7	10,3	5,2	8,7	0,8

* Študenti so ocenjevali na lestvici od 1 do 5, kjer 1 pomeni, da stvar **v celoti se strinjam**, 5 pa pomeni, da je stvar **sploh se ne strinjam**.

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 17) in Haček in Redlin (2017).

S prvo trditvijo »Ljudje, kot sem jaz, nimajo nobene besede pri tem, kaj počne vlada« se v celoti oz. v glavnem strinja 47,8 odstotka respondentov UL in 34 odstotkov respondentov SDSU. Z drugo trditvijo »Mislim, da vlade ne zanima dosti, kaj mislijo ljudje, kot sem jaz« se v celoti oz. v glavnem strinja 51,1 odstotka respondentov UL in 52,7 odstotkov respondentov SDSU. S tretjo trditvijo »Zdi se mi, da imam precej dobro predstav o pomembnih političnih vprašanjih, s katerimi se sooča Slovenija oz. v primeru respondentov SDSU »se soočajo ZDA«, se v glavnem ne strinja oz. se sploh ne strinja 22,2 odstotka respondentov UL in 30,2 odstotka respondentov SDSU.

S četrto trditvijo »Mislim, da je v Sloveniji oz. v ZDA večina ljudi bolje kot jaz seznanjena s pomembnimi političnimi vprašanji« se v glavnem ne strinja oz. se sploh ne strinja 33,2 odstotka respondentov UL in 29,9 odstotka respondentov SDSU.

Prva in druga trditev v Tabeli 4.9 (»Ljudje, kot sem jaz, nimajo nobene besede pri tem, kaj počne vlada« in »Mislim, da vlade ne zanima dosti, kaj mislijo ljudje kot sem jaz«) merita percepcijo posameznika, »/.../da so politične elite in institucije odzivne na posameznikove poskuse vplivanja na politične odločitve teh elit in institucij« (Miheljak v Kirbiš 2011; Morrell v Kirbiš 2011; Southwell in Pirsch v Kirbiš 2011; Hajdar in Beck v Kirbiš 2011, 225). Samoocena posameznika izraža njegovo (ne)zmožnost vplivati na državno politiko, kar je povezano s posameznikovo (ne)zmožnostjo razumeti in sodelovati v politiki. Kot posledica tega prihaja do odtujenosti med posameznikom in politiko zaradi razdalje med pričakovanji posameznika in politične resničnosti.

Iz Tabele 4.9 je razvidno, da se 22,9 odstotka respondentov UL v glavnem oz. v celoti ne strinja s prvo trditvijo. Rezultat je podoben izsledkom raziskave Mladinskega sveta Slovenije »Le 15 odstotkov mladih pravi, da njihov glas "zelo" ali "nekoliko" vpliva na državne institucije, 25 odstotkov pa, da vpliva na lokalne institucije« (Mladinski svet Slovenije 2015, 2).

Z drugo trditvijo v Tabeli 4.9 »Mislim, da vlade ne zanima dosti, kaj mislijo ljudje, kot sem jaz«, ki izraža, kar stroka opredeljuje kot politično nemoč,⁶⁴ se v celoti oz. v glavnem strinja 51,1 odstotka respondentov UL in nekoliko več 52,7 odstotka respondentov SDSU. Ta trditev se navezuje na multidimenzionalni koncept politične odtujenosti, katerega je opredelil že leta 1973 David Nachmias (1974) kot štiri različne oblike, in sicer

⁶⁴ Posameznik zaznava, da njegova dejanja ne morejo povzročiti želenega političnega izida (Nachmais 1974, 479).

kot nemoč posameznika, da kakorkoli vpliva na politiko oz. politične odločitve in zato političnih aktivnosti ne izvaja, kar vodi v umik iz političnih aktivnosti, sledi nezaupanje do političnih subjektov in procesov, zaradi česar posameznik začne izvajati ilegalne oblike politične participacije, sledi brezsmiselnost, sicer se posameznik udeležuje volitev, vendar pa temu ne pripisuje nihče pomena, in nazadnje še izolacija iz političnega reda, kar vodi v sodelovanje v protikulturnih aktivnostih.

Tretja in četrta trditev sta kazalnika notranje politične učinkovitosti in merita percepcijo anketiranih oseb glede na to, koliko lahko oni sami vplivajo na politične dogodke in tudi na odločitve političnih elit (Miheljak v Kirbiš 2011; Morrell v Kirbiš 2011; Southwell in Pirsch v Kirbiš 2011, 224).

Tretjo trditev v Tabeli 4.9 lahko opredelimo kot neposredno posledico zanimanja za politiko, saj bi si povsem brez zanimanja zelo težko ustvarili dobro predstavo o pomembnih političnih vprašanjih. »Zdi se mi, da imam precej dobro predstavo o pomembnih političnih vprašanjih, s katerimi se soočajo Republiki Sloveniji/ZDA«.

Raziskave kažejo, da v negativnem smislu vplivajo na posameznikovo politično participacijo njegovo nezanimanje za politiko, ki izvira iz občutkov nezaupanja v politike, politične in državne institucije in negativni občutki lastne nekompetence za politično delovanje (Kim in Han v Lavrič in drugi 2011; Torney-Purta in drugi v Lavrič in drugi 2011; Grönlund in Setälä v Lavrič in drugi 2011; Hadjara in Beck v Lavrič in drugi 2011, 187). Seveda velja tudi *vice versa*, da torej politična participacija vzajemno vpliva na politične usmeritve (Finkel v Lavrič in drugi 2011, 187).

Strokovna literatura opredeljuje to posameznikovo (ne)zmožnost kot notranjo politično (ne)učinkovitost. Po Norrisonovi se (1996, 478) notranja politična neučinkovitost meri po tem, kako močan je občutek državljana, da lahko vpliva na lokalno in državno politiko.

Tako je posledično zanimanje posameznika za politiko in njegova samoocena o stopnji njegovega lastnega poznavanja politike nižja. Razvidno je, da se 38,6 odstotka respondentov UL v glavnem oz. v večini strinja, da imajo precej dobro predstavo o pomembnih političnih vprašanjih. Nekoliko več respondentov SDSU 44,2 odstotka se s to trditvijo v celoti oz. v glavnem strinja.

Zadnja četrta trditev je povezana s tretjo trditvijo. »Mislim, da je v Republiki Sloveniji/ZDA večina ljudi bolje kot jaz seznanjena s pomembnimi političnimi

vprašani». Odstotek respondentov UL, ki se v celoti oz. v glavnem strinjajo s to trditvijo, je 24,6, kar je primerljivo z deležem tistih, ki se v glavnem oz. v celoti ne strinjajo s tretjo trditvijo, teh je 22,2 odstotka.

Politika v vsebinskem smislu mladih ne zanima. To potrjujejo tudi izsledki raziskave Mladinskega sveta Slovenije (2015), da kar ».../62 odstotkov mladih nikoli ne gleda političnih razprav na televiziji, pogosteje pa jih gleda starejša mladina« (Mladinski svet Slovenije 2015, 2–3).

Odstotek respondentov SDSU, ki se v celoti oz. v glavnem strinjajo s to trditvijo, je 40,9, kar se razlikuje z deležem tistih, ki se v glavnem oz. v celoti ne strinjajo s tretjo trditvijo, teh je 30,2 odstotka.

Glavne ugotovitve:

Respondenti UL izražajo višjo stopnjo strinjanja glede prve trditve, s čimer pa izražajo višjo stopnjo notranjepolitične neučinkovitosti.

Razlika glede drugega strinjanja oz. strinjanja v celoti z drugo trditvijo med respondenti obeh univerz je minimalna, in sicer za 1,6 odstotka respondentov SDSU, ki meni, da vlade ne zanima, kaj menijo oni kot posamezniki.

Respondenti SDSU izražajo višjo stopnjo strinjanja glede tretje trditve. S tem izražajo višjo stopnjo samoocene kompetence oz. poznavanja razmer.

Respondenti SDSU izražajo višjo stopnjo nestrinjanja glede četrte trditve. S tem izražajo višjo stopnjo samoocene kompetence glede seznanjenosti s političnimi vprašanji v državi.

4.2.8 Konvencionalna in nekonvencionalna politična participacija

Aktivno državljanstvo razumemo kot temelj delovanja sodobnih demokracij. V Tabeli 4.10 so navedene konvencionalne in nekonvencionalne oblike politične participacije; torej neposredne dejavnosti do formalnih političnih institucij in političnih akterjev; politikov in političnih strank. Vemo, da lahko konvencionalno in nekonvencionalno politično participacijo opredelimo kot »dejanja, ki se lahko izvajajo individualno ali

kolektivno in intrinzično zadevajo oblikovanje družbe, v kateri živimo« (Vromen v Lavrič in drugi 2011, 180).

Odgovori, zbrani v Tabeli 4.10, prikazujejo bistvo aktivnega državljana. Navedene so aktivnosti posameznikov, ki jih opredeljujemo kot konvencionalna in nekonvencionalna participacija. Gre za dejanja oz. dejavnost(i), ki jih opravijo državljani »v neposrednem odnosu do formalnih institucij vladanja in konvencionalnih političnih akterjev – političnih strank in politikov« (Parry in drugi v Lavrič in drugi 2011; Torney-Purta in Richardson v Lavrič in drugi 2011; Claggett in Pollock v Lavrič in drugi 2011; Ekman in Amnå 2009 v Lavrič in drugi 2011, 180), katerih cilj je vplivati posredno na izbiro ljudi, ki oblikujejo javno politiko (Verba in drugi v Lavrič in drugi 2011; Kaase in Marsh v Lavrič in drugi 2011; Parry in drugi v Lavrič in drugi 2011; Brezovšek v Lavrič in drugi 2011, 181), oz. na oblikovanje ali izvajanje javne politike.

Podpisovanje peticij, sodelovanje v bojkotu in trditev »Se udeležil demonstracij« opredelimo kot udeležbo v mirnih sprevodih oz. sedeči protesti v skladu z Daltonovo opredelitvijo in jih uvrstimo med nekonvencionalne oblike politične participacije (Dalton v Della Porta 2003, 69).

V skladu z Milbrathovo (1965) opredelitvijo hierarhije politične participacije opredelimo trditev »Se udeležil političnega sestanka ali shoda« kot udeležbo na sestankih, ki sodi med t. i. prehodne aktivnosti, trditev »Imel stik ali poskušal priti v stik s politikom ali političnim funkcionarjem, da bi tako izrazil svoje poglede« kot stik s političnimi voditelji, ki sodijo med prehodne aktivnosti, trditev »Prispeval ali zbral denar za neko družbeno ali politično aktivnost«, opredelimo pogojno kot finančno pomoč stranki, ki sodi med prehodne aktivnosti.

Vpliva politike se mladi zavedajo, vendar politične institucije in elite zaznavajo kot neodzivne (Bennett v Lavrič in drugi 2011; Marsh in drugi v Lavrič in drugi 2011; Berry 2008 v Lavrič in drugi 2011, 178). Mladi imajo občutek politične nemoči in občutek odtujenosti od političnega sistema. Prav zato ne izvajajo konvencionalnih, pač pa posegajo po nekonvencionalnih oblikah politične participacije. »Mladi so bistveno pogostejše dejavni v individualiziranih in IKT-oblikah politične participacije « (Lavrič in drugi 2011, 202).

Nekonvencionalne oblike politične participacije lahko razumemo kot alternativo in postajajo postopoma gradnik demokracije. Nekonvencionalne oblike politične participacije so tako potencial, ki državljanom omogoča izražanje in tudi pripravljenost konfrontacije političnim elitam (Inglehart v Lavrič in drugi 2011; Dalton in van Sickle v 2005; Inglehart in Welzel v Lavrič in drugi 2011; Welzel v Lavrič in drugi 2011, 189).

Tabela 4.10: Različne oblike politične participacije respondenti UL in SDSU

	... STE TO POČELI KDAJ V PRETEKLEM LETU		... STE TO POČELI V BOLJ ODDALJENI PRETEKLO STI		... TEGA ŠE NISTE POČELI, VENDAR STE PRIPRAVLJENI TO POČETI		... TEGA ŠE NISTE POČELI IN TUDI NE BI POČELI, NE GLEDE NA OKOLIŠČINE		NE VEM	
	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU	UL	SDSU
1/ Podpisal peticijo.	29,8	31,5	25,2	19,3	27,8	42,0	13,6	5,5	3,6	1,4
2/ Bojkotiral ali namenoma kupil določen proizvod zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov.	13,0	12,5	18,2	9,7	37,1	44,6	23,9	28,8	7,9	3,8
3/ Se udeležil demonstracij.	8,7	8,2	22,3	16,1	41,0	50,5	23,6	19,6	4,5	5,1
4/ Se udeležil političnega sestanka ali shoda.	7,9	7,3	15,9	13,2	34,4	49,0	35,9	27,3	6,0	2,7
5/ Imel stik ali poskušal priti v stik s politikom ali političnim funkcionarjem, da bi tako izrazil svoje poglede.	5,3	5,1	12,8	8,6	34,4	43,8	40,7	39,1	6,8	2,9
6/ Prispeval ali zbral denar za neko družbeno ali politično aktivnost.	7,1	12,0	15,1	18,4	31,0	40,4	36,1	26,3	10,6	2,4
7/ Stopil v stik z množičnimi mediji, ali v njih nastopil, da bi tako izrazil svoje poglede.	4,6	3,8	12,2	3,9	31,3	36,7	43,4	52,4	8,6	2,2
8/ Pridružil internetnemu političnemu forumu ali razpravni skupini.	13,9	3,7	17,5	4,6	28,6	30,3	31,6	58,2	8,4	3,0

*Študenti so ocenjevali na lestvici od 1 do 5, kjer **1** pomeni, da stvar **v celoti se strinjam**, **5** pa pomeni, da je stvar **sploh se ne strinjam**.

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 18–17) in Haček in Redlin (2017).

Nekonvencionalna (protestna) politična participacija je bila merjena s prvimi tremi spremenljivkami, kjer so respondenti navedli svojo (ne)aktivnost glede trditve; v preteklem letu; v bolj oddaljeni preteklosti; tega niso počeli, vendar pa so pripravljeni početi in tega še niste počeli in tudi ne bi počeli ne glede na okoliščine.

Konvencionalna politična participacija je bila merjena z drugimi tremi spremenljivkami, kjer so respondenti navedli svojo (ne)aktivnost glede trditve; v preteklem letu; v bolj oddaljeni preteklosti tega niso počeli, vendar pa so pripravljeni početi in tega še niste počeli in tudi ne bi počeli, ne glede na okoliščine.

Trditvi »Stopil v stik z množičnimi mediji, ali v njih nastopil, da bi tako izrazil svoje poglede« in »Pridružil internetnemu političnemu forumu ali razpravni skupini« uvrstimo med nekonvencionalne oblike politične participacije, opredelimo jih kot civilnodružbeno participacijo. Z izvedbo obeh aktivnosti je posameznik orientiran k širšim družbenim vprašanjem, ki so zgolj implicitno politična vprašanja, zajemajo pa predvsem prostovoljni angažma.

Izjema je spremenljivka, ki se nanaša na (ne)aktivnosti; tega niso počeli, vendar pa so pripravljeni početi, ki »meri psihološko pripravljenost za vedenje« (Kirbiš 2011, 47).

Razvidno je, da 55 odstotkov respondentov UL bodisi v preteklem letu ali več izvedlo to obliko konvencionalne politične participacije. Nadalje je razvidno, da je pripravljenih podpisati peticijo še nadaljnjih 27,8 odstotka respondentov. Skupaj tako 82,8 odstotka vprašanih navaja, da so izvedli oz. so pripravljeni izvesti to obliko participacije. V zadnjem letu ali v preteklosti je 31,2 odstotka respondentov UL bojkotiralo ali namenoma kupilo določen proizvod zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov. Nadaljnjih 37,1 odstotka respondentov UL je izrazilo pripravljenost, da bi to storili v prihodnosti. Skupaj tako 68,3 odstotkov respondentov UL potrjuje izvedbo in pripravljenosti izvedbe te oblike participacije. V zadnjem letu ali več se je udeležilo demonstracij 31 odstotkov respondentov UL. Nadaljnjih 41 odstotkov anketiranih študentov in študentk UL se je pripravljenih udeležiti demonstracij v prihodnosti. V preteklosti enega leta ali več se je 23,8 odstotka anketiranih UL udeležilo političnega sestanka ali političnega shoda bodisi v preteklem letu bodisi v več letih. Pripravljenost udeležbe na političnem sestanku ali političnem shodu je izrazilo še nadaljnjih 34,4 odstotka respondentov UL. Stik ali poskus stika s politikom ali političnim funkcionarjem, da bi izrazili svoje poglede, je v preteklem letu ali več izvršilo 18,1 odstotka respondentov UL. Nadaljnjih 34,4 odstotka je izrazilo

svojo pripravljenost, da to storijo v prihodnosti. Da so prispevali ali zbrali denar za neko družbeno in politično aktivnost v času zadnjega leta oz. so to že storili v preteklost je potrdilo 22,2 odstotka respondentov UL. Pripravljenost, da bi to storili v prihodnosti, je izrazilo 31 odstotkov vprašanih. Da so v času zadnjega leta oz. da so še stopili v stik z množičnimi mediji, ali v njih nastopili, da so tako izrazili svoje poglede, je izjavilo 16,8 odstotkov respondentov UL. Nadaljnjih 31,3 jih je to pripravljenih storiti v prihodnosti. V zadnjem letu oz. v preteklosti se je 31,4 odstotka respondentov UL pridružilo internetnemu političnemu forumu ali razpravni skupini. O tem, da bi to storili v prihodnosti, razmišlja 28,6 anketiranih študentov in študentk.

S pregledom opredelitev glede trditev v Tabeli 4.10 ugotavljamo, da je največ respondentov SDSU podpisalo peticijo, bodisi v preteklem letu bodisi več let, skupno je to obliko konvencionalne participacije izvedlo 50,8 odstotkov. Nadalje je razvidno, da je pripravljenih podpisati peticijo še nadaljnjih 42 odstotkov. Skupaj 92,8 odstotka respondentov navaja, da so izvedli oz. so pripravljeni izvesti to obliko participacije. V zadnjem letu ali preteklosti je 22,2 odstotka respondentov SDSU bojkotiralo ali namenoma kupilo določen proizvod zaradi ekoloških, političnih ali etičnih razlogov. Nadaljnjih 44,6 odstotka respondentov SDSU je izrazilo pripravljenost, da bi to storili v prihodnosti. Skupaj 66,8 odstotkov respondentov tako potrjuje izvedbo in pripravljenosti izvedbe te oblike participacije. 22,0 odstotkov respondentov SDSU se je udeležilo demonstracij, bodisi v preteklem letu bodisi v več letih. Nadaljnjih 50,8 odstotkov respondentov SDSU se je pripravljenih udeležiti demonstracij v prihodnosti. Skupaj 77,8 odstotkov respondentov SDSU potrjuje izvedbo in pripravljenosti izvedbe te oblike participacije. V preteklosti se je 20,5 odstotka respondentov SDSU udeležilo političnega sestanka ali političnega shoda, bodisi v preteklem letu bodisi v več letih. Pripravljenost udeležbe na političnem sestanku ali političnem shodu izrazilo še nadaljnjih 49 odstotkov respondentov SDSU. Stik ali poskus stika s politikom ali političnim funkcionarjem, z namenom, da bi izrazili svoje poglede, je v preteklem letu ali večje izvršilo 18,1 odstotka respondentov SDSU. Nadaljnjih 34,4 odstotka je izrazilo svojo pripravljenost, da to storijo. Da so prispevali ali zbrali denar za neko družbeno in politično aktivnost v času zadnjega leta oz. so to v preteklosti že storili, je izrazilo 22,2 odstotka respondentov SDSU. Da so v času zadnjega leta oz. da so še stopili v stik z množičnimi mediji, ali v njih nastopili, da so tako izrazili svoje poglede, je izjavilo 16,8 odstotkov respondentov

SDSU. V zadnjem letu oz. v preteklosti se je 31,4 odstotka respondentov SDSU pridružilo internetnemu političnemu forumu ali razpravni skupini.

Glavne ugotovitve:

Respondenti UL so bili aktivnejši pri podpisovanju peticij; 55 odstotkov, respondenti SDSU; 50,8.

Respondenti UL so bili aktivnejši pri bojkotu določenega proizvoda iz ekoloških, političnih ali etičnih razlogov; 31,2 odstotka, respondenti SDSU; 22,2 odstotka.

Respondenti UL so bili aktivnejši pri udeležbi na demonstracijah; 31 odstotkov, respondenti SDSU; 24,3 odstotka.

Respondenti UL so se bili aktivnejši pri udeležbi na političnih sestankih/shodih; 23,8 odstotka, respondenti SDSU; 20,5 odstotka.

Respondenti UL so se bili aktivnejši pri vzpostavitvi stika oz. so poskušali priti v stik s politikom ali političnim funkcionarjem, da bi tako izrazili svoje poglede; 18,1 odstotka, respondenti SDSU; 13,7 odstotka.

Respondenti UL so se bili aktivnejši pri vzpostavitvi stika oz. so poskušali priti v stik s politikom ali političnim funkcionarjem, da bi tako izrazili svoje poglede; 18,1 odstotka, respondenti SDSU; 13,7 odstotka.

Respondenti SDSU so bili aktivnejši pri zbiranju in prispevanju denarja za neko družbeno ali politično aktivnost; 30,4, odstotka respondenti UL; 22,2 odstotka.

Respondenti UL so bili aktivnejši pri vzpostavitvi stikov z množičnimi mediji, ali so v njih nastopili, da bi tako izrazili svoje poglede; 16,8 odstotka, respondenti SDSU; 7,7 odstotka.

Respondenti UL so bili aktivnejši pri pridruževanju internetnim političnim forumom ali razpravnim skupinam; 31,4 odstotka, respondenti SDSU; 8,3 odstotka.

Respondenti UL so z izjemo ene trditve izrazili višjo stopnjo samoocene pri vseh ostalih aktivnostih.

4.2.1 Samoocena respondentov

Aktivnega državljana razumemo kot osebo, ki je aktivna na vseh področjih javnega življenja. Samoocena se nanaša na lastno politično aktivnost, torej jo razumemo kot subjektivno samooceno agregata dejanj na področju celotne javne participacije. Vrednote samoizražanja v največji meri doprinesejo k tvorbi in utrjevanju demokracije (Inglehart in Welzel v Kirbiš 2011, 151). V Tabeli 4.11, ki se nanaša na samooceno respondentov obeh univerz glede samooceno aktivnega državljanstva, podobno kot v Tabeli 4.6, ki prikazuje psihološki politični angažma respondentov obeh univerz za politiko.

Tabela 4.11: Samoocena respondentov UL in SDSU – aktiven državljan

	UL		SDSU	
	N=1.431	%	N=765	%
1=ZELO PASIVEN	78	5,5	41	5,4
2	342	23,9	218	28,5
3	619	43,3	385	50,3
4	326	22,8	101	13,2
5=ZELO AKTIVEN	66	4,6	19	2,5
NE VEM			1	0,1

Vir: Prirejeno po Haček in drugi (2016, 18–17) in Haček in Redlin (2017).

V Tabeli 4.11 so navedeni odgovori respondentov UL in respondentov SDSU, ki se nanašajo na njihovo samooceno glede njihove participacije. Večina, 43,3 odstotka respondentov, se je ocenila s srednjo oceno. Za zelo aktivne oz. aktivne državljane (ocena 4 ali 5) se je opredelilo skupaj 27,4 odstotka respondentov. Kot zelo pasivni oz. pasivni državljani se je opredelilo 29,4 odstotka respondentov.

Večina, 50,3 odstotka respondentov se je ocenilo s srednjo oceno. Za zelo aktivne oz. aktivne državljane (ocena 4 ali 5) se je opredelilo skupaj 15,7 odstotka respondentov. Kot zelo pasivni ali pasivni državljani so se ocenili 33,9 odstotka respondentov.

Kot ugotavljajo avtorji Končnega poročila (Haček in drugi 2016), ni zaznati večjih razlik med respondenti UL, glede na smer njihovega študija in višjo stopnjo ocene aktivnega državljana. Tako se je kot zelo aktivne in aktivne državljane ocenilo 27,1 odstotka

družboslovcev in humanistov in 28,2 odstotka tistih, ki študirajo na umetniških akademijah, in 27,7 odstotka tistih, ki študirajo naravoslovje, tehniko in medicino.

Opravili smo tudi analizo glede smeri študija in višjo stopnjo ocene aktivnega državljana. Tako med respondenti SDSU glede na smer študija nismo ugotovili večjih razlik. Za zelo aktivne in aktivne se je opredelilo 17,7 odstotka tistih, ki študirajo na umetniških akademijah, 16,5 odstotka družboslovcev in humanistov in 15,1 odstotka tistih, ki študirajo naravoslovje, tehniko in medicino.

Glavne ugotovitve:

Odstotek respondentov na obeh univerzah, ki se ocenjuje kot zelo pasivne je skoraj povsem enak; 5,5 odstotka respondentov UL in 5,4 odstotka SDSU.

Višji odstotek respondentov SDSU se opredeljuje za pasivne, in sicer 28,5 odstotka, takih respondentov UL je 23,9 odstotka.

Takih, ki so se ocenili s srednjo oceno, je več med respondenti SDSU, in sicer; 55,3 odstotka, med respondenti UL je takih 43,3 odstotka.

Za aktivnega državljana se je opredelilo 22,8 odstotka respondentov UL in 13,2 odstotka SDSU.

Za zelo aktivnega državljana se je opredelilo več respondentov UL, in sicer 4,6 odstotka, med respondenti SDSU je takih 2,5 odstotka.

Glede na smer študija pri respondentih UL in SDSU, kot je navedeno zgoraj, nismo zaznali večjih razlik.

Respondenti UL tako izražajo višjo stopnjo samoocen aktivnega državljana.

5 ZAKLJUČEK

Izhajajoč iz sklepa Klingemanna (v Kirbiš 2011, 93), da med demokratičnimi državami obstajajo tri ločnice, in sicer prva med ZDA in Evropo, druga pa med Zahodno in Vzhodno Evropo je magistrsko delo usmerjeno predvsem v iskanje različnosti v izraženih ocenah glede stališč in samih dejanj vseh treh oblik javne participacije respondentov in respondentk obeh univerz.

Na podlagi predhodnega preučevanja je bila postavljena hipoteza⁶⁵ magistrskega dela. Ta je bila prvič oprta na pričakovan vpliv preteklosti, kot pomemben dejavnik javne participacije posameznika, kajti v pričujočem magistrskem delu primerjamo dva politična sistema z diametralno različno preteklostjo. Literatura tudi navaja (Pribersky v Kirbiš 2011; Linz in Stepan v Kirbiš 2011; Plasser in Pribersky v Kirbiš 2011; Wessels in Klingeman v Kirbiš 2011; Tomšič v Kirbiš 2011; Jacobs in drugi v Kirbiš 2011, 52), da so v postkomunističnih družbah prisotni elementi podložniške kulture. Za slednjo je značilna percepcija hierarhičnosti družbe, avtoritarne vrednote in odnos prebivalcev, kateri je podrediv in pasiven, z izrazitim občutkom nezmožnosti vplivanja na oblast (Tomšič v Kirbiš 2011; Makarovič in Tomšič v Kirbiš 2011, 52). Kot drugič pa je bila hipoteza oprta tudi na vpliv socio-ekonomskih razlik, ker te pomembno vplivajo na vzpostavitev demokratične politične kulture, ter nastanek, razvoj, delovanje in obstoj demokratičnih političnih institucij (Lipset v Kirbiš 2011; Inglehart v Kirbiš 2011; Dalton v Kirbiš 2011; Inglehart in Welzel v Kirbiš 2011; Welzel v Kirbiš 2011, 9). Socio-ekonomske dejavnike prav tako razumemo kot bistvene za vzpostavitev okolja, kjer so posamezniki oz. posameznice s strani širšega okolja stimulirani, da so javno aktivni. Omeniti velja tudi, da so mladi v RS tudi s strani Evropske unije stimulirani za aktivno državljanstvo. Tako je Svet Evropske unije dne 27. novembra 2009 sprejel Resolucijo o prenovljenem okviru za evropsko sodelovanje na področju mladine (2010–2018)⁶⁶, »ki otroke in mladino obravnava kot eno glavnih prednostnih področij« (Svet Evropske unije 2009, 1).

⁶⁵ »Stopnja aktivnega državljanstva med ameriški študenti je na višji ravni kot med slovenskimi«

⁶⁶ Resolucija sveta z dne 27. novembra 2009 o prenovljenem okviru za evropsko sodelovanje na področju mladine (2010–2018). Dostopno prek: http://www.mladi-in-obcina.si/wp-content/uploads/Knjiznica/zakonodaja/Evropsko_sodelovanje.pdf. (10. december 2017).

Čeprav sta Fuchs in Klingemann (v Kirbiš 2011, 112) sklenila, da obstojijo kulturne in civilizacijske delitve in se avtorja ob tem strinjata z Huntingtonovo tezo o razlikah med civilizacijami vendar menita, da ne obstoji jasna ločnica delitve med demokratičnimi državami, pač pa gre za »kontinuiran upad indikatorjev demokratične skupnosti« (Fuchs in Klingemann v Kirbiš 2011, 112).

V veliki večini razlike med odgovori respondentov UL in SDSU niso tako očitne, da bi potrjevale »kontinuiran upad indikatorjev demokratične skupnosti« (Fuchs in Klingemann v Kirbiš 2011, 112), glavna ugotovitev opravljene sekundarne analize nasprotno utemeljuje, da so respondenti UL v nekaterih sklopih raziskave podajali višjo stopnjo samoocene glede značilnosti in dejanj, ki jih opredelimo za aktivnega državljana od respondentov SDSU.

S tem se potrjujejo ugotovitve Klingemannna (v Kirbiš 2011, 93) o nizki stopnji razlik politične kulture med državami bivše socialistične ureditve, kamor sodi RS, in utrjenimi zahodnoevropskimi državami, ki se bistveno ne razlikujejo od ZDA.

Še posebej poudarimo ugotovitve, ki so razvidne iz tabele 4.5, o samooceni respondentov, ki se nanašajo na politično, civilnodružbeno participacijo in koncept »dobrega državljana« po Almondu in Verbi (1963). Razvidno je, da so sicer respondenti SDSU izrazili višje ocene pri vseh ostalih trditvah, razen pri prvi. Respondenti UL so prvo trditev »Vedno sodelovati na volitvah« ocenili višje. Ob tem moramo upoštevati zlasti pomen volitev za demokracijo, saj so volitve in izražena volilna participacija bistven del v procesu »izkazovanja volje in soglasja vladanih« (Barens v Kirbiš 2011, 185).

Na ramenih »/(političnih) odločevalcev, ki pogosto svoje sektorske politike skrbno branijo pred »vdorom« mladinske razsežnosti« (Lavrič in ostali 2011, 5), je velika odgovornost, še posebej v tem času, ko so demografska gibanja, zlasti v RS neusmiljena. Zato zaključim z mislijo, katero je objavil Darko Štrajn na spletnem omrežju Twitter. »Nezanimanje mladih za politiko je produkt zanimanja politike (in vladajoče ideologije) za mlade« (Štrajn 2013, 21. december).

6 LITERATURA

1. »Aktivno državljanstvo in domovina«. 2013. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za proučevanje upravno-političnih procesov in institucij. Dostopno prek: <https://www.zrss.si/projektiess/default.asp?pr=12> (9. December 2017).
2. Almond, A. Gabriel in Sydney Verba. 1963. *Civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
3. Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba *cf, Rdeča zbirka.
4. Andragoški center Republike Slovenije. 1996. *Zgodovina izobraževanja odraslih v Sloveniji 1945-1990*. Dostopno prek: <http://arhiv.acs.si/skenirana%20porocila/1996/Zgodovina%20IO.pdf> (12. september 2017).
5. Babnik, Jure, Tanja Baumkircher, Tadej Beočanin, Alenka Blazinšek, Primož Brvar, Alenka Gril, Matej Cepin, Primož Ferjančič, Andrej Fištravec, Sandi Hribar, Dženi Rostohar in Janez Škulj. 2009. *Vključevanje, participacija in aktivno državljanstvo preko članskih oblik mladinskega dela : zbornik posveta*. Ljubljana: Movit NA Mladina.
6. Berghe, Pierre L. van den. 1992. Moderna država: oblikovalka nacije ali uničevalka nacij. *Teorija in praksa* 29 (11–12): 1068–1079.
7. Bitensky, H. Susan. 1991. *Theoretical Foundations for a Right to Education under the U.S. Constitution: A Beginning to the End of the National Education Crisis*. Dostopno prek: <http://digitalcommons.law.msu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=facpubs> (27. oktober 2017).
8. Bowles, Nigel in Robert K. McMahon. 2014. *Government and Politics of the United States*. London: Palgrave Macmillan.
9. Brezovšek, Marjan in Simona Kukovič. 2012. Demokracija in participacija na lokalni ravni (konceptualni vidik). V *Lokalna demokracija IV: Aktualni problemi slovenske lokalne demokracije*, ur. Irena Bačlija, 19–37. Maribor: Lex Localis, Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila Maribor.
10. Brezovšek, Marjan, Miro Haček in Simona Kukovič. 2016. Slovenska država in politika. Ljubljana: Založba FDV.
11. Brezovšek, Marjan. 1995. Politična participacija. *Teorija in praksa* 32 (3–4): 199–211.
12. --- 2002. Volitve in politično predstavništvo. V *Parlamentarne volitve 2000*, ur. Fink Hafner Danica in Tomaž Boh, 51–65. Ljubljana. Fakulteta za družbene vede.

13. Bučar-Ručman, Aleš. 2014. *Migracije in kriminaliteta: pogled čez meje in stereotipe*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
14. Center za proučevanje upravno-političnih procesov in institucij. 2009. *Aktivno državljanstvo in domoljubje med mladimi: Primerjava slovenskih in ameriških učencev*. Dostopno prek: <http://www.cpu.si/bilateralni-projekti/> (21. julij 2017).
15. Chomsky, Noah. 2002. *Understanding Power: The Indispensable Chomsky*. New York: The New Press.
16. --- Twitter objava. December 3, 2016, 8:09 PM. Dostopno prek: <https://twitter.com/noamchomsky/status/805262729732911106> (30. november 2017).
17. Cotič, Alenka. 1989. Politični pluralizem kot izhodišče politike. *Teorija in praksa* 26 (6/7): 814–816.
18. Craig, C. Stephen, Richard G. Niemi in Glenn E. Silve. 1990. Political Efficiency and Trust. A Report on the NES Pilot Study Items. *Political Behavior* 12 (3): 289–314.
19. Crick, Bernard. 1998. *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools, the Crick report*. Dostopno prek: <http://dera.ioe.ac.uk/4385/1/crickreport1998.pdf> (26. julij 2017).
20. Dahl, A. Robert. 1989. *Democracy and its critics*. New Heaven: Yale University Press.
21. --- 1997. *Uvod v teorijo demokracije*. Ljubljana: Založba Krična.
22. Dalton, J. Rassel. 2008. *The Good Citizen: How a Younger Generation Is Reshaping American Politics*. Washington: CQ Press.
23. Debeljak, Aleš. 2004. *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Založba Sophia.
24. Della Porta, Donatella. 2003. *Temelji politične znanosti*. Ljubljana: Založba Sophia.
25. Denters, Sebastianus, Oscar Gabriel in Mariano Torcal. 2007. Political confidence in representative democracies: socio-cultural vs. political explanations V *Citizenship and Involvement in European Democracies: A comparative analysis*, ur. Jan W. Den Deth, José Ramón Montero in Andres Westholm, 87–109. New York: Routledge.
26. Dewey, John. 1916. *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. Dostopno prek: <https://s3.amazonaws.com/arena->

- attachments/190319/ 2a5836b93124f200790476e08ecc4232.pdf (5. september 2017).
27. Domjan, Alja. 2013. *Strankarska identifikacija kot dejavnik volilnega vedenja skozi čas*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 28. Durkheim, Emile. 2009. *Vzgoja in sociologija*. Ljubljana: Krtina.
 29. Evropska komisija. 2015. *EU Youth report 2015*. dostopno prek: http://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/reports/youth-report-2015_en.pdf (24. junij 2017).
 30. Ferfila, Bogomil. 1992. *Kje si Amerika*. Ljubljana: Grafični marketing J. Erjavec.
 31. Fink Hafner, Danica. 2001. *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 32. Gabel, J. Matthew. 1998. *Interests and Integration. Market Liberalization, Public Opinion, and European Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
 33. Gaber, Slavko in Mojca Kovač-Šebart. 2008. »Šolske politike in sistem edukacije v Sloveniji.« Dostopno prek: <http://www.pef.uni-lj.si/ceps/knjiznica/doc/gaber%20avstrija3.pdf> (20 november 2017).
 34. Gaber, Slavko. 2010. *Durkheim, šola, demokracija in začetki sociologije vzgoje*. Dostopno prek: <http://www.pef.uni-lj.si/ceps/dejavnosti/sp/2010-02-24/demokracija-in-sola.pdf> (12. oktober 2017).
 35. Gabrič, Aleš. 2006. *Šolska reforma 1953 – 1966*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones ; 3). Dostopno prek: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:1558> (9. oktober 2017).
 36. --- 2009a. *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. (Elektronska knjiga). Ljubljana: Pedagoški inštitut. Zbirka: Digitalna knjižnica. Dissertations; 7. Dostopno prek: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/digitalna_knjiznica/Dissertationes_7/files/dissertationes_7.pdf (12. avgust 2017).
 37. --- 2009b. *Šolanje in znanje na Slovenskem v izzivih 20. stoletja*. (Elektronska knjiga). Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: [file:///C:/Users/Katja/Downloads/olanje_URN-NBN-SI-DOCQPQQQUYG%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Katja/Downloads/olanje_URN-NBN-SI-DOCQPQQQUYG%20(1).pdf) (29. oktober 2017).
 38. Gallego, Aina. 2008. Unequal Political Participation in Europe. *International journal of Sociology* 37 (4): 10–26.

39. Gallup. 2014. Dostopno prek: <http://news.gallup.com/poll/177284/americans-continue-say-third-political-party-needed.aspx> (9. november 2017).
40. --- 2017. Dostopno prek: <http://news.gallup.com/poll/201638/independent-political-lowest-six-years.aspx> (6. november 2017).
41. Giddens, Anthony. 1985. *The Nation State and Violence*. Los Angeles: University of California.
42. --- 1994. *Beyond left and right*. Cambridge: Polity Press.
43. Goljat Prelogar, Lidija. 2016. *Politološki vidik šolstva v Sloveniji in Združenih državah Amerike*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
44. Gray, John. 2011. The Triumphalist. *New Republic*, 9. november. Dostopno prek: <https://newrepublic.com/article/97257/fukuyama-modernization-theory-evolution> (8. avgust 2017).
45. Haček, Miro in Meredith Redlin. 2017. Active Citizenship and Youth Participation (baza podatkov). Dostopno prek: http://openprairie.sdstate.edu/data_activecitizenship-US-Slo/1. (12. oktober 2017).
46. Haček, Miro in Simona Kukovič. 2014. Analize domoljubne zavesti in poznavanja temeljnih elementov domoljubja med mladimi. V *Aktivno državljanstvo in domovina*, ur. Vladimir Prebilič in Jelena Juvan, 61–86. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
47. Haček, Miro, Tomaž Deželan in Simona Kukovič. 2016. *Raven aktivnega državljanstva med študenti univerze v Ljubljani. Končno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
48. Hafner Fink, Mitja. 2011. Razred, državljanstvo in državljanski stili. *Teorija in praksa* 48 (4): 1024–1038.
49. Hoskins, Bryony, Jochen Jesinghaus, Massimiliano Mascherini, Giuseppe Munda, Michela Nardo, Michaela Saisana, Daniel Van Nijlen, Daniele Vidoni in Ernesto Villalba. 2006. *Measuring active citizenship in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Institute for the Protection and Security of the Citizen. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc-coin-measuring-active-citizenship-2006_en.pdf (24. avgust 2017).
50. Huntington, P. Samuel. 1991. *The third wave: Democratization in the Late Twenty Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press.

51. *Impact 2018—A Strategic Vision for South Dakota State University*. 2013. Dostopno prek: <https://www.sdstate.edu/impact-2018-strategic-vision-south-dakota-state-university> (7. november 2017).
52. Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura*. Maribor: Obzorja.
53. Kant, Immanuel. 2006. *Zgodovinsko-politični spisi*. Ljubljana: Založba ZRC.
54. King, Simrell, Cheryl, Kathryn M. Feltey in Bridget O'Neill Susel. 1998. The Question of Participation: Toward Authentic Public Participation in Public Administration. *Public Administration Review* 58 (4): 317–326.
55. Kirbiš, Andrej. 2011. *Politična kultura postkomunističnih držav nekdanje Jugoslavije: Struktura, dejavniki in posledice*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta.
56. Kroflič, Robi. 1997. Kurikulum (Raznoverstnost kurikularnega načrtovanja). *Andragoška spoznanja* (1): 3–12.
57. --- 2004. *Vzgoja za demokracijo med pravno-formalnimi pogoji, etičnimi teorijami in pedagoškimi koncepti (delovna verzija)*. Dostopno prek: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Hpr7yuNnMN4J:www2.arnes.si/~rkrofl1/Teksti/CICE2004-Krakow.rtf+&cd=1&hl=sl&ct=clnk&gl=si> (31. oktober 2017).
58. Kukovič, Simona in Miro Haček. 2014a. *Attitudes towards active citizenship and patriotic education among Slovenian youth*. Dostopno prek: http://paperroom.ipsa.org/app/webroot/papers/paper_30589.pdf (16. avgust 2017).
59. --- 2014b. *Elementi domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva v učnih načrtih slovenskih osnovnih in srednjih šol: analiza kurikulov: ESS projekt Aktivno državljanstvo in domovina*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Dostopno prek: http://www.zrss.si/projektiess/gradiva/Projekt12_Analiza_kurikulovElementiDDV.pdf (21. julij 2017).
60. Kurth-Schai, Ruthanne in Charles R. Green. 2008. *Education for democracy*. Dostopno prek: <https://www.macalester.edu/~kurthschai/pdf/ENCYEdDem.pdf> (9. november 2017).
61. La Due Lake, Roland, Robert Huckfeldt. 1998. Social capital, social networks, and political participation. *Political Psychology* 19 (3): 567–584.
62. Lavrič, Miran, Sergej Flere, Marina Tavčar Krajnc, Rudi Klanjšek, Bojan Musil, Andrej Naterer, Andrej Kirbiš, Marko Divjak in Petra Lešek. 2011. *Mladina 2010*.

- Družbeni profil mladih v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino; Maribor: Aristej.
63. Lavrič, Vanja in Ana Mustar. 2010. *Aktivno državljanstvo – primerjava med Dansko, Irsko in Slovenijo*. Diplomsko delo: Filozofska fakulteta.
 64. Lešnjak, Simona. 2011. *Slovenski študenti na Dunaju in v Gradcu med letoma 1848 in 1918*. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta.
 65. Lijphart, Arend. 1997. Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma. *The American Political Science Review* 91 (1): 1–14.
 66. Lipset, S. Martin. 1959. "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy." *American Political Science Review* 53 (1): 69–105.
 67. Lucas, Robert. 2013. *Raising voices not dollars? The effects of citizens united on political efficacy*. Dostopno prek: https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/558670/Lucas_georgetown_0076M_12234.pdf;sequence=1 (21. november 2017).
 68. Lukšič, Igor. 2003. Politika v Sloveniji. V *Temelji politične znanosti*, ur. Donatella Della Porta, 249–276. Ljubljana: Založba Sophia.
 69. Lukšič–Hacin, Marina in Mirjam Milharčič Hladnik. 2011. Kultura, civilizacije, nacionalne kulture. V *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*, ur. Marina Lukšič–Hacin, Mirjam Milharčič Hladnik in Mitja Sardoč, 23–29. Ljubljana: Založba ZRC.
 70. Luthar, Oto, Marjeta, Šašelj Kos, Nada Grošelj in Gregor Pobrežin. 2006. *Zgodovina historične misli: od Homerja do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
 71. Magleby, B. David. 1994. Direct Legislation in the American States. V *Referendums around the world: the growing use of direct democracy*, ur. David Butler in Ranney Austin, 218–257. Washington: AEI Press.
 72. Mandelc, Damjan. 2011. Tekmujoči koncepti nacionalizma. *Teorija in praksa* 48 (1): 70–86.
 73. Marshall, T. Humphrey. 2011. Državljanstvo in družbeni razred. *Časopis za kritiko znanosti* 39 (246): 127–148.
 74. Mascherini, Massimiliano in Hoskins, Bryony. 2008. *Building a composite indicator to measure active citizenship in Europe*. 3MC Conference Proceedings: UN Comparative Issues (Session ID 49). Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/>

- eurostat/documents/1001617/4398416/S11P2-THE-CHARACTERIZATION-OF-ACTIVE-MASCHERINI-HOSKINS.pdf (24. julij 2017).
75. McDevitt, Michael in Steven Chaffee. 2002. "From Top-Down to Trickle-Up Influence: Revisiting the Assumptions about the Family in Political Socialization". *Political Communication* 19 (3): 281–301.
 76. McFarland, Daniel A in Reuben Thomas J. 2006. Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation. *American sociological review* 71 (3): 401–425.
 77. Medveš, Zdenko. 2015. Socialistična pedagogika, ujeta v mit o pravičnosti enotne šole in kulturno hegemonijo. *Sodobna pedagogika* 66 (2): 14–37.
 78. Mekina, Borut. 2009. Dr. Robert Kroflič, teoretik vzgoje. *Mladina*, 22. december. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/49240/dr-robert-kroflic-teoretik-vzgoje/> (6. september 2017).
 79. Mladinski svet Slovenije. 2015. *Participacija in aktivno državljanstvo mladih, gradivo ob mednarodnem dnevu mladih*. Dostopno prek: http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/Participacija_mladih_MDM_2015.pdf (9. november 2017).
 80. Mladinski svet Slovenije. 2016. *Mladi odločajmo*. Dostopno prek: <http://mss.si/wp/wp-content/uploads/2014/11/Mladi-odlocajmo.pdf> (23. november 2017).
 81. Musek, Janek. 1997. *Psihološke prvine narodne identitete in analiza slovenske samopodobe*. Dostopno prek: https://www.researchgate.net/profile/Janek_Musek2/publication/271516165_Psiholovske_prvine_narodne_identitete_in_analiza_slovenske_samopodobe/links/56386a9208ae51ccb3cbf566.pdf?origin=publication_detail (18. september 2017).
 82. Nachmias, David. 1974. Modes and types of political alienation. *British Journal of Sociology* 25 (4): 478–493.
 83. Niemi, G. Richard, Stephen C. Craig in Franco Mattei. 1991. Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study. *The American Political Science Review* 85 (4): 1407–1413.
 84. Nolan, L. James. 1998. *The therapeutic state*. Oxford: Oxford University Press.
 85. Noriss, Pippa. 1996. Does Television Erode Social Capital? A Reply to Putnam. *Political Science and Politics* 43 (3): 474–480.
 86. Novak, Bogomir. 2007. Stanje politične kulture v Sloveniji pred prevzemom predsedovanja EU. *Anthropos (Ljubljana)* 39 (3/4): 293–312.

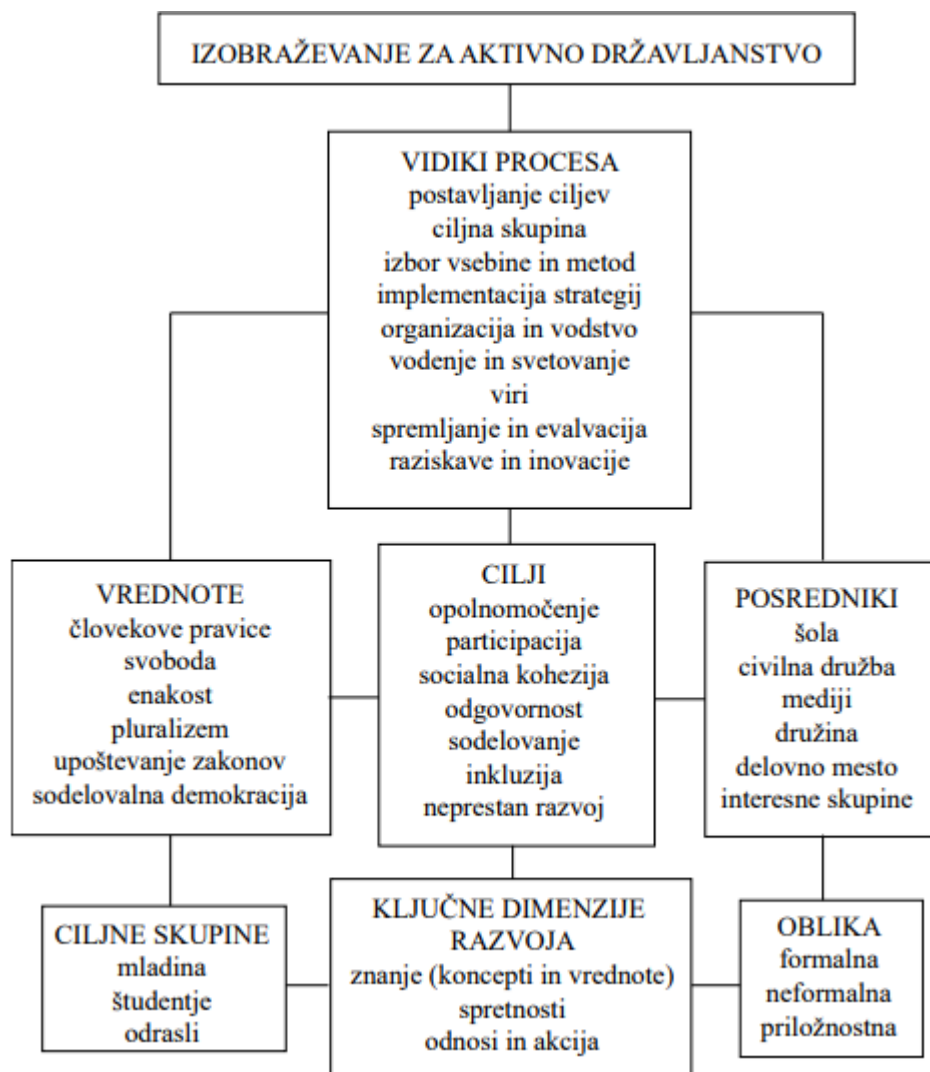
87. Okoliš, Stane. 2009. *Zgodovina šolstva na slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
88. Oman, Barbara. 2006. *Politična participacija mladih*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
89. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj. Dostopno prek: <http://gpseducation.oecd.org> (9. december 2017).
90. Pediček, Franc. 1988. Slovenska pedagoška terminologija v luči kvalitativne analize znanstvene opredeljenosti in znanostne sporočilnosti. *Anthropos (Ljubljana)* 18 (4/6): 199–218.
91. Peterson, Merrill D. 1986. *Thomas Jefferson and the new nation: A biography*. Oxford: Oxford University Press.
92. Plott, L. Steven. 1992. *The Origins of the Initiative and Referendum in South Dakota: The Political Context*. Dostopno prek: <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1673&context=greatplainsquarterly> (7. november 2017).
93. Politbarometer. 2014. *Projekt "Javnomnenjske raziskave o odnosu javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji"*. Dostopen prek: http://www.cjm.si/ul/2014/PB_6_14.pdf (9. november 2017).
94. Prebilič, Vladimir, Miro Haček in Simona Kukovič. 2013. *Odnos mladih do domoljubja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
95. Pugelj, Irena. 2014. *Slovenci in kolektivne identitete*. Magistrsko delo. Nova Gorica: Fakulteta za uporabne družbene študije.
96. Reichert, Frank. 2016. How Internal Political Efficiency Translate Political Knowledge Into Political Participation. *Europe's Journal of Psychology* 12 (2): 221–242.
97. Rizman, Rudi. 1986. *Antologija anarhizma*. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
98. Rizman, Rudi. 1990. Nacionalna država kot sociološki problem. *Družboslovne razprave* 7 (9): 81–92.
99. Sardoč, Mitja, Marina Lukšič-Hacin, in Mirjam Milharčič-Hladnik, ur. 2011. *Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo*. Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno prek: <http://www.biblos.si/isbn/9789612542719> (18. november 2017).
100. Smith, D. Anthony. 2005. *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Založba Krtina.

- 101.Smolič, Anja. 2012. *Upornost mladih v sodobni družbi. Realnost ali utopija?* Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 102.Smrke, Marjan. 1996. *Religija in politika: spremembe v deželah prehoda.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 103.Statistični urad Republike Slovenije. 2011. Dostopno prek: http://www.stat.si/doc/pub/Ljudje_druzine_stanovanja.pdf (5. november 2017).
- 104.Štrajn, Darko. Twitter objava. December 21, 2013, 2:53 PM. <https://twitter.com/darkostrajn/status/414347771487870976> (30. november 2017).
- 105.Süßmann, Johannes. 2015. *Vom Alten Reich zum Deutschen Bund 1789-1815.* Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- 106.Svet Evropske unije. 2009. *Resolucija sveta z dne 27. novembra 2009 o prenovljenem okviru za evropsko sodelovanje na področju mladine (2010–2018).* Dostopno prek: http://www.mladi-in-obcina.si/wp-content/uploads/Knjiznica/zakonodaja/Evropsko_sodelovanje.pdf (10. december 2017).
- 107.Svetličič, Marjan. 2000. Shizofren odnos med politiko in gospodarstvom – spremljevalec tranzicije? *Teorija in praksa* 30 (3): 525–535.
- 108.Trampuš, Jure. 2007. Plakatna afera. *Mladina*, 20 (24. maj).
- 109.Udovič, Boštjan, Milan Jurše, Romana Korez-Vide, Matevž Raškovič, Marjan Svetličič in Rok Zupančič. 2017. *Medkulturne razlike in stereotipi(zacija): prednost ali slabost pri političnem in gospodarskem sodelovanju med državami nekdanje Jugoslavije.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 110.United States Census Bureau. 2010. Dostopno prek: <https://www.census.gov/quickfacts/fact/table/SD/SEX205210#viewtop> (5. november 2017).
- 111.*Ustava Republike Slovenije* (URS). Ur. l. RS 33/1991 (24. september 2017).
- 112.Verba, Sidney, Kay Schlozman Lehman in Henry E. Brady. 1995. *Voice and Equality civil Voluntarism in American Politics.* Cambridge: Harvard University Press.
- 113.Verba, Sidney, Norman H. Nie, Jae-on Kim. 1978. *Participation and Political Equality: A Seven Nation Comparison.* New York: Cambridge University Press.
- 114.Vertič, Urban. 2007. *Evroskepticizem v Veliki Britaniji: Veljavnost vzročne teorije?* Diplomsko delo.Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 115.Wittgenstein, Ludwig. 1922. *Tractatus Logico-Philosophicus.* Dostopno prek: <https://www.gutenberg.org/files/5740/5740-pdf.pdf> (19. november 2017).
- 116.*Zakon o osnovni šoli* (ZOs-UPB3). Ur. l. RS 81/2006 (23. november 2017).

117. Zupanc, Luka. 2011. *Dejavniki politične participacije in državljanstvo – Slovenija v mednarodni primerjavi*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
118. Župevc, Kristina. 2016. *Vpliv političnega zaupanja na proteste*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

PRILOGE:

PRILOGA A: Shema izobraževanja za aktivno državljanstvo - sistemski pregled

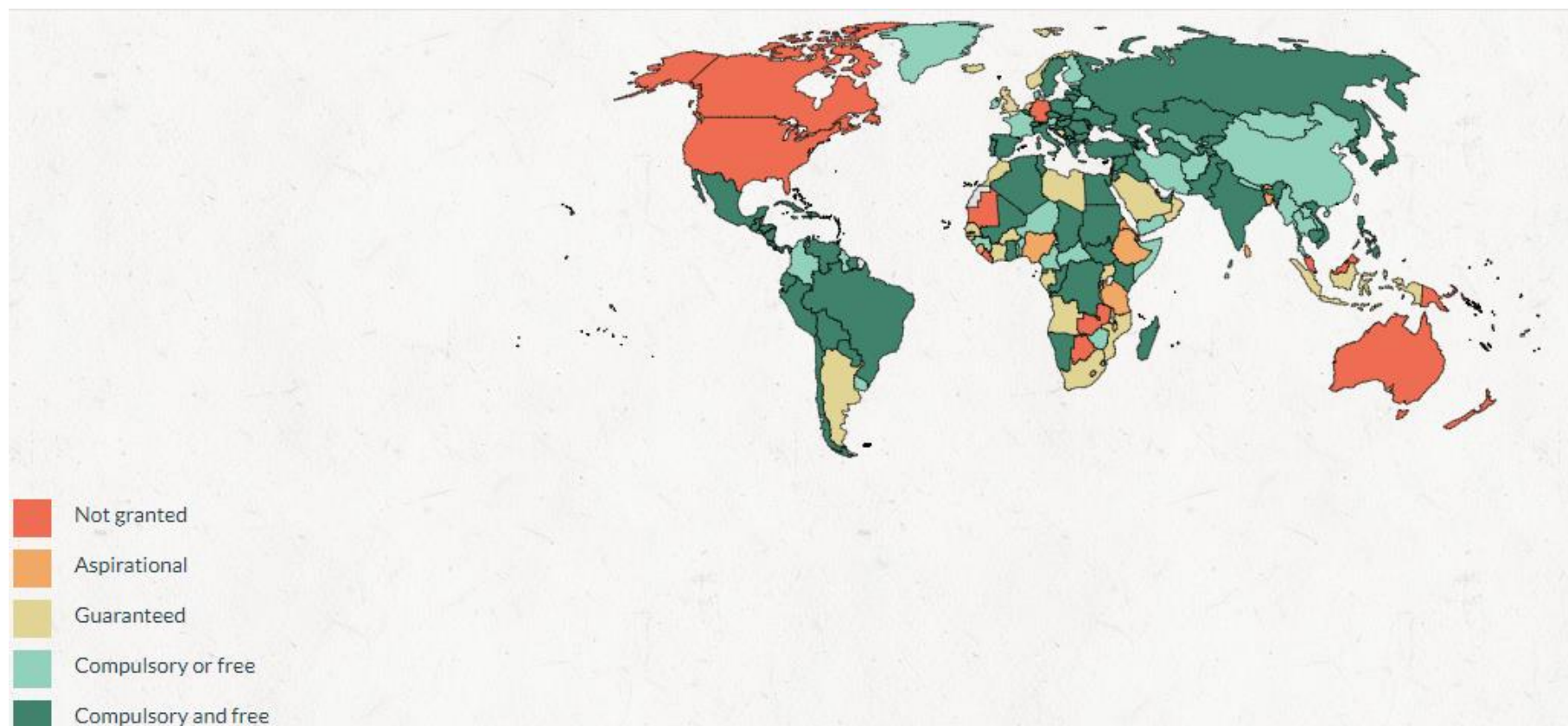
Vir: Dürr in drugi v Lavrič in Mustar (2010, 71).

PRILOGA B: Pregled pozitivne zakonodaje, ki ureja izobraževanje in vzgojo v RS

- predšolska vzgoja, katere krovni zakon je Zakon o vrtcih (ZVrt), skupaj s podzakonskimi akti,
- osnovnošolsko izobraževanje, katerega krovni zakon je Zakon o osnovni šoli (ZOSn), skupaj s podzakonskimi akti,
- osnovnošolsko izobraževanje in glasbeno šolstvo, katerega krovna zakona sta: Zakon o osnovni šoli (ZOSn) in Zakon o glasbenih šolah (ZGla), skupaj s podzakonskimi akti,
- srednješolsko izobraževanje, katerega krovni zakoni so: Zakon o gimnazijah (ZGim), Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (ZPSI-1) in Zakon o maturi (ZMat), skupaj s podzakonskimi akti,
- višješolsko izobraževanje, katerega krovni zakon je Zakon o višjem strokovnem izobraževanju (ZVSI), skupaj s podzakonskimi akti,
- na področju visokošolskega izobraževanja je bila 24.05.2011 sprejeta Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020 (ReNPVŠ11-20), krovni zakoni pa so: Zakon o visokem šolstvu (ZVis), Zakon o strokovnih in znanstvenih nazivih (ZSZN-1), Zakon o skupnosti študentov (ZSKUŠ), Zakon o dodatni koncesijski dajatvi od prejemkov, izplačanih za občasna in začasna dela študentov in dijakov (uradno prečiščeno besedilo) (ZDKDPŠ-UPB1), Zakon o splošnem upravnem postopku (ZUP), Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS), podzakonski akti in dvo- in večstranski dogovori,
- delo ENIC-NARIC centra, ki rešuje poleg ostalega predvsem probleme povezane z medsebojnim priznavanjem in vrednotenjem diplom in spričeval je urejeno s krovnimi zakoni: Zakon o vrednotenju in priznavanju izobraževanja (ZVPI), področni zakoni in podzakonski akti, dvostranski in večstranski dogovori in
- področje kadrov, katerega ureja več podzakonskih aktov (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport).

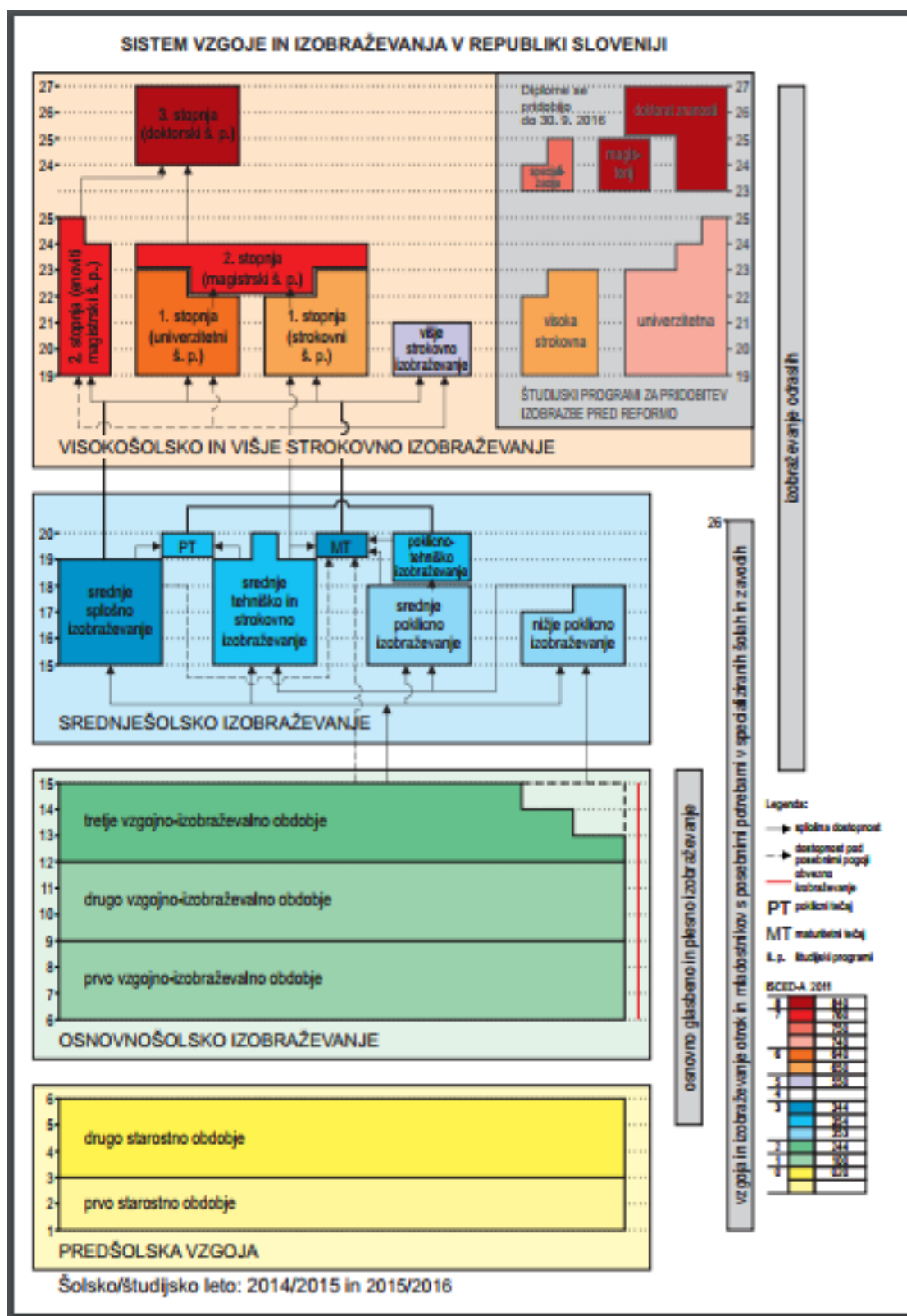
Vir: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije (2017).

PRILOGA C: Zemljevid držav in opredelitev izobrazbe kot ustavne kategorije

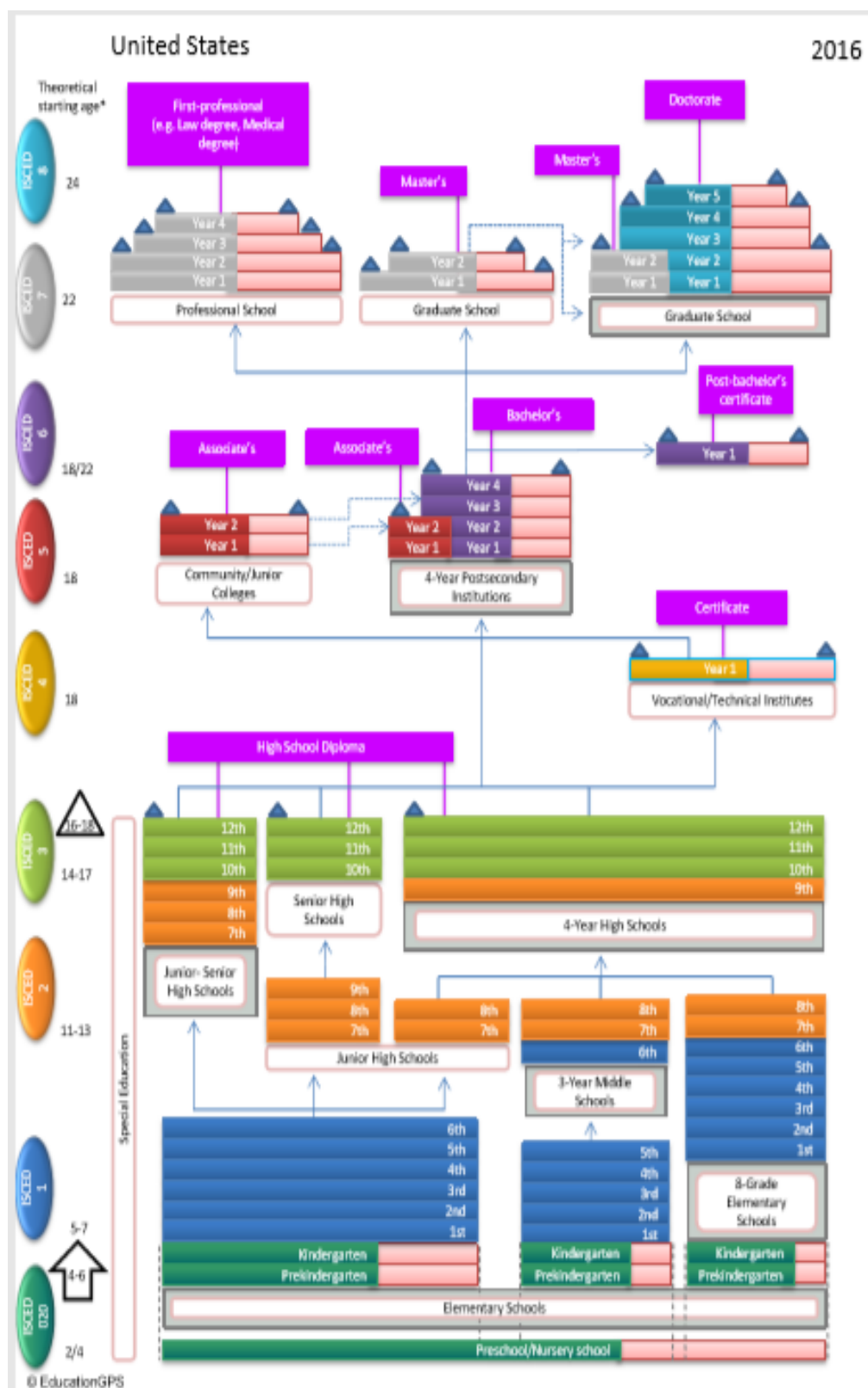
Vir: World Policy Analysis Center (2017).

PRILOGA Č: Shema sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji

Vir: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije (2017).

PRILOGA D: Shema sistema vzgoje in izobraževanja v ZDA

Vir: Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (2017).